



UNIVERSITAT DE  
BARCELONA

# IMAGINARIS DE LA CIUTAT VERDA

*El dualisme Natura-Cultura en la producció de verd urbà a la Barcelona contemporània*



Andreu Ribes i Villanueva

Tutor: Antonio Gómez Villar

Curs 2023/24

Treball Final de Màster

Màster en Pensament Contemporani i Tradició Clàssica

Facultat de Filosofia, Universitat de Barcelona

## Resum

Avui ja és un lloc comú l'advertència sobre el dualisme modern a l'hora de considerar el binomi Natura-Cultura. Un important ventall de disciplines han revisat els seus pressupòsits ontològics i epistemològics per dissoldre aquesta bretxa ecològica. En paral·lel, ha agafat força una tendència cap a la 'renaturalització' de les ciutats, fent de l'espai verd la punta de llança de l'urbanisme contemporani. Però, s'ha revisat l'estructura conceptual que sosté les intervencions urbanes de les últimes dècades? Des de quins imaginaris socials de la Naturalesa s'està projectant l'espai verd d'avui en dia? Des d'una mirada interdisciplinària entre filosofia i urbanisme, aquesta recerca intenta desgranar aquest imaginari a través d'una anàlisi de diversos planejaments urbans de Barcelona. Els binomis *tàctica-estratègia* de Michel De Certeau i *mecànic-orgànic* de Carolyn Merchant fan de guia per extreure la manera en què es concep la Natura des de la pràctica de l'urbanisme i entendre quin imaginari sosté la ciutat verda contemporània.

### *Paraules clau*

Natura, verd urbà, mecànic, orgànic, tàctica, estratègia.

## Abstract

Today, the warning about modern dualism when considering the Natura-Culture binomial is commonplace. An essential range of disciplines have reviewed their ontological and epistemological assumptions to dissolve this ecological gap. At the same time, it has taken a strong tendency towards the 'renaturalisation' of cities, making green space the spearhead of contemporary urbanism. However, has the conceptual structure that sustained urban interventions in recent decades been reviewed? From what social imaginaries of Nature is the projecting of the green space of today? From an interdisciplinary perspective between philosophy and urbanism, this research attempts to unravel this imaginary by analyzing various urban plans in Barcelona. The *tactic-strategy* binomial of Michel De Certeau and Carolyn Merchant's *mechanic-organic* binomial acts as a guide to extract how the practice of urbanism conceives Nature and to understand which imaginary sustains the contemporary green city.

### *Keywords*

Nature, urban green, mechanic, organic, tactic, strategic.

## Índex de continguts

1.	Introducció .....	2
1.1.	El verd urbà entre parèntesis.....	2
1.2.	Una mirada interdisciplinària .....	5
1.3.	Metodologia.....	7
1.4.	Hipòtesis i preguntes preliminars .....	9
1.5.	Objectius.....	10
2.	Marc teòric: quatre conceptes analítics.....	11
2.1.	Aproximació a la Naturalesa .....	11
2.2.	Orgànic i mecànic.....	15
2.3.	Tàctic i estratègic.....	23
3.	El Parc Natural: Collserola .....	31
3.1.	Naturalitat i artificialitat (1991).....	32
3.2.	L'espai funcional del verd (2021).....	37
4.	El parc urbà: els Tres Turons .....	43
4.1.	Un parc buit (1967).....	44
4.2.	El pulmó verd (2010).....	48
5.	La plaça: les Glòries.....	53
5.1.	El verd, de fons (1999) .....	54
5.2.	Una nova centralitat verda (2007) .....	60
6.	El vial: el Poblenou.....	66
6.1.	El verd entre gratacels (2000).....	67
6.2.	L'urbanisme, tàctic; el verd, estratègic (2021).....	73
7.	La parcel·la: l'Eixample i la ciutat.....	80
7.1.	Verd a l'espera de Cerdà (2000) .....	81
7.2.	Verd fugaç al <i>Pla Buits</i> (2012).....	86
8.	Conclusions.....	92
	Bibliografia.....	96
	Índex d'il·lustracions.....	101

# 1. Introducció

## 1.1. El verd urbà entre parèntesis

En els darrers anys han agafat força una sèrie de tendències cap a la ‘renaturalització’ de les ciutats, principalment a Europa i Nord Amèrica però també de forma disseminada arreu del planeta.<sup>1</sup> La crisi ecològica pronosticada l’any 1973, amb l’informe Meadows, hi ha tingut el seu paper.<sup>2</sup> L’augment generalitzat de les temperatures arreu del món juntament amb la contaminació ambiental de les grans ciutats i l’efecte illa de calor resultat del model metropolità basat en el trànsit rodar, s’interpreta com un risc per a la vida a les ciutats. Arran d’aquests i altres fets, des de fa una vintena d’anys s’han instaurat pactes i protocols a escala internacional per minvar l’impacte del canvi climàtic, amb l’ull fit a àrees vulnerables i zones d’alt nivell d’emissió de Gasos d’Efecte Hivernacle, com ho són les ciutats. Entre ells, es troben els Objectius de Desenvolupament Sostenible. La meta 3.9 en l’àmbit de la salut apunta a la reducció de la pol·lució de l’aire. La meta vinculada a les ciutats, indica que cal salvaguardar el patrimoni natural (11.4), reduir l’impacte de la contaminació «amb especial atenció a la qualitat de l’aire» (11.6) i fomentar l’accés als espais verds (11.7). Pel que fa al consum, la meta 12.8 cerca promoure la conscienciació sobre «estils de vida sostenibles, en harmonia amb la natura», amb més proximitat al verd. Finalment, en mires de protegir la vida terrestre cal evitar la degradació d’hàbitats naturals i fomentar la biodiversitat, també a les ciutats, (15.9) i «integrar els valors dels ecosistemes i de la biodiversitat a la planificació nacional i local» (15.9).<sup>3</sup>

Aquest seguit d’indicacions, entre altres de caràcter més local, han dut a una revisió del planejament urbà. En aquest, l’espai verd apareix com un nou element urbà indispensable. S’han organitzat premis verds a escala europea per la incorporació de les

---

<sup>1</sup> Hillary Angelo, *How Green Became Good: Urbanized Nature and the Making of Cities and Citizens* (Chicago: The University of Chicago Press, 2021); Isabelle Anguelovski i James J. T. Connolly, *The Green City and Social Injustice: 21 Tales from North America and Europe*, Routledge Equity, Justice and the Sustainable City Series (Abingdon, Oxon ; Routledge, 2022).

<sup>2</sup> Donella H. Meadows, *Los Límites del crecimiento: informe al Club de Roma sobre el predicamento de la humanidad*, Colección popular 116 (Mèxic, D.F: Fondo de Cultura Económica, 1972).

<sup>3</sup> Naciones Unidas, «Sustainable Development: the 17 goals», United Nations. Department of Economic and Social Affairs, consultat el 3 de juliol de 2024, <https://sdgs.un.org/goals>.

fites sostenibles en el planejament urbà<sup>4</sup> i s'ha popularitzat el càlcul de la superfície de zona verda per càpita, en un gir del disseny de la ciutat que ha incorporat la vegetació de forma estructurant i impulsiva. Tanmateix, malgrat que aparegui un augment de l'atenció cap al verd urbà, la seva introducció en el planejament no és res nou. Una de les referències més importants en aquest aspecte és Ebenezer Howard, que va dissenyar la Ciutat jardí en 1902 sota la influència de l'obra dels geògrafs Piotr Kropotkin i Elisée Reclus, i el biòleg Patrick Geddes.<sup>5</sup> Tot i la rellevància d'aquesta línia d'urbanisme *protoecològic*, un dels primers en desenvolupar intervencions urbanes amb una presència sistemàtica del verd va ser Haussmann a mitjan segle XIX, amb la incorporació de l'arbrat en línia en el disseny de les grans avingudes, avui esteses arreu del món. L'eixample de Barcelona, de fet, veu d'aquestes intervencions parisenques. Ildefons Cerdà va visitar les obres de París i va incorporar aquest element innovador en el seu traçat regular de carrers amb xamfrans que garantien una millor mobilitat rodada i amb illes d'interiors verds, per «*urbanizar el campo y ruralizar la ciudad*».<sup>6</sup>

En aquest sentit, Barcelona és una ciutat amb una història prou notable, malgrat la seva densitat, en la incorporació del verd urbà. A principis del segle XX, Rubió i Tudurí, el director més cèlebre de Parcs i jardins de Barcelona, ja tenia al cap un sistema de parcs per a tota la ciutat. S'estructurava en dues grans anelles concèntriques respecte del centre històric de la ciutat, que quasi abastaven Collserola.<sup>7</sup> El 1953, sota el govern de Porcioles, es projecta un d'aquests grans parcs de Rubió i Tudurí: el parc dels Tres Turons, que s'afegí com a estructura del verd en paral·lel al parc de la Ciutadella i al de Montjuïc. A finals del segle XX i entrats al XXI, el verd pren força en l'àmbit de ciutat i també a escala internacional. En els últims trenta anys, l'Ajuntament de Barcelona ha fet grans esforços

---

<sup>4</sup> Comissió Europea, «EU Green Capital & EU Green Leaf Awards», European Commission: Energy, Climate change, Environment, consultat el 3 de juliol de 2024, [https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/european-green-capital-award\\_en](https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/european-green-capital-award_en).

<sup>5</sup> Peter Hall, *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century* (Cambridge, Mass: Basil Blackwell, 1990); José Luis Oyón Bañales, «Dispersión frente a compacidad: la paradoja del urbanismo protoecológico», *Ciudad y Territorio-Estudios Territoriales* 169-170, núm. otoño-invierno (2011): 515-32.

<sup>6</sup> Ildefons Cerdà, *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona* (Barcelona: Instituto de Estudios Fiscales, 1968); Michael Neuman, «Ildefons Cerdà and the Future of Spatial Planning: The Network Urbanism of a City Planning Pioneer», *Town Planning Review* 82, núm. 2 (2011): 117-43.

<sup>7</sup> José Luis Oyón, ed., *Vida obrera en la Barcelona de entreguerras: 1918-1936*, Urbanitats 5 (Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1998).

per posar-se al capdavant de les ciutats globals i, en els darrers quinze, un dels elements clau per fer-ho ha estat la incorporació del verd a la ciutat. Això, juntament amb la necessitat d'encarar la crisi climàtica, ha influït en una transformació de les normatives, planejaments i intervencions urbanes. Algunes d'aquestes modificacions es poden veure en formes singulars com les de les *Superilles*, l'urbanisme tàctic, i els eixos i pulmons verds. Arribats aquí s'obren diverses preguntes: Per què aquests tipus de verd i no altres? Què tenen en comú? Quines reflexions han dut a conformar aquesta mena d'intervencions?

Hilary Angelo adverteix de la capacitat del verd d'atorgar, de forma quasi automàtica, valors morals positius al projecte urbà. Explica com la producció de verd a la ciutat mai és qüestionada, a diferència de qualsevol altra mena d'intervenció urbana, pressuposant que el verd té un efecte social positiu, obviant les intencions i interessos polítics que hi hagin implicats.<sup>8</sup> En paral·lel—i de manera també automàtica—es despleguen un seguit de noves formes d'urbanitzar sota la directriu d'unes fites de desenvolupament sostenible que responen a la suposada bondat de la vegetació. L'advertència d'Angelo i la dinàmica productivista del verd urbà a escala internacional enceta una sospita entorn dels interessos i de la forma en què es pensa el verd o, encara pitjor, de l'absència generalitzada de reflexió crítica entorn de la introducció del verd a la ciutat.

En addició, diversos autors contemporanis assenyalen la tendència dualista que ha pres la modernitat a l'hora de considerar el binomi Natura-Cultura.<sup>9</sup> S'ha generalitzat l'imaginari social d'una *Naturalesa*<sup>10</sup> ontològicament altra respecte de la Societat. El terme imaginari social fa referència, en aquest cas, a la comprensió culturalment compartida des d'una historicitat específica de l'ordre simbòlic de la realitat. Entès així, aquest té agència sobre la realitat.<sup>11</sup> L'imaginari que l'humà té de tot el que s'identifica

---

<sup>8</sup> Angelo, *How Green Became Good*.

<sup>9</sup> Jason W. Moore, *El capitalismo en la trama de la vida: Ecología y acumulación de capital* (Madrid: Traficantes de Sueños, 2020); Bruno Latour, *Nunca fuimos modernos: ensayo de antropología simétrica*, Sociología y política (Buenos Aires: Siglo XXI, 2007); Carolyn Merchant, *La muerte de la naturaleza: mujeres, ecología y revolución científica*, Comares historia (Granada: Comares, 2020).

<sup>10</sup> S'usa el terme *Naturalesa* en majúscula a l'hora de fer referència a una concepció escindida d'aquesta. És a dir, quan es parli de la *Naturalesa* involucrada en discursos amb certa idealització del terme: des del fet de ser-li atorgada certa alteritat fins a considerar-la com una essència immutable i ahistòrica. Prenc aquesta consideració de Moore, *El capitalismo en la trama de la vida: Ecología y acumulación de capital*.

<sup>11</sup> Cornelius Castoriadis, *La Institución imaginaria de la sociedad* (Barcelona: Tusquets, 2013).

sota l'etiqueta 'natural'—fenòmens atmosfèrics, elements geològics, vegetació...— influeix la forma en què s'intervé sobre l'entorn. De la mateixa manera que l'imaginari de la Naturalesa que es tenia al segle XVI a Europa duia els miners a entregar ofrenes abans d'excavar les entranyes de la Mare Natura,<sup>12</sup> la forma escindida de comprendre-la contemporàniament deu estar acompanyada d'altres aproximacions cap a ella. Si és així, es pot descriure el tipus d'intervenció que fa una societat sobre l'entorn en funció del seu imaginari social? O, formulat al revés, pot extreure's l'imaginari que es té sobre la Natura a través d'analitzar la transformació física que l'humà en fa?

És aquesta segona pregunta la que guia la present recerca. Es parteix de la premissa que en la construcció de l'espai urbà hi intervé un imaginari concret, en aquest cas, el de la Naturalesa en relació amb la Cultura. Les característiques en què l'humà configura l'espai haurien de respondre a la forma en què aquest concep la relació entre els elements que conformen aquest espai. Amb tot això, es creu oportú posar entre parèntesis el discurs sobre el verd urbà, explorar l'imaginari que es té d'aquest i preguntar-se per la forma en què s'ha introduït a la ciutat: Quins prejudicis subjauen a la forma d'incorporar el verd a la ciutat? S'ha reflexionat sobre aquests a l'hora d'abordar els projectes verds a Barcelona? Des de quins imaginaris de Naturalesa es pensa i es conforma la *Ciutat verda contemporània*?

## 1.2. Una mirada interdisciplinària

L'encreuament entre filosofia i urbanisme és d'on brota la present recerca. Aquest diàleg entre disciplines respon a una necessitat contemporània enfront de la crisi ecològica. L'aproximació filosòfica s'obre camí en el camp de l'urbanisme per treure la pols a alguns marcs de referència d'aquesta disciplina tècnica, que acostuma a dedicar més temps a la *poiesis* que a la *teoria*, i que, a vegades, no atén suficient als conceptes que sostenen els projectes. Un dels grans crítics d'arquitectura del segle XX, Colin Rowe, compara les paraules amb les finestres. La paraula connecta i separa un interior d'un exterior, també il·lumina, però mostrant una perspectiva concreta. La mirada pot dirigir-se a través o directament sobre elles; com més nítides són menys es percep la seva presència, però no atendre a elles duu a una distorsió del que permeten veure.<sup>13</sup> Tot i les

<sup>12</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 34-46.

<sup>13</sup> Colin Rowe, *The Architecture of Good Intentions: Towards a Possible Retrospect* (London: Academy Editions, 1994), 15.

implicacions ontològiques d'aquesta metàfora—s'assumeix cert dualisme món-ment, a partir d'un a fora ja determinat al que podem accedir a través de conceptes (o finestres) —, serveix per explicar que no s'ha de deixar passar gaire temps sense fer una repassada als vidres, netejar els conceptes de pols, per recuperar un cert grau de nitidesa perduda durant el seu ús. En urbanisme i arquitectura, tant com a qualsevol altra disciplina tècnica, pot succeir que la preocupació per la resolució tècnica de problemes de l'avui faci ombra a la reflexió sobre les condicions d'aquesta producció i els discursos que la sostenen.

En aquest sentit, la forta presència del límit en els discursos ecologistes tampoc ajuda a prendre temps per la reflexió. La lògica de la urgència impera davant la determinació d'un límit temporal per fer la transició ecosocial (sovint es parla de 2050, simplement pel mateix límit de la capacitat científica de predicció)<sup>14</sup> i d'un mínim de recursos necessaris per fer la reconversió del model fòssil al renovable (l'energia fòssil que cal per construir tota la infraestructura renovable).<sup>15</sup> Els discursos dels límits i de la urgència duen el perill de la reacció tecnocràtica i autoritària: «no queda temps per pensar—i consensuar col·lectivament—, cal actuar, i de forma òptima!». No són pocs els autors que des de camps diversos de pensament adverteixen del perill de la lògica de la urgència i s'inclinen cap a un «*less is enough*» o un «*I would prefer not to*».<sup>16</sup> És a dir, cap a aturar-se a pensar davant la crisi i, sobretot en arquitectura i urbanisme, fer tan sols el que és estrictament necessari distanciant-se de la tendència productiva del segle XX i actual, que beu d'una «*conexión íntima entre el desarrollo del capitalismo y el proceso de urbanización*».<sup>17</sup>

L'encreuament que aquí es proposa es contraposa a formes de fer ciutat sota el domini de la tècnica i la ciència aplicada. Un dels exemples actuals d'aquesta línia de pensament de tendència tecnòcrata és el concepte de Ciutat intel·ligent (Smart city).<sup>18</sup>

---

<sup>14</sup> Meadows, *Los Límites del crecimiento*.

<sup>15</sup> Uriel Fogué, Anna Pérez Català, i David Ibáñez, «Ciutat quasi zero» (Debat, La Biennal del Pensament, Barcelona, 12 octubre 2022), <https://www.biennaldepensament.barcelona/ca/activitats/ciutat-quasi-zero>.

<sup>16</sup> Uriel Fogué, *Las Arquitecturas del fin del mundo : cosmotécnicas y cosmopolíticas para un futuro en suspenso* (Barcelona: Puente Editores, 2022); Pier Vittorio Aureli, *Less Is Enough: On Architecture and Ascetism* (Moscow: Strelka, 2013); Giorgios Kallis, *Limits : Ecología i llibertat* (Barcelona: Arcadia, 2021); Slavoj Žižek, *El Sublime objeto de la ideología* (Madrid: Siglo XXI, 2010).

<sup>17</sup> David Harvey, *Ciudades rebeldes : del derecho de la ciudad a la revolución urbana*, ed. Juan María Madariaga, Pensamiento crítico 22 (Madrid: Akal, 2013), 22.

<sup>18</sup> Sergio M. Figueredo, *Architecture and the smart city*, ed. Sukanya Krishnamurthy i Torsten Schroeder, AHRA Critiques 15 (London: Routledge, 2020); Antoni Vives, *Smart City Barcelona: The Catalan Quest to Improve Future Urban Living* (Brighton: Sussex Academic Press, 2018).

Estretament vinculat al sector empresarial, aquest model de ciutat s'insereix en el discurs del sostenibilisme contemporani. Un breu article publicitari de l'empresa Repsol presenta amb força claredat la proposta de ciutat del segle XXI: «*las Smart City [...] son una respuesta eficiente que busca el equilibrio entre personas, instituciones, tecnología y sostenibilidad. [...] se pretende reducir el impacto medioambiental, aumentar la competitividad económica, garantizar la seguridad para todos los ciudadanos*».<sup>19</sup> Eficiència, confort i seguretat són part de la constel·lació conceptual de la *Smart City* que—malgrat l'interès que pugui suscitar i la utilitat d'alguns dels seus aspectes—amb grandiloqüència poden amagar l'absència d'una reflexió més profunda sobre les condicions i conseqüències d'aquest model. Quines condicions polítiques hi subjauen? Quines implicacions té en la quotidianitat? Com es caracteritza la subjectivitat que pugui arribar a promoure la *Ciutat intel·ligent*?

La present recerca no es dedica a respondre concretament aquestes preguntes, però la línia d'investigació que se segueix és paral·lela a elles. No és casualitat que alhora que s'escriuen aquestes línies s'estiguin ultimant els preparatius, amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona, de la *Smart City Expo World Congress*, el congrés internacional més pioner en aquest domini que se celebrarà a Barcelona la tardor de 2024.<sup>20</sup> Per poder identificar a on duen les transformacions urbanes de bandera verda, cal atendre els fonaments teòrics sobre els quals s'erigeix l'urbanisme i arquitectura contemporanis. Concretament, cal preguntar-se sobre la forma en què es pensa el verd. La interdisciplinarietat d'aquest treball és oportuna en tant que atura la lògica productiva, posa entre parèntesis el *business as usual* i escodrina l'estructura conceptual que sosté el projecte urbà. Aquesta, massa sovint acostuma a romandre a l'ombra de l'estètica i el discurs, que impedeixen posar-hi llum des de la crítica.

### 1.3. Metodologia

Per tal d'analitzar l'imaginari social inscrit en la construcció del verd urbà d'una ciutat, es decideix delimitar a escala temporal i espacial un seguit de planejaments, generant unes *unitats d'anàlisi*. Aquestes *unitats d'anàlisi* se sotmeten a interpretació a

---

<sup>19</sup> «Las ciudades inteligentes son ya una realidad», *Repsol Global*, consultat l'1 de juliol de 2024, <https://www.repsol.com/es/energia-futuro/tecnologia-innovacion/smart-cities/index.cshtml>.

<sup>20</sup> «Live Better. The event for better cities», *Smart City Expo World Congress*, consultat l'1 de juliol de 2024, <https://www.smartcityexpo.com>.

partir d'uns *conceptes analítics* que guien la recerca i donen un marc comparatiu del conjunt de propostes de verd urbà. Els conceptes d'anàlisi escollits són dues parelles de conceptes: *Mecànic-Orgànic* des de la interpretació que en fa Carolyn Merchant en *The Death of Nature. Women, Ecology & the Scientific Revolution* i la parella *Tàctic-Estratègic* segons l'ús que en fa Michel de Certeau a l'obra *L'invention du quotidien*. Abans d'entrar més extensament a concretar aquests conceptes cal delimitar el cas d'estudi, justificar l'estructura del treball i desplegar les hipòtesis i objectius. Més endavant, en el marc teòric, es defineixen i contextualitzen històricament els conceptes per després donar pas a l'anàlisi i cos del treball.

Aquesta proposta s'aplica a Barcelona, representada a través d'una sèrie de planejaments clau dels últims cinquanta anys. La pertinença del cas d'estudi rau en tres arguments: 1) Barcelona és una ciutat ubicada en l'àmbit internacional de la qual es poden extreure resultats representatius d'una certa tendència global, 2) els darrers anys s'ha intervingut de forma considerable en matèria de verd urbà, presentant un gran nombre de planejaments i projectes adients per l'anàlisi, i 3) la proximitat de l'investigador respecte del cas d'estudi i el seu coneixement previ de l'àmbit general del planejament barceloní en facilita l'aproximació. Una vegada determinat el cas d'estudi en general, es delimiten les unitats d'anàlisi que seran, principalment, "Modificacions del Pla General Metropolità" i "Plans Especials". Per entendre la naturalesa d'aquestes unitats d'anàlisi cal elaborar un breu context sobre l'urbanisme a Barcelona. Això facilitarà tant la posterior comprensió dels objectes d'estudi com la seva elecció des d'una mirada metodològica.

L'espai de la ciutat es regeix, en primer lloc, pel Pla General Metropolità de Barcelona de 1976 (PGM). Aquest dictamina quin tipus d'ús del sòl, quines activitats i quines construccions són permeses en cada punt de la ciutat seguint un codi alfanumèric. Ja sigui espai verd (6a), que tractarem en profunditat, espai de vial (5), edificació (12, 13, 18...), usos industrials (22a), entre molts d'altres. Com veurem, però, en alguns casos hi ha força marge de llibertat per interpretar la forma que prenen aquestes claus urbanístiques.<sup>21</sup> És a partir d'aquestes directrius generals que el planejament es va concretant i adaptant a cada època a través de Modificacions del Pla General Metropolità (MPGM), Plans Especials (PE) i altres planejaments menors. Tant les MPGM com els PE

---

<sup>21</sup> La categoria d'espai verd de caràcter local (6a) inclou, per exemple, tant el Parc del Guinardó, amb àrees boscoses, com la plaça de Catalunya, amb paviment petri i unes poques fileres d'arbres al voltant.

delimiten un àmbit d'actuació de la mida que sigui necessària dins els límits de l'àrea metropolitana i, respectivament, modifiquen i concreten amb més detall la forma de l'espai urbà. Els canvis en els MPGM i els PE mostren diferents concepcions del verd en funció del lloc i del moment històric. Per tant, és pertinent escollir aquest tipus de planejament menor per poder percebre les variacions de l'imaginari en funció de l'espai i el temps.

Coneixent el tipus de planejament a analitzar, es determinen els paràmetres d'elecció dels casos d'estudi. Aquests es veuen definits per les dues variables tot just mencionades. En primer lloc, segons l'espai: en relació amb la seva escala, segons si es tracta d'un Parc Natural de centenars d'hectàrees o d'una placeta verda de pocs centenars de metres quadrats. En segon lloc, segons el temps: amb relació al període històric en què s'ubica cada proposta, dividint el conjunt d'intervencions en dos grans blocs. Aquests blocs responen a la tendència ecologista que ha pres el nord global i, per tant, l'administració de la ciutat a partir del segle XXI. Se cerca detectar canvis en l'imaginari arran d'aquest punt d'inflexió. A partir d'aquestes variables s'escullen les unitats d'anàlisi que han definit l'estructura del treball. S'analitzen *cinc* escales de proposta, de gran a petit: Parc Natural, parc urbà, plaça, carrer i parcel·la. Cadascuna segons *dos* planejaments ubicats sobre el mateix indret, però de períodes diferents: fins al 2000 i, des de llavors, fins a l'actualitat.

#### 1.4. Hipòtesis i preguntes preliminars

Les preguntes de partida i objectius que es plantegen per encarar la recerca prenen, en alguns casos, un caràcter analític i, en altres, metodològic. És a dir, tant es dirigeixen cap a extreure una sèrie de conclusions sobre la producció del verd a la ciutat de Barcelona, com a testejar una estructura metodològica que pugui ser replicada en futures investigacions i en altres casos d'estudi. En primer lloc, es posa sobre la taula el següent vincle, clau per la investigació: *la producció de verd urbà està estretament relacionada amb l'imaginari social entorn del concepte de Naturalesa*. La hipòtesi avança una relació que es mira de desentrellar al llarg del treball directament a partir d'aplicar una interpretació d'aquest imaginari i valorar la seva coherència. La forma en què s'analitza obra la segona qüestió: *els binomis tàctic-estratègic i mecànic-orgànic són eines vàlides per l'anàlisi de la inserció del verd a la ciutat?* Des d'un angle metodològic, es proposen a tall d'hipòtesi una sèrie de conceptes per testejar i validar la seva eficàcia.

En l'àmbit més relatiu als continguts, s'aborda el següent: *malgrat que el discurs i planejaments contemporanis tendeixin a la reivindicació ecològica, en els projectes urbans impera una forma escindida de comprendre la Naturalesa*. En aquesta direcció es mira de corroborar si la tònica dels plans urbans cau en aquesta escissió o si bé el dualisme Natura-Cultura apareix sols en algun tipus determinat de proposta urbana. Respecte d'aquesta darrera opció, s'avancen dues hipòtesis més. D'una banda, es presenta un factor temporal: la concepció del verd, si bé es creu dualista en general, mostra formes diferents de dualisme segons el període històric. Concretament, es proposa la hipòtesi que *l'imaginari escindit de la Naturalesa de finals del segle XX i el del segle XXI es presenten sota aspectes diferents*. És a dir, en certa manera hi ha hagut un canvi de discurs i de producció de l'espai urbà alhora que s'ha mantingut l'estructura dualista de fons. D'altra banda, es planteja un segon factor: l'escala de l'espai verd influeix a què canviï el grau d'identificació sota el concepte de Naturalesa i que, per tant, s'escindeixi més la forma en què es projecta sobre l'espai urbà. *Com més extens és l'espai verd més s'identifica amb un espai Natural en el sentit escindit del terme. A menor mida, formes més mixtes i menys duals d'imaginari s'hi projecten*.

### 1.5. Objectius

#### *Objectiu general:*

Descriure l'imaginari social entorn del binomi Natura-Cultura que específicament es presenta en analitzar el verd urbà, produït per l'Ajuntament de Barcelona, a través dels binomis de conceptes Mecànic-Orgànic i Tàctic-Estratègic.

#### *Objectius específics:*

- i) Explorar una forma concreta d'aplicar el pensament filosòfic al planejament urbà des de l'imaginari social que el condiciona.
- ii) Comparar la forma i funcionament de diversos projectes urbans d'escalas i mides diferents, a la llum d'un seguit de conceptes comuns.
- iii) Comprovar la viabilitat del mètode d'anàlisi i la pertinència dels conceptes escollits per a futures aplicacions de la mateixa metodologia.

## 2. Marc teòric: quatre conceptes analítics

### 2.1. Aproximació a la Naturalesa

Naturalesa és una de les paraules més complexes del llenguatge pel que fa al seu significat, això comenten repetidament autors del camp de l'ecologia política.<sup>22</sup> Si més no, en l'àmbit de la filosofia és un concepte que ha fet córrer rius de tinta des dels inicis de la disciplina. La forma en què es presenta el terme en aquest treball és més aviat instrumental. No es pretén entrar en profunditat en el concepte ni en la seva genealogia històrica, sinó delimitar el paper que pren estrictament com a problema teòric en l'urbanisme contemporani i com a eina analítica per entendre com i quins imaginaris es projecten sobre el verd urbà. Més amunt s'ha introduït la rellevància del concepte de naturalesa per l'ecologia, la seva aparició a la ciutat projectada en el verd urbà i l'efecte transformador que té com a imaginari social. Ara cal entrar amb més profunditat en la seva definició i es farà usant el marc de l'ecologia política.

A principis de segle, diversos investigadors i investigadores afins a la filosofia relacional com Donna Haraway, Bruno Latour i Karen Barad, entre d'altres, van assenyalar amb contundència el problema dels dualismes, amb especial atenció a l'escissió entre Natura i Cultura.<sup>23</sup> En cap cas van ser els primers a parlar-ne, però es pot dir que representen un punt d'inflexió en la generalització del debat a diversos camps de saber. Des d'aquí, la crítica al dualisme i, en concret, del concepte de naturalesa entra amb més força en el marc de l'ecologia política i l'ecosocialisme<sup>24</sup>, amb una derivació també important en l'ecologia política urbana.<sup>25</sup> Dos d'aquests autors prenen més

---

<sup>22</sup> Erik Swyngedouw, «¡La naturaleza no existe! La sostenibilidad como síntoma de una planificación despolitizada», *Urban (Madrid, Spain)*, núm. 1 (2011): 42; Angelo, *How Green Became Good*, 3; Raymond Williams, *Culture and Materialism: Selected Essays*, Radical Thinkers 11 (London: Verso, 2005), 71-75.

<sup>23</sup> Latour, *Nunca fuimos modernos*; Karen Michelle Barad, *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning* (Durham: Duke University Press, 2007); Donna Haraway, *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature* (New York: Routledge, 1990).

<sup>24</sup> John Bellamy Foster, *La Ecología de Marx: materialismo y naturaleza* (Barcelona: Ediciones de Intervención Cultural, 2004); James O'Connor, *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism, Democracy and Ecology* (New York: The Guilford Press, 1998); Kōhei Saitō, *La Naturaleza contra el capital: el ecosocialismo de Karl Marx*, trad. Javiera Mondaca, Serie general universitaria (Manresa: Bellaterra Edicions, 2022); John Bellamy Foster, Brett Clark, i Richard York, *The Ecological Rift: Capitalisms War on the Earth* (New York: New York University Press, 2010).

<sup>25</sup> Angelo, *How Green Became Good*; Nik Heynen, Maria Kaika, i Erik Swyngedouw, *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism*, Questioning Cities Series (London: Routledge, 2006); Matthew Gandy, *Natura Urbana: Ecological Constellations in Urban Space*

rellevància per a la present recerca i són, a partir d'ara, les coordenades de referència del concepte naturalesa. D'una banda, hi ha Jason W. Moore, que amb una mirada analítica de tendència marxista teoritza la naturalesa en plural i de forma històricament concreta, com a *naturaleses històriques*.<sup>26</sup> De l'altra, Erik Swyngedouw pertany a la deriva urbana de l'ecologia política i, sota influències similars a les de Moore, aplica l'esquema teòric a una crítica sobre el planejament urbà i territorial. En un concís i contundent article, aquest darrer s'encara amb la contemporània despolitització del planejament, que opera sota la pantalla de conceptes com 'sostenibilitat', 'Naturalesa' o 'medi ambient'. Pren de referència Morton, Latour i Žižek, per plantejar una advertència sobre la Natura: que aquesta *no existeix*.<sup>27</sup>

Ho justifica de la següent manera. Aquest concepte es presenta, diu Swyngedouw, en tres formes. En primer lloc, com a *significant flotant*, és a dir, com un significant adaptable que pot acollir un ampli ventall de significats segons quines paraules s'hi associen en un context determinat. La Naturalesa en la forma d'un vegetal, una vacuna o una forma de ser (per naturalesa) obre una disparitat de possibles concrecions del terme. Aquesta capacitat no només la té la Naturalesa: el terme sostenibilitat o medi ambient també pequen del mateix. Això permet mobilitzar i associar significats amb folgada llibertat en l'ordre del discurs. Parlar de *tècniques constructives naturals* o d'*arquitectura sostenible* no és dir res en concret. Els significants buits *natural* i *sostenible* generen associacions vagues i suggerents que impossibiliten, segons Swyngedouw, tant discernir-hi els problemes teòrics associats com polititzar, en aquest cas, l'àmbit de l'urbanisme i l'arquitectura. En segon lloc, adverteix també la característica *normativitat de la Naturalesa*. Ser "per naturalesa", és una forma ontològicament determinista d'anomenar les coses que són. Aquest fet permet usar el concepte com a vara de mesura normativa, establint el que pertany o no l'àmbit d'allò que és normal, i promoure posicions polítiques més aviat conservadores. El mateix passa amb la sostenibilitat: sostenir una Naturalesa mítica, ideal i ahistòrica (que no existeix) també denota una tendència conservadora. En tercer lloc, identifica la Natura com a "*objet petit a*" lacannià: com a significant buit (significat sense significat determinat) al que s'hi projecta una sèrie de continguts resultats del desig que omple el buit del Real i que manté la ficció simbòlica constitutiva

---

(Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2022); Neil Smith, *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space* (Oxford: Basil Blackwell, 1984).

<sup>26</sup> Moore, *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*.

<sup>27</sup> Swyngedouw, «¡La naturaleza no existe!»

del subjecte psicoanalític. És a dir, un buit on projectar desitjos i pors que ens permeten lidiar—a través de la ficció—amb la “crua realitat”. S’hi pot projectar, per exemple, el desig d’una harmonia comunitària originària vinculada a una Naturalesa ahistòrica (evitant assumir que un entorn d’abundància vegetal no millora la moral de ningú, sinó que ho fa un continu i agrest procés de discussió política) o la por d’una Natura entesa com una agència venjativa (que anul·la l’agència humana de forma determinista i evita assumir canvis radicals de model de vida).

Amb tot això, Swyngedouw argumenta que l’ús comú del concepte de Naturalesa s’adreça a quelcom que no existeix: sigui un significant flotant que canvia de significat amb facilitat, sigui un mite que permet justificar polítiques normatives, sigui un significant buit sobre el qual projectar fantasies. Per tant, proposa abandonar el terme com a forma radical de rebutjar la despolització que porta associada. En resum, s’ha de partir de la premissa que no hi ha una Naturalesa singular, sinó que es tracta d’un concepte com a significant buit que s’esmuny a tota definició i al seu abordatge en el marc polític. Per contrarestar-ho, Swyngedouw s’inclina a considerar que cal reconèixer la indeterminació constitutiva de la naturalesa i assumir-la com un camp de discussió política.

L’aproximació de Moore al terme és, malgrat les semblances, àmpliament diferent en certs punts. Aquest és més propositiu i mira d’elaborar una possible resolució a la crítica que presenta Swyngedouw. L’observació aguda de Moore és que els camps de l’ecologia política i de la filosofia relacional, entre altres, no han sabut abandonar per complet el dualisme Natura-Cultura. Si bé Latour i Haraway elaboren una ontologia relacional efectiva en el discurs, accepten la dualitat a escala metodològica i analítica.<sup>28</sup> Malgrat la rellevant aportació filosòfica, queda pendent desenvolupar una terminologia i mètode d’anàlisi històric que aculli de forma pràctica la proposta relacional; i això és el que proposa Moore. En aquest sentit, també supera la crítica de la “inexistència de la Naturalesa” elaborant la manera d’anomenar això que s’esmuny a tota determinació. El concepte analític que proposa és la “doble internalitat”. A través d’aquest concepte aborda l’oposició dels termes des d’una aproximació dialèctica que s’eleva sobre el dualisme anterior. S’han d’abandonar la Natura i la Cultura enteses com dues essències separades i delimitades que interactuen entre si, enfront de l’exterioritat de l’altre (conjugant-se en la forma dels *quasi objectes* de Latour o els *cyborgs* de Haraway). En lloc d’això, cal entendre que cadascun d’ells forma part interna de l’altre. D’aquesta manera es dibuixa

---

<sup>28</sup> Moore, *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*, 97-100.

una doble internalitat: la humanitat es desenvolupa *a través* de la biosfera, internalitzant-la i fent-la part dels seus processos, i aquesta internalitza les relacions humanes—que són una part més de la naturalesa—i, en fer-ho, es transforma a si mateixa *a través* de la societat.

Aquesta perspectiva, que porta a transformar el dualisme en dialèctica, genera modificacions en la relació entre història i Naturalesa. Si aquesta última ja no és una essència estanca i si s'incorpora a formar part de la societat—en lloc d'interactuar amb ella—, passa també a pertànyer al domini de la història. Ja no es pot circumscriure una definició immutable del que és la Naturalesa, ja que és històrica i canviant al llarg del temps en cada un dels seus punts. Ja no es pot retornar a un moment idíl·lic originari d'aquesta, perquè ja no és ontològicament anterior a la naturalesa contemporània generada en el marc del capitalisme. En aquest sentit, el capitalisme és una forma històrica de naturalesa (quelcom en general difícil d'acceptar dins dels sectors ecologistes). Hi ha força distància entre dir que l'ésser humà és una força natural i afirmar «*que las organizaciones humanas—familias, imperios, corporaciones, mercados y todas las demás—son fuerzas naturales. El pensamiento verde ha acogido lo primero y ha rechazado esto último*». <sup>29</sup> Això duu a entendre ambdós termes com a part constitutiva del pol contrari, sempre amb relació al moment històric. En l'aspecte terminològic, Moore parla de la *humanitat-en-la-naturalesa* per referir-se a un dels moviments de la internalitat i de la *naturalesa-en-la-humanitat*, per a l'altre.

Com a darrer punt clau del seu pensament, és important entendre un aspecte de la naturalesa concreta del marc històric del capitalisme. La naturalesa-en-el-capitalisme ha pres una forma determinada acord amb la necessitat del capitalisme d'apropiar-se recursos i transformar-los en capital. Inspirant-se en el terme *treball social abstracte* de Marx (la manera en què s'explota i es treu plusvàlua del treballador), Moore presenta el terme *naturalesa social abstracta* que, de forma homòloga, és una eina d'apropiació dels recursos de la biosfera. «*La naturaleza social abstracta es la producción de “abstracciones reales”—de tiempo (lineal), espacio (plano) y Naturaleza (externa)—*» juntament amb les eines i coneixements que ho permeten (cartografia, botànica, càlcul...). Tot això per generar els processos «*a través de los cuales el capitalismo y las maquinarias estatales hacen legibles las naturalezas humana y extra-humana para la acumulación del*

---

<sup>29</sup> Moore, 21.

*capital*».<sup>30</sup> Aquesta producció d'una naturalesa abstracta toca de prop la present recerca i, com es veurà en l'anàlisi, es creua amb alguns dels conceptes guia descrits al següent capítol. L'urbanisme és clarament una pràctica i un conjunt de coneixements capaços d'apropriar-se, controlar i generar valor a través de la naturalesa. Caldrà veure si això apareix en la forma de concebre i implementar el verd urbà dins la ciutat.

## 2.2. Orgànic i mecànic

Aquests termes apunten a dues formes d'entendre el cosmos i, en especial, la relació de les seves parts amb el tot. Indiquen la manera en què cada entitat es vincula amb la resta i la totalitat que es genera a partir d'aquesta trama de relacions. *Grosso modo* l'ordre orgànic s'estructura en parts que es relacionen entre elles a través del tot. Es vinculen des d'una posició concreta del conjunt i gràcies a ell. En l'ordre mecànic aquestes parts estan soltes i malgrat que formen un conjunt, aquest no les precedeix ni és condició de possibilitat de les parts. Aquestes són independents del tot i poden ser canviades sense afectar el conjunt. És important subratllar la *condició interior de les relacions* que aquí es tracten, en ambdós casos es treballen els vincles interns d'una totalitat. Cal també assenyalar la connotació vinculada a la *vida* que té el terme orgànic i la *inèrcia* (pròpia d'un cos d'inert) del mecànic. Finalment, és important anotar el període històric en què afloren més aquests conceptes i el debat entre ells. En la modernitat apareix un canvi de paradigma sobre la comprensió del cosmos en què aquests conceptes prenen partit. En aquest sentit, els termes tenen rellevància per a l'ecologia, ja que s'inscriuen en un punt d'inflexió dins de la crítica històrica ecologista: el moment d'auge de l'explotació dels recursos fòssils i el desenvolupament del capitalisme.

Per mirar d'encaminar l'aplicació d'aquests termes es remet a la proposta de Carolyn Merchant en *La Muerte de la Naturaleza*.<sup>31</sup> Des del punt d'inflexió al que s'apuntava més amunt, aquesta obra desenreda el pas del renaixement a la modernitat a la llum del paper que prenen dona i naturalesa en la societat. La revolució científica modifica les coordenades del coneixement i de les relacions en l'entorn humà i no-humà, amb una voluntat creixent per la dominació de la natura i un mimetisme d'aquest concepte

---

<sup>30</sup> Moore, 228.

<sup>31</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*.

amb el de dona.<sup>32</sup> Aquest desplaçament, que va generar els imaginaris moderns, es veu definit pel pas de la societat orgànica a una mecànica. Precisant més aquestes nocions, segons Merchant, en el món orgànic

*el orden significaba que cada parte funcionaba dentro de un todo más grande y según lo determinado por su naturaleza, mientras que el poder se difundía desde arriba hacia abajo a través de las jerarquías sociales o cósmicas.*<sup>33</sup>

Seguint aquest argument, la família s'estructurava de forma rígida, cadascú ocupava una posició «determinada per la seva naturalesa». Entenent naturalesa com a terme indicatiu d'una normativitat inherent a cada ésser. La persona que feia de patriarca era patriarca abans que res, ho era “per naturalesa”. La dona que ocupava el paper de mare no podia sortir-ne, perquè no era *ningú*—reconegut en l'ordre social—fora d'aquesta posició. Això, que generava fortes jerarquies en el gènere humà, també atorgava certa estabilitat tant als humans com a la Naturalesa de la qual formaven part. Aquesta tenia un lloc determinat en l'ordre simbòlic i se l'entenia com una Naturalesa viva. L'imaginari orgànic duia a entendre que tota entitat generava el seu propi moviment, que sorgia de l'interior alhora que estava en relació amb la resta dins d'un tot complet. La forma de comprendre el cosmos es fundava en un cert animisme de les coses, tot era viu. Aquesta comprensió de l'univers es veuria modificada per un canvi generalitzat a partir del segle XVI en l'àmbit dels sabers, de l'economia i la religió. L'imaginari orgànic es debilita a poc a poc per la «*Reforma Protestante, el auge del capitalismo comercial y los primeros descubrimientos de la nueva ciencia*»<sup>34</sup>, i el marc de pensament del moment requereix una estructura que doni un nou ordre simbòlic als esdeveniments que trencaven amb l'organicisme. Aquesta estabilitat la va permetre la metàfora mecànica, restituint les relacions entre jo, societat i cosmos. El nou món mecànic respon a un

*comportamiento predecible de cada parte dentro de un sistema racionalmente determinado por leyes, mientras que el poder derivava de una intervención activa e inmediata y dentro de un mundo secularizado. La unión de orden y poder significaba control. La nueva metáfora de la máquina supuso una nueva definición de lo que era la realidad [...].*

<sup>32</sup> Respecte d'aquesta associació del gènere als termes natura i cultura, vegeu: Sherry B. Ortner, «Is Female to Male as Nature Is to Culture?», *Feminist Studies* 1, núm. 2 (1972): 5-31.

<sup>33</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 205.

<sup>34</sup> Merchant, 249.

[...] *La naturaleza, la sociedad y el cuerpo humano están compuestos por partes atomizadas intercambiables que pueden ser reparadas o reemplazadas desde el exterior.*<sup>35</sup>

Respecte de l'ordre orgànic, el mecànic permet la mobilitat de les parts que ocupen el tot. Són independents les unes de les altres, com peces d'un rellotge, i el seu moviment no neix del seu interior, sinó que forma part d'una lògica de causa i conseqüència activada, en primer lloc, des de l'exterior de les entitats. Al rellotge cal donar-li corda, requereix la intervenció externa per fer-lo funcionar i el seu moviment és inert; és mou per inèrcia. Allò que abans es regia per un ordre 'natural' inherent a cada ésser, esdevé un conjunt de parts que interaccionen de forma independent sense relacions prèvies establertes. Això va permetre una major adaptabilitat i flexibilitat a la constant transformació de la realitat que van permetre els primers descobriments científics i l'aparició dels recursos fòssils.<sup>36</sup> Entendre la naturalesa com una gran màquina permetia intervenir en el seu funcionament. La naturalesa ja no es regeix per si mateixa sinó externament. Qüestions llavors impensables, com excavar la terra de forma industrialitzada i sense límit aparent per aconseguir matèries primeres o modificar genèticament un ésser viu, amb la lògica mecànica van esdevenir quelcom 'natural'.<sup>37</sup> La naturalesa va esdevenir una entitat a l'abast de la ciència i al servei l'ésser humà.

Merchant pren el dualisme mecànic-orgànic per descriure el canvi al voltant de la noció de naturalesa i les consegüents formes de relació que es van establir amb ella arran d'aquesta modificació. Per fer-ho ressegueix els diversos autors que varen incorporar aquests conceptes a la seva filosofia o que, sense mencionar-los explícitament, tractaven aquest mateix debat de fons. Els primers a acostar-se a les idees mecanicistes varen ser els francesos René Descartes, Pierre Gassendi i Marin Mersenne, i aquestes idees que van desenvolupar en paral·lel a partir de 1620 van iniciar la transformació de la concepció del cosmos del segle XVI i el XVII.<sup>38</sup> La Reforma luterana, que va arremetre contra la jerarquia eclesiàstica, va portar a un clima d'escepticisme i d'incertesa durant el segle XVI que els tres filòsofs mirarien de resoldre. Van trobar en la visió mecanicista de l'Univers la forma de donar estabilitat epistemològica davant la mirada escèptica, fent «*un frente común*

---

<sup>35</sup> Merchant, 205-6.

<sup>36</sup> Jaime Vindel, *Estética fósil: imaginarios de la energía y crisis ecosocial* (Barcelona: Arcadia, 2020).

<sup>37</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 34-46.

<sup>38</sup> Merchant, 205-7.

*contra el naturalismo, el vitalismo y la magia animista, elementos que [...] podían interpretarse como cooperadores e incitadores del desorden y el caos».*<sup>39</sup> Abans de publicar les *Meditaciones metafísicas* Descartes va escriure dos tractats, *Le Monde* et *L'Homme*, i poc després els *Principios de filosofía*, tots tres sobre el funcionament mecànic del món. El primer el va dedicar a un àmbit més general de la realitat, establint un primer corpus teòric sobre el mecanicisme. El segon desenvoluparia una aproximació sobre el cos humà, amb una fisiologia construïda a través de metàfores mecàniques. Segons ell, el cos de l'ésser humà—dins del qual l'ànima s'incorporaria més tard—era una «*statue ou machine de Terre*» construïda per Déu de la mateixa manera en què les persones construeixen una màquina:

*Nous voyons des horloges, des fontaines artificielles, des moulins, et d'autres semblables machines, qui n'étant faites que par des hommes, ne laissent pas d'avoir la force de se mouvoir d'elles-mêmes en plusieurs diverses façons. Et il me semble que je ne saurais imaginer tant de sortes de mouvements en celle-ci, que je suppose être faite des mains de Dieu.*<sup>40</sup>

De la mateixa manera que l'humà ha pogut construir rellotges que es moguin per si sols, el mateix va fer Déu amb el nostre cos. Descartes va afegir més tard, en els *Principios de filosofía* una concepció del mecanicisme encara més radical, en què el moviment de totes les coses s'explicava a través de «*cropuscúsculos materiales inertes que transmitían movimiento [...] a través de una causalidad eficiente*».<sup>41</sup> Tant ell com Gassendi i Marsenne s'oposaven a la perspectiva aristotèlica pel fet que aquesta explicava el canvi a través d'una vitalitat inherent als éssers. De les quatre causes aristotèliques, només se'n conservarien dues en la perspectiva d'aquests filòsofs.<sup>42</sup> L'extrapolació simplificada de les causes eficient i material a la filosofia mecanicista és capaç d'explicar el moviment dels cossos, com a matèria inerta, a través de l'acció de forces externes. En canvi, les causes formal i final fan més explícita la necessitat d'un moviment originat a l'interior dels cossos i dirigit cap a una finalitat intrínsecament determinada. Com a crítica de la filosofia d'Aristòtil, Gassendi va desenvolupar una proposta a partir de l'atomisme epicuri. En aquesta faceta del mecanicisme, les parts últimes de la matèria són «*átomos*

---

<sup>39</sup> Merchant, 208.

<sup>40</sup> René Descartes, *L'homme, et la formation du fœtus* (Paris: T. Girard, 1677), 1-2.

<sup>41</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 217.

<sup>42</sup> Aristòtil, *Física*, II, 3, 194b15 a 195b31 (trad. Guillermo R. de Echandia (Madrid: Gredos, 1995), 140-46).

*sólidos, impenetrables y corpóreos*» en el buit. El moviment dels àtoms i la seva proximitat conforma cossos que, tot i mostrar-se canviants, es mantenen inalterats pel que fa a les parts indivisibles que els constitueixen.<sup>43</sup> Aquest seguit de noves lectures del funcionament de l'Univers trunca de forma radical les cosmovisions anteriors afectant, no només a l'àmbit del coneixement, sinó estenent-se també sobre el camp de la societat.

En aquesta direcció apareix la figura de Thomas Hobbes, que a mitjans del segle XVII seguia la pista dels tres filòsofs francesos. Va desenvolupar, en primer lloc, una part de la seva obra dedicada a la física amb l'obra *De Corpore*. En aquest tractat es posicionava amb Descartes, advocant per una comprensió mecànica i sense buit de la realitat, en què el contacte entre cossos transmet el moviment. Pocs anys després va traduir el corpus filosòfic de la naturalesa mecànica al marc de la societat. En la introducció del *Leviatán*, Hobbes descriu de forma molt similar a Descartes l'ésser humà com a artefacte:

*...siendo la vida un movimiento de miembros cuya iniciación se halla en alguna parte principal de los mismos ¿por qué no podríamos decir que todos los autómatas (artefactos que se mueven a sí mismos por medio de resortes y ruedas como lo hace un reloj) tienen una vida artificial? ¿Qué es en realidad el corazón sino un resorte; y los nervios qué son, sino diversas fibras; y las articulaciones sino varias ruedas que dan movimiento al cuerpo entero tal como el Artífice se lo propuso?*<sup>44</sup>

A partir de la metàfora mecànica del rellotge descriu l'ésser humà com una màquina, moguda per inèrcia i com a reacció a accions externes. Tots el que es rep pels sentits travessa el cos fins a exterioritzar-se com a moviment:

*La sensación [...] actua sobre el órgano [...] por medio de los nervios [...] se adentra por éste hasta el cerebro y el corazón, y causa allí una resisencia [...] para libertarse [...]. En nosotros, cuando somos influidos por este efecto, no hay tampoco otra cosa sino movimientos (porque el movimiento no produce otra cosa que movimiento).*<sup>45</sup>

---

<sup>43</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 214.

<sup>44</sup> Thomas Hobbes, *Leviatán o la materia, forma y poder de una república eclesiástica y civil* (Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 1980), 3.

<sup>45</sup> Hobbes, 6-7.

Aquesta interpretació del cos descrita amb contínues referències mecàniques (resistència, efecte, moviment) condemna als individus a moure's a remolc de l'interès propi i, per tant, a lluitar els uns contra els altres. Així és com formula el marc del problema que es disposa a resoldre. La seva resolució apareix a través d'una nova metàfora:

*[S]e crea ese gran Leviatán que llamamos república o Estado [...] que no es sino un hombre artificial, aunque de mayor estatura y robustez [...]; y en el cual la soberanía es un alma artificial [...]; los magistrados [...] nexos artificiales; la recompensa y el castigo [...], son los nervios [...]; la riqueza y la abundancia [...] constituyen su potencia; [...] los consejeros [...], son la memoria...*<sup>46</sup>

El cos és una màquina i l'Estat un cos. Per controlar els cossos mecànics cal fer-ho externament, com un rellotge, a través de l'Estat. En les cosmovisions anteriors, cada part del tot orgànic tenia una posició determinada per 'naturalesa'—i jeràrquica—dins l'ordre de la totalitat. Hobbes introdueix un model d'individus idèntics però incapaços d'actuar pel bé per compte propi, per inèrcia i en reacció a les sensacions. D'aquesta manera transforma el mecanicisme de la naturalesa en un model polític basat en l'Estat com a màquina.<sup>47</sup> Les generacions posteriors van seguir reforçant la tesi mecànica en diversos àmbits del coneixement fins a esdevenir un imaginari social que encara avui persisteix.

Tot i l'hegemonia del mecanicisme en la comprensió de l'Univers, de forma subsidiària s'han mantingut filosofies de tint més organicista tant en Leibniz, com en part de la filosofia alemanya del segle XIX fins a arribar a la contemporaneïtat. Leibniz, en contraposició a Newton, el seu coetani, va desenvolupar en paral·lel a les seves pròpies investigacions matemàtiques una proposta filosòfica en què introduiria la noció de mónada. Es pot aproximar el significat d'aquest concepte contraposant-lo als corpuscles cartesians, inerts i regits per acció externa. A diferència d'aquests, les mónades tenen una força activa intrínseca dirigida a un fi. Fent referència a les causes aristotèliques Merchant observa que «*[l]os fenómenos mecánicos obedecían a las leyes de la causalidad eficiente, mientras que las mónadas o sustancias verdaderas se regían por causas finales*».<sup>48</sup> La

<sup>46</sup> Hobbes, 3.

<sup>47</sup> Un referent menor, però molt esclaridor del dualisme entre mecanisme i organisme (descrits com a llibertat negativa i positiva) en l'àmbit social és Isaiah Berlin, «Two Concepts of Liberty», en *Liberty Reader* (Routledge, 2006), 33-57.

<sup>48</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 302.

contraposició dels dos pols filosòfics es va acabar d'esmolat en un debat entre Newton i Leibniz sobre l'acció de Déu en l'Univers. En l'ordre mecànic, Newton postulava que el poder de Déu es manifestava en la seva contínua intervenció sobre el món. El segon, des d'un posicionament organicista, argumentava que aquesta premissa denotaria imperfecció en la creació divina: si Déu va crear l'Univers ho va fer en tota la seva perfecció, dotant-lo d'autonomia i vida, sense mai més haver d'actuar sobre seu. L'un advocava per l'acció permanent de Déu sobre l'Univers mecànic, mogut per la força divina externa; l'altre per una cosmovisió vitalista, amb éssers dotats d'una autonomia orgànica per Déu en el moment de la creació.<sup>49</sup>

A través de Leibniz diversos filòsofs han recuperat la tendència organicista en la contemporaneïtat. El més rellevant del segle xx en aquest aspecte és Alfred North Whitehead, que directament va descriure la seva obra com a “filosofia de l'organisme”.<sup>50</sup> Després d'anys de treballar amb Bertrand Russell, va fer un tomb a la seva mirada desenvolupant una forta crítica a la ciència moderna (aquesta darrera àmpliament influïda per Descartes, Gassendi i Marsenne) i elaborant en resposta una filosofia relacional. Més endavant, Deleuze recull el fil iniciat per Leibniz i Whitehead amb una proposta no estrictament orgànica, però sens dubte amb una clara influència d'ambdós autors.<sup>51</sup> El rastre posterior al filòsof postestructuralista es pot resseguir fins a autors que han treballat sobre la qüestió de l'ecologia com Donna Haraway, Bruno Latour o Isabelle Stengers, que al seu torn recuperen la proposta de Whitehead.<sup>52</sup> A través d'una mirada relacional, essencialment organicista, aquests autors plantegen una filosofia fixada en acollir la complexitat i entendre els fenòmens de la realitat entrelligats en un tot, del que depenen i que configuren.<sup>53</sup>

---

<sup>49</sup> Merchant, 302-4.

<sup>50</sup> Alfred North Whitehead, *Process and Reality: An Essay in Cosmology*, ed. David Ray Griffin i Donald W. Sherburne (New York: Free Press, 1979); per una traducció al castellà, vegeu: Alfred North Whitehead, *Proceso y realidad: un ensayo de cosmología*, trad. Miguel traductor Candel (Girona: Atlanta, 2021).

<sup>51</sup> Gilles Deleuze, *Différence et répétition*, 8e éd, Epiméthée (Paris: Presses Universitaires de France, 1996); per una traducció al castellà, vegeu: Gilles Deleuze, *Diferencia y repetición*, Biblioteca de filosofía (Buenos Aires: Amorrortu, 2002).

<sup>52</sup> Haraway, *Simians, Cyborgs, Women*; Bruno Latour, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*, Clarendon Lectures in Management Studies (New York: Oxford University Press, 2005); Isabelle Stengers, *Cosmopolitiques*, Sciences humaines et sociales 160 (Paris: La Découverte, 2003).

<sup>53</sup> Ignasi Torrent, «Whitehead. Llum i foscó per al segle XXI» (Conferència, Institut d'Humanitats de Barcelona, 13 juny 2024).

Aquesta aproximació ecologista del segle XXI sens dubte ha influït en la recerca que aquí es presenta, bevent d'una tradició amb certa afinitat organicista. Dit això i traslladant l'aplicació d'aquests conceptes a l'àmbit de l'urbanisme: hi ha dues formes en què s'evidencia la concepció mecanicista o organicista del planejament. Abans, però, cal fer un apunt sobre la tendència general induïda pel moment històric en què s'insereix l'anàlisi. En la contemporaneïtat, si bé s'està duent una crítica contundent als dualismes en el pensament, al concepte vigent de naturalesa i a l'herència moderna, no s'ha modificat de manera generalitzada la forma d'entendre el cosmos. El mecanicisme segueix regint la comprensió de la realitat. Si bé potser no de forma tan radical com en els seus orígens, continua sent dominant la lògica de la causa i conseqüència, d'un món atomitzat d'elements en relacions extrínseques. És important mantenir això en ment a l'hora d'analitzar la forma en què es pensa l'espai urbà, ja que cal ponderar les tendències organicistes tenint en compte la seva singularitat. Ras i curt, tot s'entén de forma mecànica i, per tant, cal identificar amb més detall qualsevol rastre orgànic que pugui haver-hi. Dit això, aquests conceptes es presenten, com s'ha apuntat abans, de dues formes. D'una banda, apareix una lectura a escala de forma i d'unitat de la proposta, de l'altra, la manera de descriure el verd urbà i la justificació de la seva inserció en l'espai urbà.

La primera interpel·la a com s'ordenen els elements verds dins la proposta i en relació amb la resta. Una tendència cap a la unitat dels elements verds o el diàleg entre ells en un tot coherent implica una forma més orgànica d'entendre el verd. En aquest cas no es tractaria de peces separades que funcionen de forma autònoma i que, per tant, no es necessiten les unes a les altres, sinó d'un conjunt en què les parts s'impliquen de forma més activa entre elles, en un tot irreductible. Des d'una mirada mecanicista, aquestes peces serien més aviat accessòries, reductibles en si mateixes com a unitats que s'agregen formant un tot més gran per simple addició. Per exemple, no és el mateix una estructura lineal d'arbrat dins d'escocells individuals, reductibles a cada un d'ells, que una massa verda informe de gran varietat de plantes que generen un cert ecosistema en dependència les unes de les altres. D'una banda, es troba una addició d'unitats verdes, de l'altra, un tot verd no reductible. Per tant, com es deu fer evident, les característiques del planejament que determinen aquests resultats són la forma i mida dels espais verds i la seva organització en l'emplaçament, així com l'estructura de tota la resta de l'entorn urbà amb relació al verd.

La segona forma d'interpretar els conceptes és a partir de la descripció que es fa del verd, més enllà de la seva forma, i com es justifica la seva necessitat. D'una banda, es

trobaran casos en què el verd és descrit des d'una mirada quantitativa, com un element que admet ser predit i intervingut en mires d'un objectiu final. El verd urbà com un paràmetre de la ciutat determinable a través d'operacions matemàtiques respon a una forma mecanicista d'entendre'l. S'engloba d'aquest costat el fet de projectar verd segons la seva *proporció* per càpita, la seva capacitat de generar *quantitat en superfície* d'ombra o d'absorció de *volum* de diòxid de carboni. D'altra banda, es pot descriure el verd des d'un vessant qualitatiu i amb cert animisme. És a dir, com a una Naturalesa viva i autònoma regida per les seves qualitats i no per valors quantitativs. El verd com a paratge idíl·lic o entorn feréstec respon a aquesta comprensió, de la mateixa manera que ho fa una mirada que entén aquest element com un conjunt d'entitats amb vida, més que com a instruments a l'abast de l'ésser humà. Fora bo, matissar que cap d'elles prescriu de per si una forma menys dualista d'entendre la naturalesa. El paratge idíl·lic com a Naturalesa ahistòrica opera una escissió respecte de la Cultura tant com ho fa una aproximació extremadament racionalitzada del verd. A través de l'anàlisi s'esclariran els matisos que permetin distingir les maneres en les quals la Naturalesa apareix separada i aquelles que dissolen més la divisió.

### 2.3. Tàctic i estratègic

El binomi tàctic-estratègic fa referència a dues formes contràries d'encarar la gestió de recursos (materials, humans, de coneixement...) en el marc d'un antagonisme amb una alteritat. És a dir, formes de fer efectiva la voluntat pròpia d'un subjecte enfront de quelcom altre. A diferència dels conceptes anteriors, el que es tracta aquí no involucra la relació entre les parts *internes* d'una totalitat—que pot ser orgànica o mecànica—sinó una relació enfront d'un adversari o adversitat, és a dir, una relació *exterior* i antagonica. Aquesta accepció concreta dels termes la introdueix Michel de Certeau a l'*Invention du quotidien* de 1990. Explica com aquest antagonisme característic dels termes prové de l'àmbit bèl·lic, en el qual segons la relació de forces que es té amb l'altre es despleguen formes diverses de cercar la victòria, sigui amb aproximacions tàctiques sigui amb estratègiques. El que delimita una i altra té a veure amb usos singulars de l'espai i el temps en mires de prendre l'avantatge a l'altre.

Segons De Certeau, l'estratègia és el «*cálculo (o a la manipulación) de las relaciones de fuerzas que se hace posible desde que un sujeto de voluntad y de poder (una*

*empresa, un ejército, una ciudad, una institución científica) resulta aislable».*<sup>54</sup> L'estratègia requereix tenir cert aïllament respecte d'una exterioritat, cosa que li permet calcular i avançar-se als esdeveniments des d'un entorn segur. Aquest aïllament es tradueix en la definició d'un límit al voltant d'un àmbit que ha de controlar. No pot existir estratègia sense un lloc que pugui considerar-se com a propi. En aquest territori controlat, l'estratègia s'ocupa d'administrar els recursos vers amenaces o metes usant l'avantatge espacial. D'aquesta manera, és capaç de conservar, ordenar i fer ús d'allò que emmagatzema amb independència d'imprevistos provinents de l'exterior.

La tàctica funciona de forma antitètica, la seva condició de possibilitat és *no tenir* lloc propi. Aquesta absència de territori la fa, per definició, operar dins l'àmbit de l'altre. Sense un recinte controlat i segur no té la capacitat de resistir acumulant guanys, ha de sostenir-se traient l'avantatge del temps. La total manca de recursos propis li permet una mobilitat més lliure: no té res a conservar i, per tant, pot i ha d'aprofitar amb agilitat les contingències temporals, agafar al vol les oportunitats que ofereixi el temps. Un, resisteix a partir de l'acumulació en l'espai i això el fa esclau de conservar el que és seu; ha d'estar pendent de la predicció d'imprevistos. L'altre, és incapaç de capitalitzar victòries, permetent i obligant-lo a ocupar territori aliè sense cap mena de llastre. En resum, la dialèctica entre aquestes dues aproximacions s'estructura en la relació d'una entitat envers una alteritat, mediada per les variables espai i temps.

A grans trets, la tàctica es pot descriure com la pràctica del dèbil i l'estratègia la del fort. La segona, més propensa a la victòria, acostuma a ser més present en obres instructives sobre la guerra. La tàctica apareix com secundària, tal afirma un document del Ministeri de defensa d'Espanya de 1974:

*Cuando la estrategia operativa ya no dispone ni de tiempo ni de espacio, o sea, cuando el adversario la impide avanzar, ante la impotencia, pide ayuda a la táctica para que con los medios que le son propios, consiga el anticipo de tiempo y el espacio que necesita [...] cuya función consiste principalmente en abrirle el camino.*<sup>55</sup>

<sup>54</sup> Michel De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, ed. Luce Giard i Pierre Mayol (México, D.F: Universidad Iberoamericana. Departamento de Historia, 1996), 42.

<sup>55</sup> Luigi Salatiello, «Algunas correlaciones entre táctica y estrategia», trad. Marino González Pascual, *Boletín de información* (Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional del Ministerio de Defensa, 1974), 10, <http://dialnet.unirioja.es/servlet/oaiart?codigo=4770904>.

Quan l'estratègia perd el control del seu *espai propi*, la tàctica li ha d'*obrir camí*; la primera requereix un lloc, la segona moviment. L'*Art de la guerra* de Sun Tzu també descriu relacions similars entre els dos termes: «*Si un adversario no conserva la posición [estratègica] que le es favorable por las condiciones del terreno y se sitúa en otro lugar conveniente, debe ser porque existe alguna ventaja práctica [táctica] para obrar de esta manera*». <sup>56</sup> Però en aquest cas la tàctica no sols s'usa quan l'estratègia ha trobat un cul-de-sac, com a última alternativa, sinó com un altre angle des d'on abordar les decisions militars. Aquesta manera d'encarar el conflicte se centra en l'evasió de l'atac frontal i previsible, com es fa en l'emboscada. El moviment inesperat escurça la *distància* (espai) amb l'enemic a través de la *velocitat* (temps). Així ho explica el tractat *De la guerre*: «*La surprise fait plutôt partie du domaine de la tactique, pour la simple raison que toutes les données de temps et de lieux y sont bien plus courtes*».

A més a més de la sorpresa, també s'usen sovint els termes 'astúcia' i 'engany' per referir-se a aquests moviments. L'engany busca aconseguir grans resultats amb pocs recursos i, en el cas bèl·lic, no requereix un control fort de l'espai. Algú que vulgui evitar el combat amb pocs recursos «*deshace los planes de los enemigos, estropea sus relaciones y alianzas, le corta los suministros o bloquea su camino, venciendo mediante estas tácticas sin necesidad de luchar*». <sup>57</sup> És tàctic perquè opera sobre els plans, aliances i subministraments que formen part de *l'espai de l'enemic*; opera en territori aliè. Cal apuntar, tanmateix, que el risc d'aquestes operacions és alt. És per això que sempre hi ha una relació entre la poca quantitat de recursos (es té poc a perdre) i els moviments guiats per l'astúcia (que ho arrisquen tot davant l'oportunitat): «*Plus sont faibles les forces de soumises a la direction stratégique, plus celle-ci sera accessible à la ruse*». La relació és circular: l'oportunitat de fer ús de l'astúcia i l'engany té per requisit tenir pocs recursos i la manca de recursos duu a aquestes mateixes solucions desesperades: «*celui qui est très faible, tout petit, [...] la ruse est son dernier recours*». <sup>58</sup> També Maquiavel ho exemplifica amb claredat. Tito Dimio, davant la derrota imminent d'una batalla, va aparentar "amb gran astúcia" que la victòria era seva, per tal de dissuadir l'adversari: «*Estuvo combatiendo hasta la noche con grandes pérdidas, y durante la oscuridad hizo enterrar la mayoría de sus muertos. Los enemigos, al ver al día siguiente tantos muertos de los*

<sup>56</sup> Sun Tzu, *El Arte de la guerra*, Arca de sabiduría 1 (Madrid: Edaf, 1993), 53.

<sup>57</sup> Tzu, 23.

<sup>58</sup> Karl Von Clausewitz, *De la guerra* (Santa Fe, Argentina: El Cid Editor, 2003), 213.

*suyos y tan pocos de los romanos, creyeron que la desventaja estaba de su parte y se retiraron».*<sup>59</sup>

A banda de l'àmbit bèl·lic, De Certeau també indica que recolza la seva recerca sobre una tradició antiga al voltant de les astúcies [*les ruses*] en si.<sup>60</sup> *Le livre des ruses. La stratégie politique des Arabes* n'és un exemple.<sup>61</sup> Aquesta obra recopila al voltant de tres-cents relats i faules curtes en què es despleguen paranys que segueixen aquesta mateixa lògica d'operar pròpia del desvalgut. De forma similar, Marcel Detienne cerca en la Grècia antiga rastres d'aquests coneixements tradicionals, plasmats en *Les ruses de l'intelligence. La mêtis des Grecs*.<sup>62</sup> La paraula *Mêtis* originalment remetia a una divinitat femenina, però com a nom comú feia referència a «una forma muy particular de inteligencia, una prudencia astuta».<sup>63</sup> Els moments en què s'usa aquesta avidesa és quan es requereix una «eficacia práctica, en la búsqueda del éxito en el ámbito de una acción». Seguint un passatge d'Homer, Detienne aconseguix descriure amb més precisió les característiques de la *metis* grega:

*En cualquier situación de enfrentamiento o de competición (ya sea con un hombre, una bestia o contra los elementos de la naturaleza), puede obtenerse el éxito por dos caminos: por una superioridad de 'poderío', [...] en el que el más fuerte se alza con la victoria, o bien por la utilización de procedimientos de otro orden, cuyo efecto es precisamente falsear los resultados de la prueba y proporcionar el triunfo al que se podía estimar como seguro derrotado.*<sup>64</sup>

De forma homòloga a la tàctica, la *metis* és una forma d'esquivar la superioritat dels recursos de l'altre i prendre l'avantatge de forma secundària, amb astúcia. Malgrat que en aquest cas pren una connotació negativa, existia certa ambivalència entre una forma deshonrada de *metis* i una comprensió d'aquesta com a talent. També a la Grècia

<sup>59</sup> Niccolò Machiavelli, «Libro IV», en *Del arte de la guerra*, trad. Marta Vassallo, Biblioteca de obras maestras del pensamiento 16 (Buenos Aires: Losada, 2004).

<sup>60</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 45-48.

<sup>61</sup> René R. Khawam, *Le Livre des ruses: la stratégie politique des Arabes*, Domaine arabe (Paris: Phébus, 1991); vegeu la traducció al castellà: René R. Khawam, *El Libro de las argucias: relatos árabes*, trad. Antonio López Ruiz, Paidós orientalia 33 (Barcelona: Paidós, 1992).

<sup>62</sup> Marcel Detienne, *Les Ruses de l'intelligence: la mêtis des Grecs*, Champ philosophique 36 (Paris: Flammarion, 1978); vegeu la traducció al castellà: Marcel Detienne, *Las Artimañas de la inteligencia: la metis en la Grecia antigua*, Ensayistas (Taurus Ediciones) 285 (Madrid: Taurus, 1988).

<sup>63</sup> Detienne, *Artimañas de la inteligencia*, 17.

<sup>64</sup> Detienne, 19.

antiga, es troben formes de filosofar considerades deshonestes per alguns, pròpies de l'engany. Aristòtil menciona en *La retòrica* que el fet—inherentment tàctic—de «convertir el argumento más débil en el de más fuerza [...] es engaño, y probabilidad no verdadera, sino aparente, y no se da en ningún otro arte, sino en la retórica y en la erística». <sup>65</sup> També es troba en Plató, quan fent referència a Tisies comenta:

*[S]i alguien, débil pero valeroso, habiendo golpeado a uno fuerte y cobarde, y robado el manto o cualquier otra cosa, fuera llevado ante un tribunal, ninguno de los dos tenía que decir la verdad, [...] «¿cómo yo siendo [débil] como soy, iba a poner las manos sobre éste que es como es?» Y el fuerte, por su parte, no dirá nada de su propia cobardía [...]. Y en todos los otros casos, lo que se llama hablar con arte, es algo tal cual. ¿O no, Fedro?»*<sup>66</sup>

L'art de la retòrica és, en cert sentit, una forma tàctica de la parla. Es tracta d'aprofitar amb astúcia els avantatges no aparents de la posició dèbil per arremetre contra el fort, girant-ne les posicions. Michel de Certeau s'interessa sobretot per aquesta inherent debilitat de l'operació tàctica. Li obre la possibilitat de donar una primera forma i, a poc a poc, precisar com és la capacitat subversiva de "l'home ordinari". Aquest personatge és la punta de llança de la seva proposta i, segons ell, el subjecte protagonista del segle XX. Intenta articular i caracteritzar, en el pla teòric, les operacions d'aquests personatges, normalment relegats sota l'etiqueta d'usuaris «supuestamente condenados a la pasividad y a la disciplina». <sup>67</sup> En lloc d'entendre "l'home sense atributs" com un individu que és i actua en funció de la presència d'un poder anònim que impregna les masses, mira de descriure la seva agència i capacitat de subversió quotidiana del poder. És un elogi a les astúcies amb què es desenvolupa la vida ordinària i el fet de treure profit d'elements produïts o administrats des d'un poder aliè (productes de consum, espais urbans i domèstics o la mateixa llengua). La manera en què la persona ordinària es val de productes de consum que li són aliens i subverteix el seu ús predeterminat, es podria descriure com a tàctica. Utilitza l'àmbit determinat i administrat en mans d'un altre per al seu propi benefici. Adapta el producte a les seves necessitats, la configuració de l'espai al traç del seu moviment, la formalitat de la llengua a expressions i figures retòriques.

<sup>65</sup> Aristóteles, *Retórica*, II, 24, 1402a23-28 (trad. Quintín Racionero, Biblioteca clásica 142 (Madrid: Gredos, 1994), 461-62).

<sup>66</sup> Platón, *Fedro*, 273b-d (Santa Fe: El Cid Editor, 2004), 79.

<sup>67</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, XLI.

Per tal d'elaborar aquesta anàlisi de la quotidianitat, de Certeau beu de filòsofs diversos del segle XX. La noció d'*home ordinari* la pren de Freud, en la seva descripció de la relació entre l'individu i les masses en *El malestar en la cultura* o el seu paper en l'àmbit de la religió, en *El provenir de una ilusión*.<sup>68</sup> A aquest *home ordinari* el travessa l'art de fer i pensar, les pràctiques espacials, el llenguatge... Respecte del primer, pren a Kant de referència. Equipara les operacions tàctiques quotidianes al "tacte lògic" (*logische Takt*) com a punt mitjà entre la teoria i la praxi, entre *Kunst* i *Wissenschaft*, tal com descriu en la *Crítica del judici*.<sup>69</sup> El tempteig i el moviment intuïtiu de la facultat del judici tenen en comú amb la tàctica l'absència d'un suport exclusiu sobre el coneixement, sigui pràctic sigui teòric. De Certeau menciona una metàfora de Kant per il·luminar aquest punt, amb un prestidigitador i un equilibrista.<sup>70</sup> El primer té un coneixement (el truc), en canvi, el segon manté un equilibri constant que no sols requereix un coneixement previ, sinó un art que opera en tot moment; una operació que ha d'atendre a les contingències de cada moment sense poder «preparar [...] y asegurar una independència en relación con las circunstancias».<sup>71</sup>

Pel que fa al segon, les pràctiques espacials, es recolza sobre l'obra de Lefebvre en què es creuen espai i quotidianitat.<sup>72</sup> La qüestió rau a entendre l'espai a partir de les accions que s'hi duen a terme i no sols a través de la forma de l'espai construït, cosa que permet i impedeix. Els usos imprevistos que acull l'espai *conçut*—que té determinada la funció i és estratègic per naturalesa—responen a les tàctiques que els usuaris de l'espai empren per apropiar-se'l i transformar-lo a través de l'acció. «*Allí donde el mapa corta, el relato atraviesa*», saltar murs, deambular, derivar, articular l'espai de formes imprevistes i improvisades és una forma tàctica d'aproximar-lo. I de la mateixa manera que la sintaxi de l'espai és transformada pel fet de caminar, l'estructura d'una llengua és apropiada en el moment de la parla. En aquest tercer punt, pren a Wittgenstein i el seu "llenguatge ordinari".<sup>73</sup> El joc com a condició de possibilitat de la pràctica del llenguatge

---

<sup>68</sup> Sigmund Freud, *El Provenir de una ilusión ; El Malestar en la cultura y otras obras*, trad. José Luis Etcheverry, Obras completas 21 (Buenos Aires: Amorrortu, 1986).

<sup>69</sup> Alexis Philonenko, *Théorie et praxis dans la pensée morale et politique de Kant et de Fichte en 1793*, 2e ed, Bibliothèque d'histoire de la philosophie (Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 1976).

<sup>70</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 83.

<sup>71</sup> De Certeau, L.

<sup>72</sup> Henri Lefebvre, *La Producción del espacio*, Entrelíneas (Madrid: Capitán Swing, 2013).

<sup>73</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 12-16.

porta altre cop a la tàctica. El fet de combinar una certa proporció de graus de llibertat i regles fa de la parla un acte d'improvisació (contingència del diàleg al llarg del temps de la conversa) i d'apropiació d'un seguit de regles fixes alienes a l'orador. Acompanyat d'aquestes referències, De Certeau elabora una proposta d'anàlisi de la quotidianitat en què la tàctica, protagonista de l'obra, s'oposa a l'estratègia. I la representació més clara del funcionament de l'estratègia, o del costat del poder, es troba en Foucault. L'autor dialoga a consciència amb l'obra del postestructuralista francès buscant les esquerdes dels mecanismes de control que aquest descriu. Foucault observa les formes d'operar del poder, l'estratègia; De Certeau traça, en paral·lel, les operacions de subversió d'aquest poder, la tàctica.

Tot això, bolcat a l'àmbit del planejament urbà, duu a una premissa força evident: *l'urbanisme és, per definició, estratègic*. La manera d'operar d'aquest és delimitant àrees, determinant tipus d'usos al sòl (residencial, comercial, d'equipament...) i exercint poder a través de l'avantatge que es pren amb el control de l'espai. Cal partir d'aquesta premissa per poder analitzar amb més finesa els matisos amb què el planejament pren forma i no atribuir directament a l'àmbit de l'estratègia tota intervenció urbana. A grans trets, tot urbanisme delimita i segrega usos, sovint amb uns límits molt estrictes i amb poca interacció entre les activitats d'uns i d'altres, sobretot en l'urbanisme de la primera meitat del segle vint, amb els primers CIAM i la Carta d'Atenes.<sup>74</sup> Tanmateix, entenent tàctica i estratègia com pols d'una gradació, es poden trobar indicis tàctics en el planejament: propostes amb menys determinació, amb certa obertura a la contingència i a la variable del temps o amb límits entre usos menys evidents.

Tot i l'aparent contradicció del terme, l'urbanisme tàctic, de fet, ja existeix. És una forma de fer ciutat hereva d'una tradició més informal de producció de l'espai: assentaments informals, intervencions artístiques urbanes, apropiació popular del carrer. Aquesta es va prendre durant el govern del partit *En comú podem* a Barcelona com a mètode per executar amb poc pressupost i amb rapidesa un gran nombre de transformacions urbanes arreu de la ciutat. Aquestes intervencions formen part de

---

<sup>74</sup> Els CIAM (Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna) varen ser una sèrie de congressos iniciats a Europa on es va desenvolupar el cos teòric central del Moviment Modern a través d'intercanvis entre els arquitectes de renom del moment. El tercer CIAM es va fer en un creuer dirigit a Atenes, on se'n va escriure la Carta, en què es prescrivia l'urbanisme a desplegar durant el segle XX. Vegeu: Eric Paul Mumford, *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960* (Cambridge: MIT Press, 2000); Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna, *La Carta de Atenas: discurso liminar de Jean Giraudoux* (Buenos Aires: Contemporánea, 1957).

l'anàlisi, però no s'interpretaran com a tàctiques de per si. De la mateixa manera que propostes inherentment estratègiques poden presentar moviments tàctics en la seva concepció, les que postulen aproximar-se tàcticament poden configurar-se a través d'elements propis de l'estratègia.

La qüestió final, però, tracta de creuar aquests conceptes guia amb la noció naturalesa i especular sobre com es concep aquesta a través dels seus planejaments en la ciutat. Les nocions de tàctica i estratègia han captat l'atenció d'aquest treball pel seu inherent posicionament antagònic. No es pot pensar tàctica ni estratègia sense alteritat i aquesta és central a l'hora de pensar el dualisme Natura-Cultura. Per tant, aquests dos conceptes guia obren una forma d'anàlisi si entenem que el verd urbà—que a grans trets s'associa a la noció de natura—pren una aproximació o altra enfront de la ciutat, entesa com a alteritat. És evident que la forma en què aquí es presenten els termes assumeix d'entrada el dualisme. Es parla d'espai verd i urbà com si fossin elements separats i distingibles, malgrat que l'espai verd, en la ciutat, és ja urbà. Tot i això, hi ha una necessitat metodològica en l'assumpció del dualisme: és una eina per fer-los dialogar antagònicament i entendre com es concep la seva relació. Cal esbrinar quina forma pren el verd quan es tracta de forma estratègica i quin tipus d'espai urbà es genera quan tendeix cap a la tàctica; com dialoga i s'integra el verd i l'urbà, dins la ciutat, en cada cas?

### 3. El Parc Natural: Collserola

Aquest primer cas d'estudi s'enfoca a la massa vegetal més extensa en contacte amb Barcelona, la Serra de Collserola, d'unes onze mil hectàrees d'extensió. D'aquestes, només una part s'emmarca en la jurisdicció barcelonina, donant límit a la ciutat juntament amb els rius Llobregat i Besòs. Aquests tres elements geogràfics són els que han aturat en últim terme l'expansió de Barcelona i, per tant, és característica la tensió limítrofa entre l'espai lliure i el construït en aquestes zones. Davant l'expansió de la ciutat, l'any 1987 es crea formalment el Parc de Collserola, administrat entre els diversos municipis en contacte amb el parc. El Pla Especial que ho regeix—i que s'estudia a continuació—s'aprova definitivament pocs anys després acompanyat d'una Modificació del Pla General Metropolità (MPGM). Aquests dos planejaments determinen, per primera vegada, la forma en què la ciutat s'adreça a la serra, limitant-ne l'edificació. En 2010, la Serra de Collserola esdevé Parc Natural i poc es tarda a començar a treballar sobre una nova proposta, que apareix la dècada següent: en 2020 i 2021 s'aproven dos planejaments, un Pla Especial i un MPGM homòlegs als anteriors, que els substitueixen. Així, al *Pla Especial d'Ordenació i de Protecció del Medi Natural del Parc de Collserola* (PEPCo)<sup>75</sup> s'hi sobreposa el nou *Pla Especial de Protecció del Medi Natural i del Paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (PEPNat).<sup>76</sup> Amb extensió, límits i característiques diferents, aquests planejaments dibuixen dues variacions de la relació entre la ciutat i el seu entorn verd, que s'estudia a continuació.

---

<sup>75</sup> Tots els planejaments vigents i la majoria dels històrics es poden trobar a la pàgina web del Punt d'Informació Urbanística de Barcelona. Els enllaços de tots els planejaments citats (memòries, normatives...) contenen la informació general sobre cada planejament resumida i enllaços de descàrrega de cada document tècnic. Aquests es referencien a continuació segons l'estil de citació Chicago, en format d'informe tècnic. Ajuntament de Barcelona, *MPGM d'ordenació urbana (1976) dins l'àmbit del Parc de Collserola* (Barcelona, 1990), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/COLLSERO/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, *Pla especial d'ordenació i de protecció del medi natural del Parc de Collserola* (Barcelona, 1991), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/PEPCO/--/--/ap/>.

<sup>76</sup> Ajuntament de Barcelona, *Modificació puntual del Pla general metropolità en l'àmbit del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2020), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1603/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.

### 3.1. Naturalitat i artificialitat (1991)



FIGURA 1. Àmbit de planejament del Parc de Collserola, 1991. FONT: elaboració pròpia.

Després de l'aprovació del *Pla General Metropolità*, l'any 1976, aquesta és la primera proposta que s'adreça al problema de l'edificabilitat de la zona de Collserola. En el planejament general aquesta àrea quedava majoritàriament definida com a no edificable, però caldria, en un futur, desenvolupar amb més concreció aquesta prohibició. Aquesta es duu a terme a través de dues eines urbanístiques: una Modificació del PGM, en primer lloc, canvia lleugerament la normativa per tal que, en segon lloc, un Pla especial la treballi a més detall. En el present treball es tracten les dues propostes com una de sola, per la coherència del seu conjunt i la proximitat temporal de les respectives aprovacions (1990 i 1991). Aquesta iniciativa de planejament posa com a objectius principals «la preservació i conservació dels recursos naturals i de l'equilibri ecològic, pel [seu] paper físic, social i ambiental» i «el desenvolupament d'un parc estructurat que suporti [...] activitats de lleure dels ciutadans [...], millorant [...] les condicions d'ús que de forma reduïda i poc endreçada ja existeixen ara».<sup>77</sup> D'una banda, preservar el verd, de l'altra, estructurar i endreçar activitats de lleure. Per dur a terme aquests objectius generals, es concreten una sèrie de fites menors.

<sup>77</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *MPGM d'ordenació urbana (1976) dins l'àmbit del Parc de Collserola* (Barcelona, 1990), 13, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/COLLSERO/--/--/ap/>.

La primera tracta de «plantejar-se Collserola com un territori actiu (no com una zona verda estàtica de bosc i jardí)». S'entén la serra com «un espai on intervenen [...] activitats residencials, productives, de lleure [...] capaces de transformar o condicionar el paisatge futur del parc». <sup>78</sup> Aquestes afirmacions pressuposen ja un cert imaginari del verd. Aquest és un espai “de bosc i jardí” sobre el que les activitats—fins aquí, exclusivament humanes—poden tenir «incidència [...] sobre la imatge final del parc». El verd és ‘estàtic’ com si es tractés d’una ‘imatge’ de fons sobre la que s’han d’ordenar una sèrie d’activitats que, evidentment, no poden ser sinó antròpiques. Tal com ho planteja Merchant, des del mecanicisme la naturalesa es presenta com una determinació calculable, sotmesa a la lògica de la causa i conseqüència. L’Univers és una cadena d’esdeveniments previsibles, per tant, no existeix una ‘activitat’ natural, entesa com a moviment autònom o lliure albir. L’única activitat que es contempla, en alguns casos, és la humana, reforçant així «*la idea del hombre como guardián y cuidador de la naturaleza*», en què el verd és immòbil. <sup>79</sup> La noció de “petjada ecològica” pren una aproximació similar, la naturalesa és una ‘imatge’ de fons, o un escenari, sobre la qual l’activitat humana pren lloc i la modifica. En un primer moment, l’imaginari apareix sensiblement dualista sota l’estructura d’un recipient inert Natural i un contingut actiu Cultural.

A banda d’entendre Collserola com un territori amb activitat, s’afegeixen tres consideracions més. «El parc és un element extens i complex, però [...] cal entendre’l com un projecte únic» que, en les zones limítrofes, «l[lig]a de forma coherent la seva estructura interna amb la resta de l’estructura, molt més urbanitzada, que l’envolta». Però què, «malgrat la imbricació que té el Parc en les ciutats de l’entorn, té una personalitat pròpia [...]. Cal doncs que tingui un instrument de gestió diferent i autònom [...] [que] dirigeixi en el temps el desenvolupament del Parc». <sup>80</sup> La Serra de Collserola es presenta amb una jurisdicció autònoma i «estructurada i definida en un espai geogràfic propi», <sup>81</sup> de la mateixa manera que l’estratègia és «*posible a partir del momento en que un sujeto de voluntad y de poder es susceptible de aislarse de un ‘ambiente’ [...] [y] postula un lugar susceptible de circunscribirse como un lugar propio*». <sup>82</sup> Aquesta tensió limítrofa entre espai lliure i construït duu a generar un verd que es distingeixi de l’entorn, amb «la

<sup>78</sup> Ajuntament de Barcelona, 13.

<sup>79</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 226.

<sup>80</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPM Collserola 1990», 13-14.

<sup>81</sup> Ajuntament de Barcelona, 14.

<sup>82</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, XLIX-L.

necessitat de dotar-lo d'un límit reconeixible». <sup>83</sup> El mateix límit del planejament, sense gaires corbes ni angles pronunciats, posa de manifest el desig de la claredat del límit (FIG. 1). Sembla evident, doncs, que el verd és en aquest cas estratègic. S'atorga un lloc propi al verd des d'on poder prendre avantatge, aprofitant la variable de l'espai per sobre del temps. Es pot dir que per tal de preservar cal delimitar.

Els objectius i consideracions avancen algunes pistes sobre la forma en què es pensa el verd. Tanmateix, cal aprofundir-hi per estendre i afinar la forma d'aquest imaginari. Si es fixa l'atenció sobre l'estructura mateixa del document se segueix evidenciant cert dualisme Natura-Cultura. L'anàlisi del context s'organitza a partir de dos blocs principals: *El medi físic i la gestió dels recursos naturals* i *Les activitats humanes*. Malgrat que al llarg del document es manifesta la interacció entre l'ésser humà i la Natura, la forma en què es presenta i s'estructura la proposta separa per avançat aquestes dues essències. D'una banda, s'explica el clima, el paisatge, la fauna, etc.; de l'altra, el procés urbanitzador, les infraestructures i el lleure, entre d'altres. Altra vegada, de forma mecanicista, apareix un fons immòbil (un 'medi') i una sèrie d'actors en primer pla ("les activitats humanes"). Cal preguntar-se si, des d'un altre imaginari, s'hagués pogut entendre i organitzar la transformació del *clima* a través de la *urbanització*, l'efecte d'un imaginari concret de *paisatge* sobre les *infraestructures* de la ciutat i el *lleure* en la seva influència mútua amb la *fauna*. Estaríem davant d'un imaginari clarament menys dual.

El contrast entre espai verd i construït, com es pot apreciar, és el tema clau dels planejaments sobre Collserola. Aquesta tensió s'intenta categoritzar en diversos punts del planejament, tant a escala de proposta com d'anàlisi. En la proposta, la intervenció sobre el parc s'estructura segons tres grans tipus de zones: les *naturals*, les *seminaturals* i les *agrícoles*. <sup>84</sup> Les primeres tenen per «objectiu primordial la salvaguarda i reconstrucció d'un patrimoni natural valuós». <sup>85</sup> Les segones acullen el lleure i es dediquen a «satisfer les expectatives [...] dels usuaris, que no necessiten freqüentar les àrees naturals». <sup>86</sup> Tenen una vegetació més pobra i, per tant, menys *natural*, però, en canvi, es tracta amb prioritat la qüestió del paisatge (una forma inherentment cultural d'aproximació a la Naturalesa). Finalment, es podria dir que les zones agrícoles es troben en un punt entremig, o, més

---

<sup>83</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPM Collserola 1990», 14.

<sup>84</sup> Ajuntament de Barcelona, 101-26.

<sup>85</sup> Ajuntament de Barcelona, 102.

<sup>86</sup> Ajuntament de Barcelona, 102.

aviat, són fora del gradient Natura-Cultura. S'entén la Natura com absència d'éssers humans i la Cultura (*seminatural*) com absència (o pobresa) de vegetació. És curiós veure que l'agricultura té tant “valor paisatgístic” com “valor ecològic”,<sup>87</sup> en una mescla entre la *Natura com a vegetació* i la *Cultura com a paisatge* que evita el binomi Natura-Cultura.

Tot això, pel que fa a la proposta. Però en llegir l'anàlisi, també apareix un gradient similar. Aquest es descriu amb el “grau d'artificialització” imposat sobre la “dinàmica de la vegetació”. A diferència dels objectius inicials (amb un verd estàtic), en l'apartat *La dinàmica de la vegetació* es descriu el verd com una ‘estructura’ dinàmica que pot «modificar-se sensiblement al llarg del temps». El planejament indica que quan aquest dinamisme «es desenvolupa [...] sense la incidència de factors pertorbadors [...] s'estableix la successió vegetal [d'espècies] [...] que donen lloc finalment a la clímax, formació molt adaptada i estabilitzada al medi on es troba».<sup>88</sup> És a dir, la vegetació té un dinamisme inherent—molt similar a la causa final aristotèlica<sup>89</sup>—que tendeix a un estat d'estabilitat. Allò que pot trencar l'estabilitat és una “pressió pertorbadora” externa—‘*accidens*’ diria Aristòtil.<sup>90</sup> En aquest sentit, aquesta aproximació és clarament organicista. Merchant identifica la causa final com un distintiu de l'organicisme, en què tot ésser té un moviment inherent que no sols respon a causes exteriors.<sup>91</sup> Tanmateix, cal parar atenció a l'origen de les pertorbacions. Aquests es descriuen com «incendis, estassades, erosió, etc.» en els quals «la incidència de l'activitat humana sobre el seu desenvolupament és òbvia».<sup>92</sup> La vegetació té una certa tendència inherent, però no se li atorga agència. Aquí es dibuixa un *mecanicisme suau*, que Merchant descriu com amagat darrere un discurs d'aparença organicista: es manté «*el carácter orgánico fundamental de la naturaleza, mientras se minimiz[a] la imprevisibilidad asociada a un mundo animista*» i plenament orgànic.<sup>93</sup> La naturalesa és un vegetal que pot “modificar-se sensiblement”, però les pertorbacions—que generen canvis de forma radical i amb agència transformadora—són principalment humanes. A partir d'aquesta premissa, el Pla Especial

---

<sup>87</sup> Ajuntament de Barcelona, 103.

<sup>88</sup> Ajuntament de Barcelona, 20.

<sup>89</sup> Aristòtil, *Física*, II, 3, 194b15 a 195b31 (trad. Guillermo R. de Echandia (Madrid: Gredos, 1995), 140-46).

<sup>90</sup> Aristòtil, *Física*, II, 5, 196b10 a 197a36, 151-55.

<sup>91</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 302.

<sup>92</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPMG Parc de Collserola», 20.

<sup>93</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 258.

PEPCo, categoritza la vegetació existent segons el seu “grau d’artificialització”, és a dir, analitzant la natura des de la seva passivitat.

L’artificialització defineix el gradient Natura-Cultura sota una escala de zero a set. El grau zero es defineix com a «boscos on la intervenció actual de l’home és pràcticament nul·la» amb vegetació de gran altura i, en el grau set, «la vegetació pràcticament ha desaparegut, substituïda per les estructures urbanes i industrials».<sup>94</sup> Aquest gradient s’usa, més endavant, per poder delimitar de la mà de l’estratègia quin és pròpiament l’àmbit del parc i quines zones s’han d’excloure com un exterior urbanitzat i artificial. El límit requereix aquest tipus d’abstracció per gradients per tal de determinar unes característiques comunes que diferenciïn l’exterior de l’interior. Cal apuntar, però, que aquest gradient presenta alguns problemes en la seva aplicació. Cada grau respon a la quantitat de vegetació i el nivell d’intervenció humana sobre l’entorn: un espai amb més intervenció humana i menys vegetació resulta en un grau d’artificialitat més alt. En els exemples que el planejament mostra, aquesta categorització duu a resultats contraintuïtius, fins a arribar a afirmar que un complex de “camps de golf” és menys artificial que “platges sense vegetació”.<sup>95</sup> Sota aquests paràmetres, què és exactament quelcom natural? La presència de verd o l’absència d’intervenció antròpica?

En definitiva, aquesta proposta mostra un imaginari de la naturalesa amb tendència mecanicista, malgrat que atorgui propietats lleugerament orgàniques a la vegetació. D’altra banda, el verd respon a l’estratègia, per tal de delimitar una gran àrea de muntanya a conservar. El dualisme s’evidencia tant en la forma de distanciar estratègicament l’espai verd del construït com de concebre la vegetació i la natura de forma abstracta, com un llenç en blanc sobre el que l’èsser humà intervé. Moore suggereix que la naturalesa s’ha d’entendre en la seva historicitat si es volen evitar “*abstracciones violentas*”. Aquestes abstraccions violentes són, per exemple, els gradients que descriuen la Naturalesa segons la seva degradació en mans de l’èsser humà.<sup>96</sup> Però, al cap i a la fi, cauen pel seu propi pes. La distinció entre Natura i Cultura perd consistència davant d’exemples concrets de difícil categorització; l’intent de determinar l’artificialitat de l’agronomia a Collserola o el nivell de naturalitat d’un camp de golf fa aflorar les fissures del dualisme.

---

<sup>94</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPMG Parc de Collserola», 33-34.

<sup>95</sup> Ajuntament de Barcelona, 34-35.

<sup>96</sup> Moore, *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*, 35-38.

### 3.2. L'espai funcional del verd (2021)



FIGURA 2. Àmbit de planejament del Parc de Collserola, 2021. FONT: elaboració pròpia.

El *Pla Especial de Protecció del Medi Natural i del Paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (PEPNat) apareix vint anys després del primer Pla Especial sobre Collserola i deu després d’haver declarat la seva serra com a Parc Natural. Aquest fet—ser catalogat com a “espai d’interès natural”—és el que justifica la necessitat d’una nova legislació. Davant la petició d’un nou planejament, la redacció del projecte planteja tres alternatives: 1) redactar sols un nou Pla Especial, 2) reescriure un Pla Especial i una Modificació del PGM (com es va fer en l’anterior planejament) i 3) plantejar-los ambdós de nou i, a més a més, ampliar l’àmbit d’afectació de la proposta més enllà dels límits del Parc Natural.<sup>97</sup> Aquesta tercera opció, la més ambiciosa, és la que es duu a terme. Arran de l’amplitud i complexitat del territori, el planejament resultant és ardu i extens respecte de l’anterior i la resta de planejaments estudiats en aquesta recerca. El Pla Especial, a més a més de la MPMGM que l’acompanya, es compon d’un estudi ambiental quatre vegades més extens que el dels anys noranta, una memòria i normativa notablement majors i una

<sup>97</sup> Ajuntament de Barcelona, «II. Memòria descriptiva i justificativa», *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), 68-70, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.

sèrie d'annexos que especifiquen, entre d'altres, l'augment de l'ampliació de l'àmbit d'influència del planejament.<sup>98</sup>

Pel que fa a l'anàlisi, a escala de continguts és força similar a l'anterior (PEPCo). S'analitzen els tipus de paisatge existents, la geografia i geologia, la ramaderia, la fauna, l'oci, la botànica... Però la forma en què s'estructura la descripció d'aquests elements és sensiblement diferent. El PEPCo escindia el document en dues parts, una dedicada a la Naturalesa, l'altre a l'ésser humà. En canvi, el PEPNat ressegueix una estructura menys regida per aquests dos elements. Aborda apartats com els objectius ambientals, les mesures de protecció, l'estat i evolució dels valors ecològics, l'estat dels espais perimetrals, els indicadors d'impacte d'intervencions; en què s'entremesclen fites dedicades tant a la 'cultura' i com a la 'natura'. En aquest sentit, l'abordatge inicial és menys dual pel que fa a l'organització del discurs.

La diagnosi inicial culmina amb una sèrie de capes d'intervenció que engloben des de la preservació dels valors ecològics fins al patrimoni construït, el paisatge i l'ús social del parc.<sup>99</sup> Però un dels punts clau que pretén tractar el planejament és «la millora de la connectivitat interna i externa», és a dir, entre les parts del mateix parc i amb la resta d'espais verds dels municipis del voltant.<sup>100</sup> És important aquest apartat per la singularitat de la solució que se li dona. Per assolir aquest objectiu es crea la figura de l'*Espai funcional*. Un espai «adjacent al Parc però fora del seus límits» que té per vocació fer de transició entre la ciutat i el Parc Natural, i preservar les seves dinàmiques.<sup>101</sup> De forma similar al planejament anterior, que cercava «dotar-lo d'un límit reconeixible»,<sup>102</sup> aquesta proposta també té molt present el límit del parc. Enlloc, però, de delimitar-lo amb claredat

<sup>98</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria PEPNat 2021»; Ajuntament de Barcelona, «III. Normativa», *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, «IV. Estudi ambiental estratègic i document resum», *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, «Annex II. Fitxes de l'espai funcional», *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.

<sup>99</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria PEPNat 2021», 357.

<sup>100</sup> Ajuntament de Barcelona, 359-72.

<sup>101</sup> Moltes de les àrees delimitades com a Espais funcionals beuen d'una sèrie de projectes sota el nom *Les portes de Collserola*, que es recullen a Adolf Sotoca i Òscar Carracedo, ed., *Naturbà: Barcelona, Collserola : una relació retrobada* (Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 2015).

<sup>102</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPMG Collserola 1990», 14.

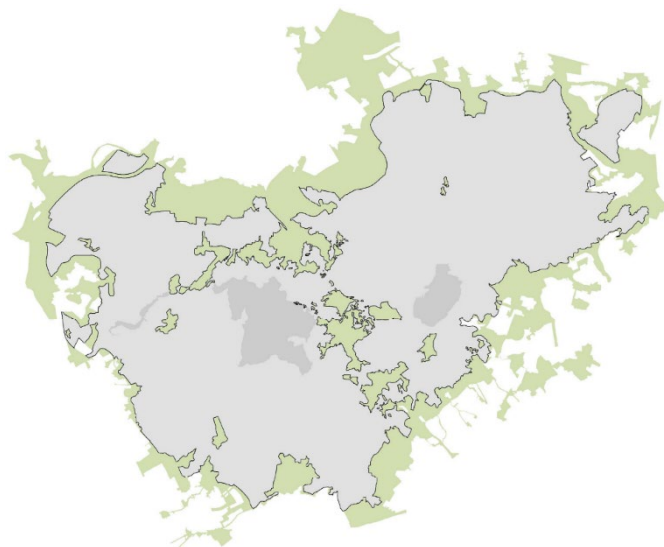


FIGURA 3. Esquema d'Espais funcionals (verd), . FONT: Ajuntament de Barcelona.

desborda el seu límit jurídic. Això permet «esmorteir els impactes i les pressions que rep Collserola dels seus entorns» i mantenir així el límit del Parc Natural amb els seus valors ecològics intactes (FIG. 3).

El verd dins del perímetre del parc és clarament estratègic; la frontera separa un interior 'Natural' d'una exterioritat 'metropolitana'. De Certeau parla de la paradoxa de la frontera: «*los puntos de diferenciación entre dos cuerpos son también puntos en común*». <sup>103</sup> Aquests punts en comú tant funcionen per separar com per travessar, segons si es llegeix des de la tàctica o l'estratègia: «*Allí donde el mapa—estratégico—corta, el relato—táctico—atraviesa*». <sup>104</sup> Per tant, sempre que apareix una frontera l'estratègia la reforça i la tàctica la transgredeix. Tornant al projecte, el PEPNat no sols delimita un àmbit verd estratègic, sinó que, coneixent els 'impactes' i 'pressions' que franquegen el límit, s'assegura un "espai tampó" perimetral de «regulació de les dinàmiques de l'espai en sí i la seva relació amb el territori». <sup>105</sup> La qüestió interessant és que aquest *Espai funcional* de vora pren un caràcter més tàctic. Cada espai perimetral «té una escala i un àmbit territorial diferenciat i abasta temàtiques molt diverses» fent la «definició de l'Espai funcional del Parc [...] molt complexa». <sup>106</sup> La diversitat d'escenaris que es presenten a les vores requereix un tipus d'intervenció que es limita a donar directrius genèriques que s'han d'adaptar a «les diverses problemàtiques, processos i oportunitats

<sup>103</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 139.

<sup>104</sup> De Certeau, 141.

<sup>105</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria PEPNat 2021», 361.

<sup>106</sup> Ajuntament de Barcelona, 485.

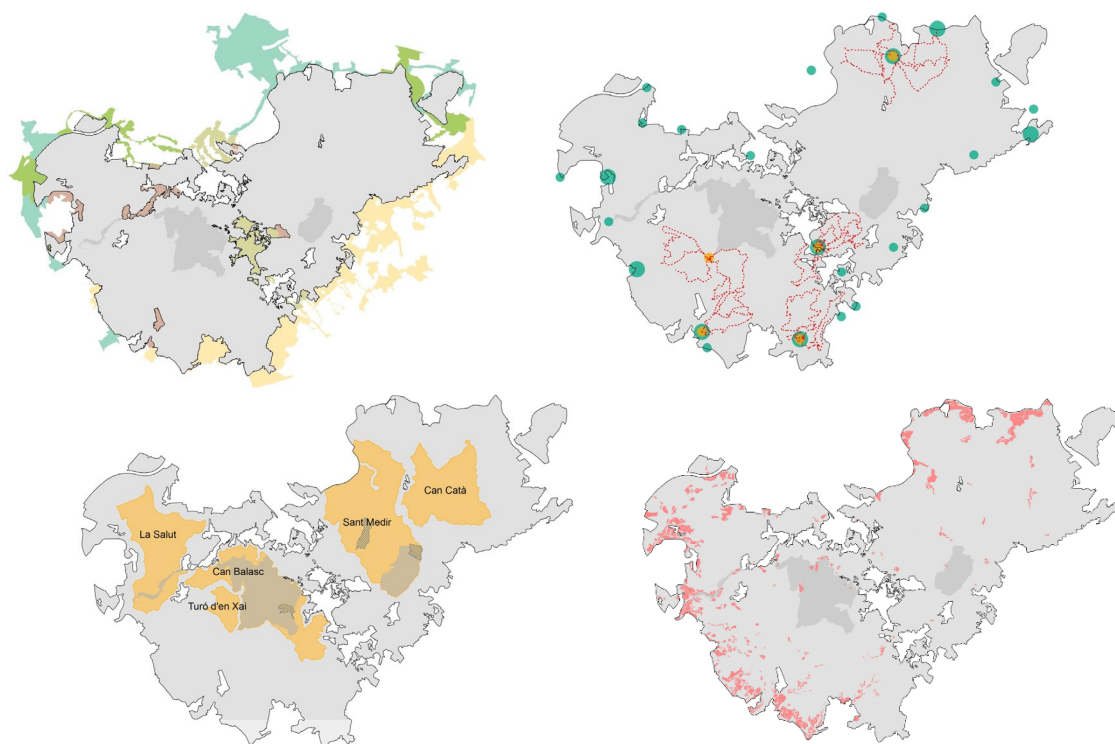


FIGURA 4. Esquemes d'Espais funcionals (dalt, esquerra), nodes d'oci (dalt, dreta), Illes de tranquil·litat (baix, esquerra) i zones agrícoles (baix, dreta). FONT: Ajuntament de Barcelona.

[...] dels espais perimetrals». <sup>107</sup> El verd exterior a la frontera del parc ha creuat el límit i s'ha d'adaptar a un territori aliè, urbà i metropolità. És tàctic per «*la ausencia de un lugar propio*» i per la cerca d'oportunitats allà on va. «*Aprovecha las ocasiones y depende de ellas*»; depèn de saber aprofitar les característiques diverses del seu perímetre per reforçar la seva biodiversitat i preservar-ne els valors ecològics. <sup>108</sup> En aquest sentit, un espai central estratègic preserva el Parc Natural alhora que un perímetre tàctic amb límits més rugosos s'estén sobre la ciutat aprofitant tàcticament els espais verds propers. És simptomàtic el contrast entre les vores del planejament de 1991 i del de 2021 (FIG. 1 i 2)

L'interior de l'espai protegit s'ordena amb claredat assignant funcions a cada àrea i administrant les interaccions entre unes i altres. A l'interior s'ubiquen les "illes de tranquil·litat", als perímetres els focus d'activitat juntament amb les àrees de prioritat agrícola i es determinen els tipus de connexió perimetral a establir (FIG. 4). La unitat del verd és evident. Es tracta d'una gran extensió vegetal que actua com un tot i que remet, en aquest sentit, a un imaginari orgànic. Tanmateix, apareix també una tendència mecànica en la forma de dividir l'interior en sectors amb certa autonomia. Com si es

<sup>107</sup> Ajuntament de Barcelona, 485.

<sup>108</sup> De Certeau, *La Invenció de lo cotidiano*, 43.

tractés d'un trencaclosques fet de peces amb funcions assignades des d'un exterior, des del planejament. Evidentment, tot projecte ordena i administra el territori que li pertoca, tot i això, el present pla sembla no deixa cap marge a l'acció autònoma de la Natura.<sup>109</sup> La lògica d'atribuir una funció concreta a cada element del parc és permanent: «els boscos [...] funcionen com a hàbitat»,<sup>110</sup> el Parc “ofereix serveis” de «mitigació de diversos factors que perjudiquen la salut humana»<sup>111</sup> i cal una bona gestió de la «qualitat dels hàbitats interiors a la Serra» per evitar afectar «la funcionalitat ecològica de Collserola».<sup>112</sup> Es calcula exteriorment el funcionament del sistema, com si es tractés d'un rellotge. Els punts de gran influència humana han de separar-se de les illes de tranquil·litat i s'han d'ordenar adequadament respecte de les zones agrícoles, alhora que «cal donar una gran rellevància en la gestió els espais perimetrals» per tal d'aconseguir «la correcta funcionalitat ecològica de Collserola».<sup>113</sup> Es projecta una «*imagen de la naturaleza [...] [cómo] un reino desordenado [...] que e[s] preciso [...] controlar*» i del que no pot existir més que *una sola* forma correcta de funcionament, sempre de la mà de l'ésser humà.<sup>114</sup>

El PEPNat, en definitiva, delimita una àrea estratègica on el verd apareix com un seguit de peces complexes a posar en marxa de forma mecànica. El control sobre el lloc—estratègic—permet distribuir el funcionament del mecanisme: amb “illes de tranquil·litat” per a la fauna, espais d'oci en contacte amb el verd o entorns agrícoles. Aquest interior sembla menys dual que l'anterior planejament. No es distingeixen espais ‘naturals’ i ‘seminaturals’, el verd es concep com quelcom continu amb activitats més dedicades a la fauna, a les persones o a l'economia verda. Malgrat que els tres tipus d'activitat que s'acullen no varien entre planejaments, en el PEPNat rarament s'assigna el grau de naturalitat que té una activitat o altra. Es recalca l'efecte pertorbador de l'ésser humà en

---

<sup>109</sup> Com a contraexemple, una forma d'intervenir que deixa quasi total llibertat al verd i que, per tant, és organicista (i també dualista) és l'obra de Gilles Clément. El projecte *Île Derborence* aixeca un sòcol de formigó d'una desena de metres i 2500 m<sup>2</sup> sobre el qual la vegetació no s'ordena. L'objectiu és que el verd feréstec es desenvolupi autònomament, fora de l'abast de l'ésser humà, amb la voluntat de crear un espai vertaderament ‘natural’. Sobre Clément, vegeu: Gilles Clément, *Manifiesto del tercer paisaje*, ed. Maurici Pla i Susana Landrove (Barcelona: Gustavo Gili, 2018).

<sup>110</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria PEPNat 2021», 40.

<sup>111</sup> Ajuntament de Barcelona, 84.

<sup>112</sup> Ajuntament de Barcelona, 84.

<sup>113</sup> L'èmfasi en cursiva és afegit. Ajuntament de Barcelona, 165.

<sup>114</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 131.

la biodiversitat, però no s'hi refereix com una pèrdua de Natura. Aquesta està menys idealitzada, no pren el caràcter de fantasia lacaniana del que parla Swyngedouw: d'una Naturalesa plena de desitjos inassolibles que estructurin l'ordre simbòlic de la realitat. El mecanicisme juga cert paper en aquest aspecte. L'imaginari mecànic—que entén el verd com una sèrie de mecanismes biològics controlables—sembla treure's de davant la fantasia d'una Naturalesa plena, prístina i escindida de l'ésser humà. Això redueix l'actitud proteccionista del verd—que serà més marcada en altres projectes—i difumina, en certa manera, el dualisme Natura-Cultura.

## 4. El parc urbà: els Tres Turons

El cas del Parc dels Tres Turons es pren aquí per una raó principal: és el projecte de parc ubicat a l'interior de la ciutat més gran de Barcelona. És l'equivalent—com bé assenyala la memòria del mateix projecte de 2010—a parcs de ciutats globals com Central Park, el Parque del Retiro, Tiergarten Viertel, Bois de Bologne o Regent's Park.<sup>115</sup> Actualment, forma part, juntament amb Montjuïc i el parc de la Ciutadella, d'un dels nuclis principals dins l'estructura verda de la ciutat, responsables de la seva biodiversitat. A més a més, és un projecte amb una forta rellevància històrica: amb 71 anys d'antiguitat ha estat modificat diverses vegades sense mai haver-se executat de forma definitiva. Apareix per primera vegada en l'anomenat *Plan Comarcal de Barcelona* de 1953 i es modificarà: sota el franquisme, l'any 1967; durant la transició, sota el *Pla General Metropolità* de l'any 1976; i en 2010 es publica el pla vigent fins avui dia.<sup>116</sup> Per ser de caràcter massa general i d'escala metropolitana, es descarten d'aquesta anàlisi els plans de 1953 i 1976. Centrarem la mirada, doncs, en els plans de caràcter local de 1967 i 2010.

---

<sup>115</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit dels Tres Turons* (Barcelona, 2010), 22, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/B1090/--/--/ap/>.

<sup>116</sup> Vegeu, respectivament: Ajuntament de Barcelona, *Plan de ordenación de Barcelona y su zona de influencia* (Barcelona: Comisión Superior de Ordenación Provincial, 1953); Ajuntament de Barcelona, *Plan Parcial de ordenación de los cerros de la Montaña del Carmelo, Turó de la Rubira y Montaña Pelada y sus zonas de adyacentes* (Barcelona, 1967), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/HTA178/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, *Pla General Metropolità d'Ordenació Urbana de Barcelona* (Barcelona: Comisión Provincial de Urbanismo de Barcelona, 1976), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/PGM/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit dels Tres Turons* (Barcelona, 2010), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/B1090/--/--/ap/>.

#### 4.1. Un parc buit (1967)



FIGURA 5. Àmbit de planejament del parc de la *Montaña del Carmelo, Turó de la Rubira y Montaña Pelada*, 1967.  
FONT: elaboració pròpia.

El *Plan Parcial de Ordenación de los cerros de la Montaña del Carmelo, Turó de la Rubira y Montaña Pelada y sus zonas adyacentes* es dedica a concretar a una escala més reduïda el que havia quedat delineat en el *Pla Comarcal de Barcelona* de 1953. És un planejament que, per generar un nou entorn verd, ha d'enderrocar al voltant de set-cents habitatges que es troben agrupats en diversos nuclis als cims i vessants dels turons. Just a continuació es repassen les idees principals del planejament, la seva anàlisi de les preexistències del lloc, les propostes d'actuació i els plànols d'ordenació de la zona. Enfocant-se en l'àmbit catalogat com a parc urbà, el Pla Parcial es proposa definir amb més detall tant la zona verda com les àrees edificades perimetrals. Les idees de les quals parteix se centren en tres línies principals. 1) «*Revalorizar el conjunto del parque central formado por los tres 'turons' y ya realizado en sus extremos—Parque Güell y Guinardó—*».<sup>117</sup> Aquest punt es refereix concretament a la zona verda, que interessa per a la nostra anàlisi. És a dir, el primer objectiu de la proposta és valoritzar la zona de parc existent. Però, en canvi, en el desenvolupament d'aquesta directriu, no es fa valdre més que el «*paraje privilegiado por sus características topográficas, puntos de vista y mirador sobre*

<sup>117</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memoria PP ordenación cerros», 1.

la zona de *Ensanche de la Ciudad*». <sup>118</sup> Per tant, a escala de directrius generals no apareix mencionada la noció de verd, vegetació, arbrat, ni tampoc se'n determina cap mena de qualitat, més enllà de l'orografia i el potencial de mirador.

A banda d'aquest primer objectiu, les dues línies principals següents es dediquen a la zona perimetral i externa al parc: 2) «*Resolver el problema de circulación que se plantea en este sector*» i 3) «*Formación de unos núcleos que tengan fisonomía y vida propias atendiendo a las características de su edificación y posibilidad de [...] la zonificación que se propone*». <sup>119</sup> La remodelació del parc engloba la intervenció sobre els carrers circumdants dels barris que voregen el parc i la creació de noves promocions d'edificació, principalment habitatge, també als voltants, alhora que s'eliminen les cases de l'interior de l'àmbit del parc. Per tal d'encarar la remodelació es fa un anàlisi de la zonificació <sup>120</sup> existent i se'n deriva una proposta de canvis. Al tractar-se d'un parc, és rellevant assenyalar que l'únic anàlisi del planejament és sobre la zonificació en lloc de fer-se sobre les característiques físiques de l'indret. L'espai verd no s'analitza, simplement es descriu com a Parc urbà. Aquest terme és el que s'apropa més a descriure les característiques de l'emplaçament sobre el qual es pretén aixecar el parc. Conceptes com verd, natura o vegetació són absents i la descripció del lloc es fa en termes purament legislatius, a través del concepte zonificació.

En aquesta direcció, la perspectiva que se'n té és clarament mecànica. El verd no és més que un codi de zonificació sense qualitats especificades més enllà de les que prescriu el *Pla Comarcal de Barcelona*. El verd—que en cap moment apareix com a 'natura'—es defineix com a pura extensió, sense qualitats ni vida. Es delimita una taca de verd inerta. A través de la *naturalesa social abstracta*—paràmetres matemàtics, geogràfics i gràfic-representatius—<sup>121</sup> es converteix «*la naturaleza en algo muerto, inerte y manipulable desde el exterior*». <sup>122</sup> S'evidencia la preeminència de l'espai construït sobre el verd en veure la dedicació del planejament sobre cada una d'elles. El tipus d'ús de la nova edificació i circulació proposada al perímetre extern del parc es descriu en una extensió de més de vuit pàgines. En canvi, la descripció del Parc urbà proposat pren una

---

<sup>118</sup> Ajuntament de Barcelona, 1.

<sup>119</sup> Ajuntament de Barcelona, 1.

<sup>120</sup> La zonificació fa referència als usos i al tipus d'edificis permesos, regulats pel volum i altura màxim de l'edificació, la densitat i altres paràmetres d'aquesta índole.

<sup>121</sup> Moore, *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*, 227-28.

<sup>122</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 229.



concreció del dibuix en l'entorn construït és notablement més alta que en l'espai verd. El perímetre és el sol element distintiu del verd urbà. No s'ofereix cap característica qualitativa i tampoc cap quantitativa més enllà de l'extensió.

En certa manera, aquest límit també enllaça amb el moviment de l'estratègia. «[G]racias al principio de un lugar de poder (la propiedad de un lugar propio) [...] [las estrategias son] capaces de articular un conjunto de lugares físicos», en aquest cas, delinear un perímetre d'edificació.<sup>124</sup> El verd pren una àrea com a pròpia on controlar l'erradicació de l'edificació i, per tant, agafa distància de l'entorn urbà. Tanmateix, en aquest cas, malgrat que trobem un límit nítid no es determina en cap cas com s'ordena i s'administra l'interior. El fet de dibuixar amb mínims detalls l'interior del parc, porta a pensar que no s'està representant un territori sinó que es fa al·lusió a un buit. No s'està dibuixant una zona verda, sinó el negatiu de l'entorn construït que, en contraposició, pren un grau de definició molt més elevat. Per tant, el verd aquí actua més com a negació de l'edificació informal, preexistent dins del futur parc, que com a entitat positiva. Malgrat que la proposta tendeixi a una concepció estratègica del verd, també hi trobem elements de caràcter tàctic. Es delimita un perímetre sense entrar a definir com s'ordena el que conté. «La tàctica se encuentra determinada por la 'ausencia de poder'» i, de la mateixa manera, el verd a l'interior del límit no té cap mena de control sobre l'espai, és indefinit.<sup>125</sup> L'interior del límit es deixa en un nivell d'indeterminació propi de la tàctica, oberta a la contingència temps i sense un control escrupolós de l'espai. El límit, en canvi, és estratègic.

El planejament és clarament dualista. Des d'un imaginari mecanicista i amb un perímetre estratègic, el verd apareix com una eina al servei de l'urbanisme per delimitar allò que no ha de ser edificable. Verd i edificació es presenten com a elements a separar l'un de l'altre. Té una certa similitud amb el cas de Collserola de 1991. El Parc Natural presentava també un límit molt estricte, però en determinava l'interior segons un gradient de 'naturalitat'. En canvi, el present projecte duu a l'extrem aquest contrast entre espai verd i construït, sense dir res sobre com serà l'interior del parc ni tampoc permetent cap gradació entre un extrem i l'altre. El verd es concep com a mer negatiu de l'edificació. La Naturalesa s'escindeix de l'espai edificat negant-lo, reduint-se a ser aquell territori on no pot aflorar la urbanitat.

---

<sup>124</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 45.

<sup>125</sup> De Certeau, 44.

## 4.2. El pulmó verd (2010)

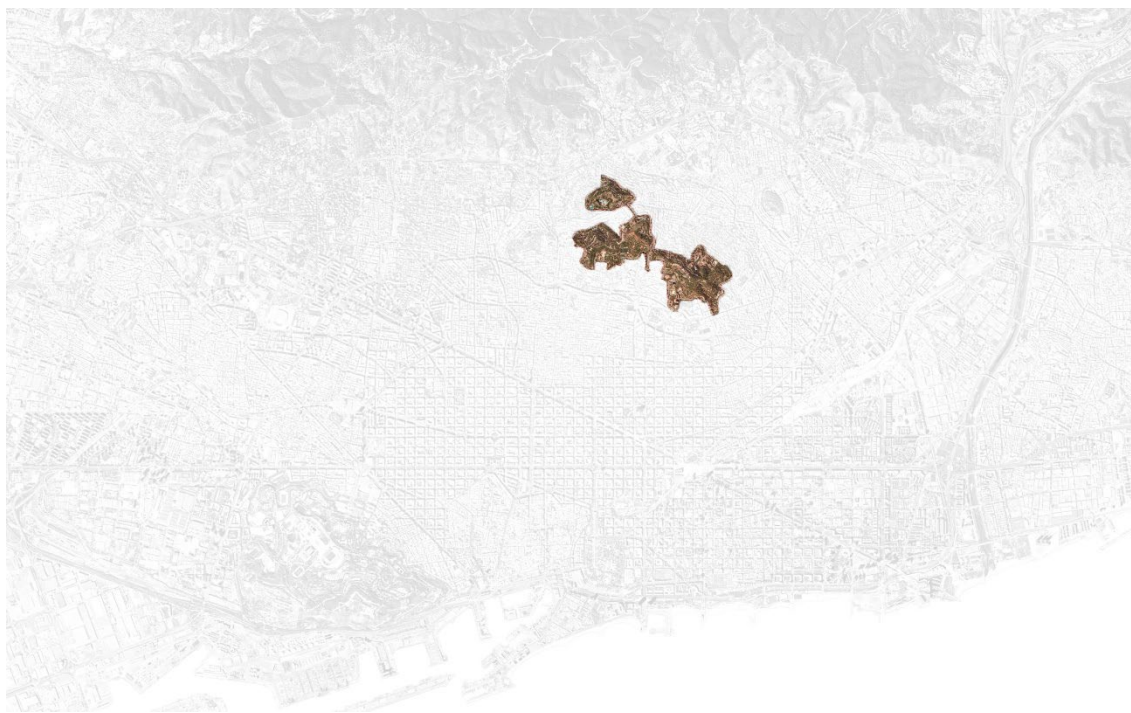


FIGURA 7. Àmbit de planejament del parc dels Tres Turons, 2010. FONT: elaboració pròpia.

La *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit dels Tres Turons*, es fa vigent el 2010 com una modificació i concreció del *Pla General Metropolità* de 1976 (PGM). Es podria dir que és l'equivalent al *Plan Parcial* de 1967 amb relació al *Plan Comarcal de Barcelona* de 1953. La singularitat d'aquest planejament és també l'enderroc d'habitatges constitutiu de la proposta. Però, a diferència del *Plan Parcial*, es redueix la quantitat d'edificis afectats a més de la meitat, fins a tres-centes parcel·les. Aquesta concessió va fer-se principalment en resposta a una forta mobilització veïnal de principis de segle, amb una severa transformació dels objectius inicials del planejament.<sup>126</sup> Aquestes modificacions se centren, en major part, en la desafectació de molts dels habitatges perimetrals a l'àmbit del parc i, per tant, en part desdibuixant l'estricta límit del verd.

Seguint la memòria de la proposta, aquesta defineix alguns objectius similars a la proposta anterior. Posa l'èmfasi amb la mobilitat i connexió entre barris, també amb la producció d'habitatge de protecció oficial o de reallotjament per a les expropiacions i en

<sup>126</sup> Sergio Porcel, «La producción social del espacio urbano: tensiones y ajustes en la (re)ordenación urbana de los Tres Turons de Barcelona» (Treball Final de Màster, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010), <https://portalreerca.uab.cat/es/studentTheses/la-producci%C3%B3n-social-del-espacio-urbano-tensiones-y-ajustes-en-la>.

equipaments de barri, culturals i educatius.<sup>127</sup> També apunta com «la singularitat de Parc muntanyós com a talaia sobre la ciutat, és, sens dubte, la raó de l'oportunitat del futur Parc» i, per tant, un dels seus objectius centrals. Com el seu predecessor, la proposta treballa els aspectes exteriors al parc i es fixa en el seu potencial com a mirador o—en paraules de l'Ajuntament—com a “Balconada de Barcelona”. Tanmateix, en aquest cas el verd és reconegut com a part constitutiva de la proposta i pren gran rellevància respecte del projecte anterior. En aquest sentit, l'objectiu principal és desenvolupar «l'espai lliure del parc dels Tres Turons, com a espai de verd estratègic de la ciutat»<sup>128</sup> i com a “pulmó verd” que serveixi de «catalitzador d'un sistema d'espais lliures».<sup>129</sup> Evidentment, això ja apunta a una certa lectura literalment ‘estratègica’ del verd dins l'espai urbà. «[Se] privilegian [...] las relaciones de lugares [...] mediante la atribución analítica de un sitio propio para cada elemento particular y mediante la organización combinatoria», en aquest cas, dels espais verds, estructurats a escala de ciutat.<sup>130</sup> El verd estratègic és una xarxa d'espais i connectors (vials) verds configurats com un tot consolidat dins la ciutat, amb el seu *propi espai*.

A continuació dels objectius es desplega una anàlisi sobre el que es justifiquen les intervencions proposades. Aquest, pel que fa al verd, pren un caràcter denotadament històric a diferència d'altres planejaments. Recull de forma molt breu un arc temporal que s'inicia en la seva formació geològica i en els primers assentaments de l'edat del bronze fins a l'erradicació del barraquisme de finals del segle XX. De cada període es menciona el tipus de relació amb l'entorn: l'assentament iber als cims, les vil·les romanes i les masies medievals com a unitats de producció agrícola, fins a la intensa expansió urbana del darrer segle. Sota una crítica de l'explotació minera de la muntanya, l'expansió urbana i el barraquisme, acaba afirmant que als anys cinquanta i seixanta «es va forjar la conquesta de les fal·des dels Turons amb l'avidesa» dels planejaments franquistes.<sup>131</sup> En aquest cas, l'absència d'un estudi de les característiques específiques de la vegetació actual i la forta presència d'una lectura històrica són molt simptomàtiques del tipus d'imaginari del verd. La ‘conquesta’ històrica de la muntanya remet clarament a un dualisme entre una Naturalesa originària, de la que «a hores d'ara és difícil poder saber

<sup>127</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPMG Tres Turons», 5.

<sup>128</sup> Ajuntament de Barcelona, 5.

<sup>129</sup> Ajuntament de Barcelona, 23.

<sup>130</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 45.

<sup>131</sup> Ajuntament de Barcelona, 2010, 17.

com [era] de forma certa a l'antiguitat» i «l'activitat humana [que] ha transformat el paisatge degut a l'ocupació de la muntanya—primer agrícola i després urbana—». <sup>132</sup> Des d'aquesta perspectiva, el que és natural ha patit modificacions irremeiables en mans de l'ésser humà. El parc s'entén com un tot unitari i ahistòric que ha perdut la seva essència originària. Fins que no va aparèixer el mecanicisme del segle XVII, que va modificar l'ordre simbòlic de la Naturalesa per poder-la explotar, l'organicisme renaixentista considerava que «*todas las partes del cosmos estaban conectadas e interrelacionadas formando una unidad viviente*». <sup>133</sup> Això impedia, l'explotació desenfrenada dels recursos que la Mare Terra oferia. Davant uns turons orgànics profanats amb pedreres i urbanisme informal, el planejament vigent sembla pretendre recuperar una mena de «*marco organicista, en el que la imagen de la Madre Tierra*» funciona com a «*restricción moral contra la minería*» i, en aquest cas, la urbanització descontrolada. <sup>134</sup> Es perfila un imaginari orgànic del verd. El parc era una entitat plena que ha estat intervinguda i modificada degradant el seu tot orgànic.

Seguidament, per tal de concretar l'estructura de la proposta i justificar l'enderroc dels habitatges, es comença per definir el que és un parc: «és un entorn el més similar a un àmbit natural emmarcat per un context urbà» i, per tant, «això implica la no existència d'habitatges al seu interior». <sup>135</sup> Se segueix reforçant la idea d'una Natura no urbana oposada al llarg del seu contorn per la ciutat i, des d'aquesta premissa, apareix altra vegada la concepció estratègica; delimitar i dotar al verd d'un espai propi, escindit de l'urbà. A diferència de l'àmbit indefinit del projecte de 1967, aquesta nova intervenció, tot i delimitar de forma estricta el verd, dona molts més detalls de l'aspecte del parc. En primer lloc, aquest perímetre s'obre en un seguit d'accessos: sis principals (connectats a escala de ciutat) i un seguit d'entrades secundàries. A partir d'aquests punts d'arribada s'estructuren itineraris en relació amb tres tipus d'espai verd diferents. A les portes perimetrals s'hi troben els «parcs urbans [que] acolliran la major part de visitants, per la seva facilitat d'accés i pels serveis». <sup>136</sup> Un conjunt de «petits parcs equipats [...] (fonts, jocs infantils, etc.)» <sup>137</sup> situats en els miradors es connecten amb camins de carena, que

---

<sup>132</sup> Ajuntament de Barcelona, 10.

<sup>133</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 109.

<sup>134</sup> Merchant, 46.

<sup>135</sup> Ajuntament de Barcelona, 2010, 22.

<sup>136</sup> Ajuntament de Barcelona, 23.

<sup>137</sup> Ajuntament de Barcelona, 25.

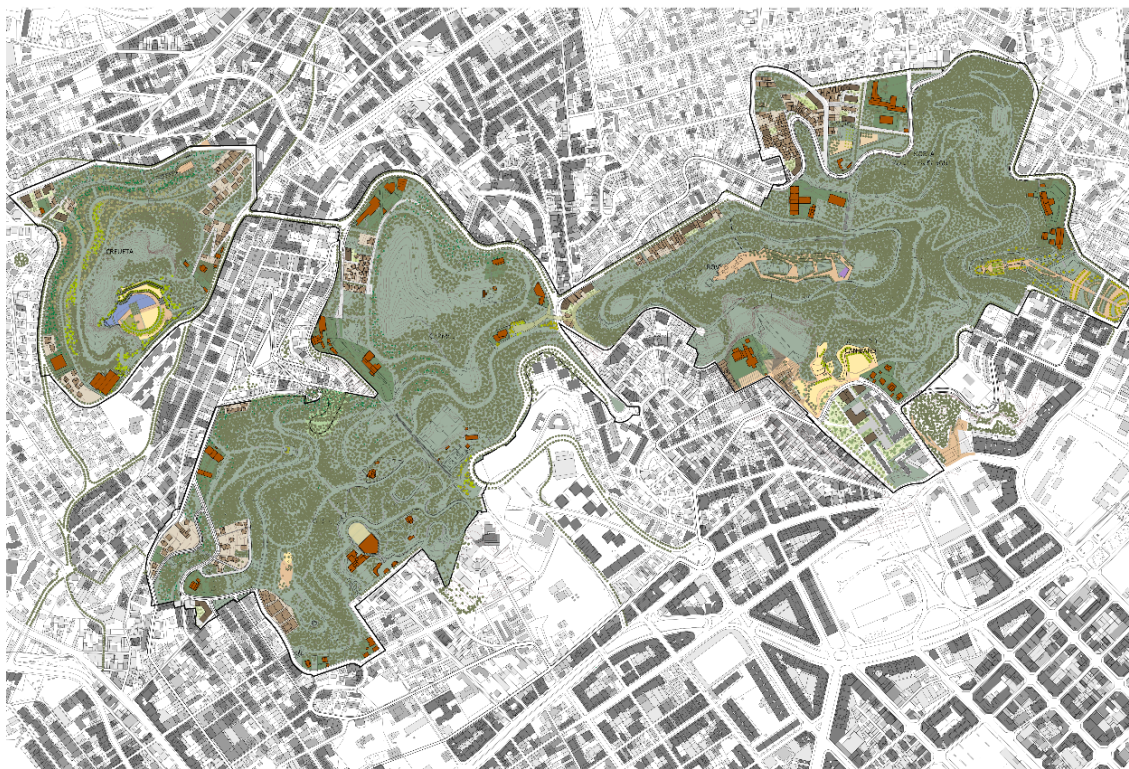


FIGURA 8. Planta general del MPMG en l'àmbit dels Tres Turons, 2010. FONT: Ajuntament de Barcelona.

porten fins al cim travessant les zones de “parc forestal”.<sup>138</sup> Aquesta diferenciació entre parc urbà, petit parc equipat i parc forestal respon, en primera instància, a la proximitat i “facilitat d'accés” per part dels visitants. L'equipat i l'urbà donen servei a qui fa ús del parc i el forestal «representarà la major part de l'espai lliure del Parc dels Tres Turons»<sup>139</sup> per tal de—sota la lògica de la pèrdua d'un verd originari—«aconseguir recuperar aquest espai verd [...] per a la ciutat».<sup>140</sup> Tanmateix, aquesta definició de tres espècies de verd, malgrat que en la seva gradació reafirma els dos pols de què parteix (Natura-Societat), efectivament els gradua i, respecte del planejament anterior, trenca en alguns punts la divisió entre espai verd i urbà. Recupera el que a Collserola es descrivia sota els conceptes *Natural* i *seminatural*, que alhora que escindeixen ontològicament dues essències, generen punts de contacte entre un extrem i l'altre.

Com es pot apreciar en el plànol general d'ordenació indicativa (FIG. 8), un “espai natural”—representat qualitativament amb diversos tipus de verd i arbrat—ocupa la major part de la zona de parc, amb petites illes en què es redueix el verd i s'obren espais

<sup>138</sup> Ajuntament de Barcelona, 24.

<sup>139</sup> Ajuntament de Barcelona, 22.

<sup>140</sup> Ajuntament de Barcelona, 23.

a un ús antropològic més intensiu. El planejament s'acosta a un imaginari d'una Naturalesa orgànica i històricament antagònica a la Cultura que cal ser recuperada. En lloc de concebre-la sense qualitats determinades, com en el pla de 1967, s'esbossa el seu aspecte i es tipifica amb relació al seu contacte amb els ciutadans i ciutadanes, graduant el dualisme. De la mateixa manera, es difumina també el perímetre del parc, franquejat puntualment per edificacions perimetrals. Tanmateix, es manté l'homogeneïtat a l'interior, ocupat, quasi sense excepció, per zones verdes. Per tant, usa més aviat una forma estratègica d'aproximar la introducció del verd a la ciutat; delimitant un territori i organitzant unívocament i de forma espacial els usos a l'interior. El resultat és un planejament amb certa oposició Natura-Cultura, sobretot pel que fa a la concepció organicista del verd. La mirada estratègica també genera una divisió entre espai verd i construït, però de forma molt més lleugera que els planejaments de Collserola de 1991 i dels Tres Turons de 1967. Es pot descriure, de fet, cert paral·lelisme entre els quatre planejaments visitats fins ara. Tots són, fins ara, principalment estratègics, però els del segle XX mantenen un límit radical mentre que els parcs del segle XXI difuminen més les seves vores. El dualisme es presenta de forma més suau en traçar ponts entre els dos pols ontològics.

## 5. La plaça: les Glòries

Un dels elements més singulars de la ciutat pel que fa a la relació entre l'espai lliure verd i la infraestructura de la ciutat és la plaça de les Glòries Catalanes. Aquesta plaça, dibuixada per primera vegada per Ildefons Cerdà en el projecte d'eixample de Barcelona, s'ha sotmès a múltiples planejaments al llarg del segle XX i XXI. Els darrers tres (1999, 2007 i 2017) van generar gran polèmica per la contínua transformació de l'indret, que no s'acabava mai de consolidar.<sup>141</sup> La problemàtica que han hagut d'afrontar aquestes propostes era definir la relació entre un espai de centralitat de la ciutat amb grans vies de mobilitat rodada, un seguit d'edificacions pendents d'enderrocar i un projecte de verd urbà. La relació entre aquests elements el fa un exemple d'interès per aquesta anàlisi, que permetrà veure un clar contrast en la implantació del verd en la ciutat a través de tres planejaments consecutius.

---

<sup>141</sup> Ajuntament de Barcelona, *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de 'Plaça de les Glòries-Meridiana Sud'* (Barcelona, 1999), <https://dtes.gencat.cat/rpucportal/#/consulta/detallExpedient/95272/documents>; Ajuntament de Barcelona, *Modificació del Pla General Metropolità a Plaça de les Glòries i el seu entorn* (Barcelona, 2007), <https://dtes.gencat.cat/rpucportal/#/consulta/detallExpedient/234244/documents>.

### 5.1. El verd, de fons (1999)

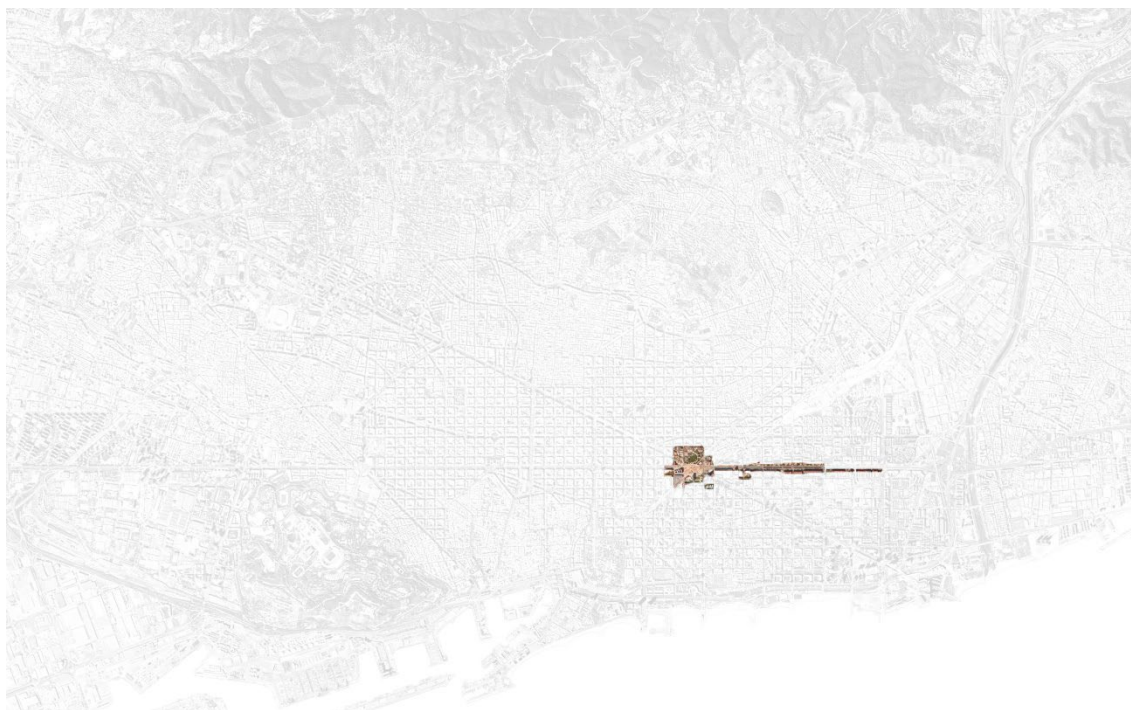


FIGURA 9. Àmbit de planejament de la plaça de les Glòries Catalanes, 1999. FONT: elaboració pròpia.

Després dels diversos intents anteriors per ordenar la plaça, aquesta proposta de finals de segle es presenta com el projecte que resoldrà el problemàtic context de les Glòries Catalanes: «La situació avui és que per primera vegada la ciutat està en condicions d’acabar d’ordenar definitivament aquesta peça, [...] en correspondència a la seva posició estratègica de centralitat».<sup>142</sup> Des del PGM de 1976 aquest indret s’ha descrit com el “gran buit urbà” de la ciutat,<sup>143</sup> un indret sense edificació i desordenat pel que fa als volums de l’edificació perimetral, que no han estat planejats pensant des de la seva perspectiva de l’espai *buit* resultant. Tal com s’explica a l’inici de la memòria de la *Modificació del Pla General Metropolità de plaça de les Glòries-Meridiana sud* de 1999, els anteriors planejaments es varen centrar en parts molt concretes de la plaça, resolent problemàtiques particulars però no tot l’espai urbà en el seu conjunt. L’únic que va plantejar quelcom similar a això va ser el *Pla Especial d’espais i equipaments al sector Nord-Glòries* de

<sup>142</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del Pla General Metropolità en l’àmbit de ‘Plaça de les Glòries-Meridiana Sud’* (Barcelona, 1999), 8, <https://dtes.gencat.cat/rpucportal/#/consulta/detallExpedient/95272/documents>.

<sup>143</sup> Ajuntament de Barcelona, 7; Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del Pla General Metropolità a Plaça de les Glòries i el seu entorn* (Barcelona, 2007), 22, <https://dtes.gencat.cat/rpucportal/#/consulta/detallExpedient/234244/documents>.

1990, que implantava un parc equipat vinculat bàsicament a un seguit d'equipaments culturals.<sup>144</sup> En aquesta proposta, la idea de verd estava més lligada a ser l'avantsala d'un conjunt d'espais edificats, més que com a espai verd en si mateix. Nou anys després, es desplega aquest nou planejament, de 1999, que recupera una idea similar d'espai lliure. Per dur a terme l'ordenació de la plaça, el pla es proposa un seguit d'objectius vinculats a quatre línies de treball: equipaments, habitatge, mobilitat i verd urbà. Tanmateix, tot seguit s'evidenciarà com el verd no pren tanta presència com els altres tres i queda supeditat a la resta.

En primer lloc, pel que fa als equipaments, se centra principalment en la reubicació del mercat dels encants i en un parell de nous equipaments col·locats a l'est de la plaça. Però a més a més d'aquests, també es té en compte tot el conjunt d'equipaments que no formen part de l'àmbit de projecte, però que, en canvi, estan en estret contacte en el seu perímetre, com el Teatre Nacional de Catalunya i l'Auditori de Barcelona. A l'època, el conjunt de naus ubicat just davant d'aquesta zona generava, a ulls de l'administració, una 'descontextualització' pel fet de «mantenir els usos industrials previstos pel PGM en el seu front, davant un espai amb clara voluntat urbana i emblemàtica com és el conjunt cultural Auditori-Teatre Nacional».<sup>145</sup> Se cerca un espai tirant a monumental amb uns volums edificats clars que defineixin l'espai «a fi de tenir una imatge unitària i consistent» de la plaça.<sup>146</sup> L'edificació d'ús productiu se substitueix per un conjunt d'habitatges esglaonats en planta i, entremig, la zona verda pren la funció obrir espai entre els dos elements; el conjunt residencial i el d'equipaments. En primera instància sembla que l'espai verd parteix d'una posició més aviat estratègica. Es defineix un límit clar del verd que s'estén sobre tota la plaça de forma homogènia. Tanmateix, és secundari i accessori al conjunt edificat. Pren el lloc de forma estratègica, però fa una funció de rerefons, és l'espai que queda *entre* l'edificació. No és un espai en si, sinó el volum restant de la «imatge unitària i consistent» dels edificis circumdants. Juntament amb això, la clara definició del límit de l'edificació—la façana de la plaça—provoca una nítida separació entre el sòl verd i l'espai construït. Es reforça el dualisme.

En segon lloc, l'habitatge també pren gran rellevància en la proposta. En els planejaments anteriors es pretenia enderrocar 539 habitatges per tal de generar més espai

---

<sup>144</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPGM Glòries 1999», 7.

<sup>145</sup> Ajuntament de Barcelona, 6.

<sup>146</sup> Ajuntament de Barcelona, 11.

	1	2	3	4	5	6	7
Qualific.	PGM.	MPGM	Diferènc. (2-1) ha	Habitatg. possibles segons 3	Habitatg. existents a conservar	Habitatg. nous proposats	Diferència a 4-5 i 6
18	0	20.486	20.486				
22	15.507	0	-15.507				
5	60.279	47.464	-12.815				
7	20.314	20.314	0				
9	8.779	0	-8.779				
6	189.686	206.301	16.615	923	250	673	0
Totals	294.565	294.565	0				

NOTA: L'estandart de verd per habitatge a conservar o nou és de 18 m<sup>2</sup>.

FIGURA 10. Resum comparatiu de qualificacions del sòl entre el PGM i la proposta del MPGM de 1999.

FONT: Ajuntament de Barcelona.

lliure.<sup>147</sup> En canvi, en la present planificació no sols es decideix desafectar part d'aquest teixit residencial, sinó generar-ne de nou. I no només s'evita reduir la superfície de verd, sinó que s'arriba a augmentar tot i les noves promocions d'habitatge. Per fer aquest joc de mans, l'espai verd juga un paper crucial: «[l']augment de la superfície d'espais lliures previstos, 16.615 m<sup>2</sup>, justifica l'increment del nombre global d'habitatges [...]. La relació entre el número d'habitatges i la superfície d'increment d'espais lliures és de 18 m<sup>2</sup>/habitatge».<sup>148</sup> Això ve a dir que el verd és *justificació* per a incrementar el teixit residencial. Sembla que el verd no es pensi amb entitat pròpia: s'elimina la indústria de gran superfície per encabir el verd, però aquest respon a la densificació del teixit residencial a través de blocs en altura.

Tal com es mostra en el quadre anterior (FIG. 10), el verd (qualificació 6) és una *xifra* que determina la possibilitat d'augment del nombre d'habitatges. Malgrat que tot planejament ha de calcular les superfícies dels usos del sòl (zona verda, industrial, residencial...), aquí no apareix la qualitat de l'espai en primer pla, sinó la seva justificació numèrica. S'abstreu la naturalesa i es redueix a una relació de proporció respecte de l'edificació residencial. Un dels aspectes determinants del mecanicisme és l'abstracció del context i la conversió de la naturalesa a una «*realidad estructural rígida, limitada y*

<sup>147</sup> Ajuntament de Barcelona, 5.

<sup>148</sup> Ajuntament de Barcelona, 9.

*restrictiva*). L'abstracció permet el control dels fenòmens de realitat, transformant-los en «*predecibles, regulares y sujetos a reglas y leyes*». <sup>149</sup> Amb aquestes cites, Merchant fa referència al control més aviat científic de la naturalesa, a l'abstracció dels fenòmens que requereix l'empirisme, per exemple. Tot i això, igualment pot servir per entendre el present cas d'estudi. Convertir la naturalesa en una relació de proporció (respecte del nombre d'habitatges) permet extreure d'ella el que en un context urbà n'és més valuós: l'augment del preu del sòl, l'assoliment dels estàndards normatius o la imatge d'una ciutat davantera en matèria d'urbanisme. Des d'aquesta perspectiva, la naturalesa s'esvaeix en les xifres i esdevé mecànica, de la mateixa manera que aquesta també va morir, segons Merchant, en el pas de la societat orgànica al règim mecanicista.

L'abstracció en xifra també fa la naturalesa intercanviable. Dit de forma satírica, si la normativa indiqués que el valor 18 m<sup>2</sup>/habitatge s'hagués de comptar en funció de la superfície d'aparcament, en lloc d'un parc el planejament dissenyaria un immens pàrquing. Els edificis residencials són—com ho eren els equipaments en l'anterior planejament—la finalitat d'un verd que sempre apareix com a mitjà, en segon pla i al servei d'un altre element urbà. Només cal veure com es dibuixa el plànol general de proposta (FIG. 11). L'espai verd se li dona el mateix to de color que al context format per les illes de l'eixample, fent que passi molt desapercbut. En canvi, les promocions d'habitatge—vermelles—i els equipaments—rosats—són el centre d'atenció del paper. Com es veurà més endavant, el tipus de grafisme del planejament següent no farà més que reafirmar la rellevància de la forma de representar sobre el plànol.

En tercer lloc, el planejament es regeix per un treball sobre la mobilitat. Abans del planejament, la plaça era un “gran buit urbà” amb un seguit de vials entrecreuats que feien de connexió entre la Gran Via de les Corts Catalanes, l'avinguda Meridiana i la Diagonal. A escala de mobilitat la proposta es decanta per fer taula rasa sobre la plaça i ordenar el nus de comunicacions. Esdevé un viaducte circular elevat que hauria de permetre la millora del trànsit rodat tot fent possible el seu pas inferior. Però la circumval·lació va per davant del verd: «aquesta nova vialitat, donaria com a resultat dos tipus d'espais lliures». La forma en què la mobilitat dona pas a la descripció dels espais verds és altra vegada simptomàtica de la insignificança del verd. De nou, un element extern—els vials—són definitoris de l'entorn verd, que no arriba a prendre autonomia pròpia.

---

<sup>149</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 244.

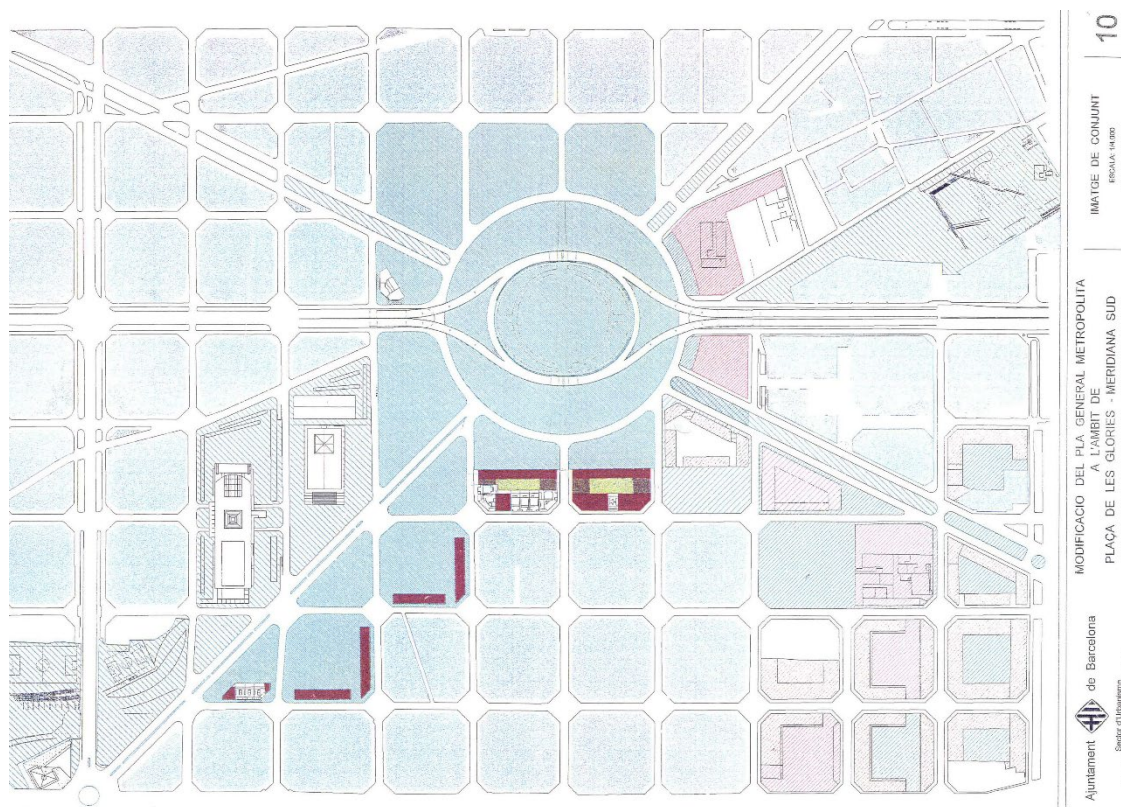


FIGURA 11. Planta general MPGM a l'àmbit de plaça de les Glòries, 1999. FONT: Ajuntament de Barcelona.

La forma resultant de l'espai verd apareix com el negatiu de la circumval·lació. El trànsit de vehicles divideix la plaça de les Glòries en dos: “l'espai lliure central” format per circumferència de 7,4 ha sobre la que s'hi ubica el nus, i “els espais lliures perimetrals” definits per un conjunt de 13,4 ha de retalls de verd entre les illes de l'eixample circumdants. La ‘funció’ del primer és «actuar de coixí i ròtula de la resta d'espais lliures al seu perímetre». L'espai perimetral, en canvi, «es pot entendre, més lligat als diferents usos residencials i a l'equipament que es van donant en el seu perímetre. El seu caràcter i tractament específic serà concretat en els corresponents projectes d'urbanització».<sup>150</sup> D'una banda, hi ha un espai descrit amb metàfores mecàniques referents al moviment: ‘coixí’ i ‘ròtula’. Cal atendre a la connotació que els dos termes tenen d'estar *entremig*: el coixí estova els cops del nus de trànsit i la ròtula uneix elements urbans separats. D'altra banda, el perímetre queda indefinit. L'únic consell que apunta la memòria és que ha d'estar ‘lligat’—és a dir, condicionat—als usos dels edificis circumdants.

Tornant a la qüestió de la tàctica i l'estratègia, malgrat que es delimiti una gran extensió exclusiva pel verd, aquesta és pensada a posteriori de la infraestructura de

<sup>150</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPGM Glòries 1999», 10-12.

mobilitat i dels equipaments. És la circumval·lació qui té prioritat sobre el control de l'espai i no tant el verd. Malgrat la seva extensió i unitat, l'espai central del verd queda obert a les contingències de les futures propostes d'urbanització que s'hi apliquin i a oportunitats de projecte que apareguin; és tàctic. Torna a aparèixer—com en el projecte dels Tres Turons de 1967—una ambivalència entre un contorn estratègic, definit i extens, i un interior amb tints tàctics. Un interior en què no es controla l'administració de l'espai i que es troba supeditat a l'ús de les edificacions perimetrals i a la infraestructura rodada que el creua.

D'una banda, el verd urbà queda més ben descrit pel concepte mecànic, pel seu funcionament de peça *entremig* d'un conjunt de vials, edificis residencials i equipaments. A més a més de l'abstracció a la qual es redueix el verd, completament supeditat a la quantitat d'habitatges de la proposta. Les qualitats concretes del verd queden sense definir, més enllà de la seva extensió i el seu funcionament de coixí i ròtula que esmorteixen el moviment del trànsit rodat. D'altra banda, es delimita amb claredat una vora estratègica alhora que la indefinició de l'interior, evidència una aproximació tàctica, contingent i subordinada als elements exteriors. De forma similar al planejament dels Tres Turons de 1967, la zona verda és mer espai negatiu de l'entorn edificat. De la mateixa manera, la naturalesa en cap moment es mostra com un element central ni tampoc apareix des d'una mirada idealitzada. Més enllà de la clara divisió estratègica entre espai verd i construït, el dualisme es fa complicat d'apreciar. I si es fa difícil de discernir és, simplement, perquè la Naturalesa no apareix. De fet, el terme 'natura' ni tan sols s'arriba a mencionar.

## 5.2. Una nova centralitat verda (2007)

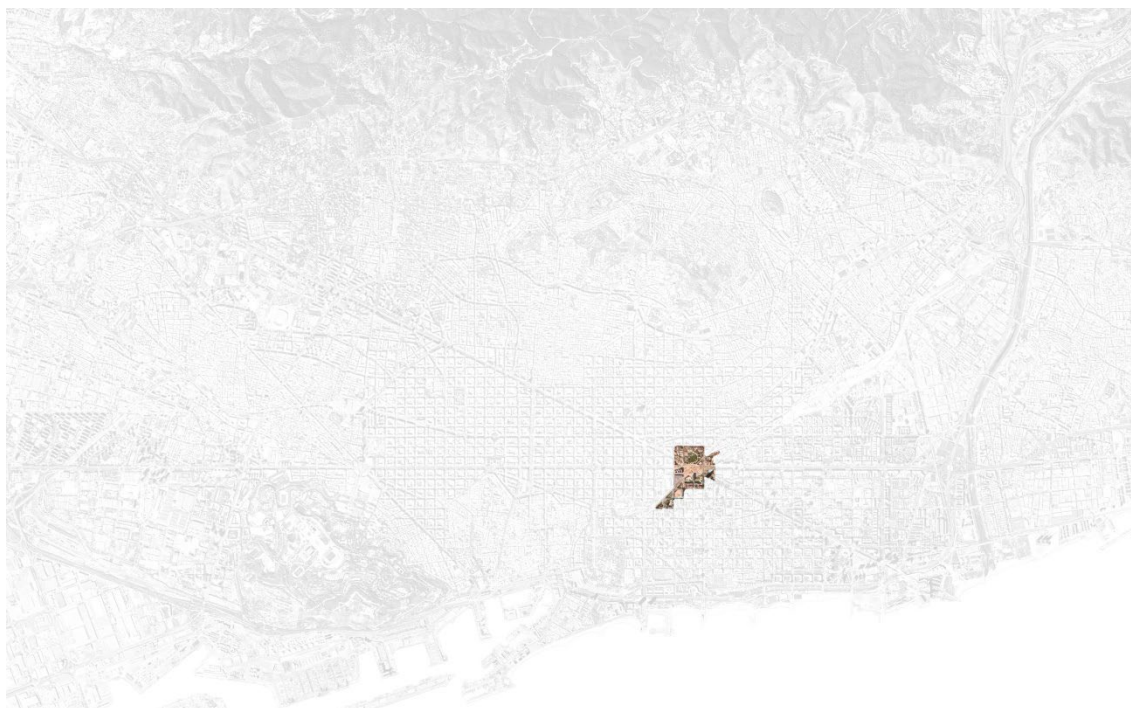


FIGURA 12. Àmbit de planejament de la plaça de les Glòries Catalanes, 2007. FONT: elaboració pròpia.

Vuit anys més tard apareix un planejament alternatiu sobre l'entorn de plaça de les Glòries que serà en general força crític amb el seu predecessor: la *Modificació del PGM a la plaça de les Glòries i el seu entorn* de 2007. De forma similar a l'anterior pla, la introducció de la proposta no pot fer altra cosa que mirar enrere cap a les diverses configuracions pensades per aquesta plaça encara en construcció; des del disseny de Cerdà fins als plànols de 1999. En aquesta lectura històrica de la plaça i en el seu estat actual conforma una anàlisi des del qual partir per a desenvolupar la nova proposta. Pel que fa a la situació del moment, entén que la plaça és una composició d'elements arquitectònics diversos amb usos molt diferents: la Torre Agbar, el Mercat dels encants, equipaments culturals monumentals com el Teatre Nacional de Catalunya i l'Auditori... Tal diversitat i autonomia dels elements—que sols es relacionen a través buit de la plaça—s'interpreta com la causant de la manca de la centralitat que tant s'havia desitjat des del projecte de Cerdà. Un segon element culpable d'aquesta escissió de les parts de la plaça és, segons la memòria del projecte, la gran quantitat d'infraestructures de mobilitat que converteixen l'indret en un lloc de pas, sense autonomia pròpia.<sup>151</sup>

<sup>151</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPMG Glòries 2007», 4.

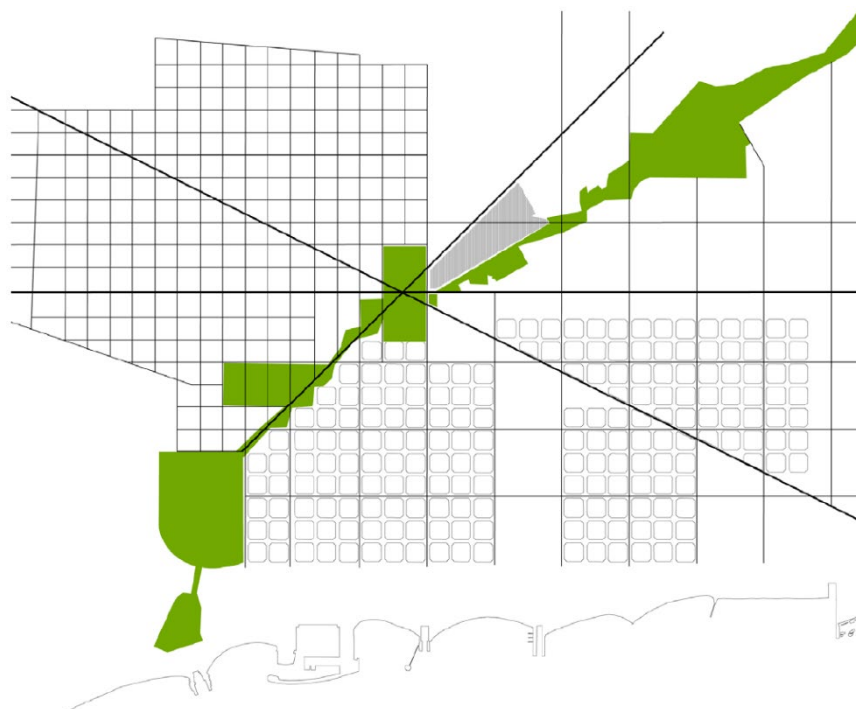


FIGURA 13. Esquema de continuïtat del verd urbà a plaça de les Glòries Catalanes, 2007. FONT: Ajuntament de Barcelona.

Moltes d'aquestes característiques s'interpreten com a causa de l'anterior planejament que, tot i ordenar el trànsit a través d'un nus de circumval·lació, seguia donant-li massa importància a la mobilitat rodada. La rellevància que va atorgar als equipaments i conjunts residencials perifèrics deixava l'espai central—s'ha dit més amunt—com a negatiu de l'edificació. A més a més, «la pròpia indefinició dels espais, en bona part per la manca de desenvolupament del planejament» així com dels seus espais verds, han generat «una plaça que, per la seva dimensió i forma irregular, encara no és concebuda unitàriament».<sup>152</sup> La diagnosi és que a les Glòries hi falta centralitat i unitat pel que fa a l'espai, alhora que unes «infraestructures a l'aire lliure menys agressives».<sup>153</sup> Al mateix temps, aquesta anàlisi veu un seguit d'oportunitats en l'entorn de Glòries a potenciar i, en aquestes, el verd és davanter. En un seguit de plànols (FIG. 13) comencen a aparèixer, per primera vegada, els diversos espais verds de la ciutat posats en relació amb el nucli verd de la plaça. Aquest centre de vegetació esdevé de gran importància per a l'estructura verda de la ciutat i es comença a tenir una concepció més entrelligada de les parts; és d'alguna manera el preludi de la concepció de “verd estratègic” que es desenvoluparà pocs anys més tard. El verd esdevé part estructurant de la ciutat i, per ser-

<sup>152</sup> Ajuntament de Barcelona, 6.

<sup>153</sup> Ajuntament de Barcelona, 5.

ho, ha de delimitar-se un lloc propi en ella. Les Glòries és un espai urbà amb potencial de ser part de l'estructura verda de la ciutat i aquest planejament ho pretén explotar, de forma estratègica.

La proposta segueix, un cop fet l'anàlisi, determinant una sèrie d'objectius generals. Entre ells es troben els mateixos que definien les directrius del planejament anterior: fer congeniar la mobilitat, l'habitatge, els equipaments i el verd en un indret on tots quatre prenen gran rellevància.<sup>154</sup> Però la manera en què es descriuen i s'aborden aquests elements és radicalment diferent. La memòria s'expressa de forma ben clara: «la qualificació com a zona verda en la major part de la plaça és el referent de partida per a la proposta urbanística».<sup>155</sup> La prioritat del verd en el planejament és radical respecte del precedent. Per donar aquesta centralitat al verd la circumval·lació se soterra i «[a]ra, per primera vegada en molts anys, les infraestructures viàries tindran un paper menys presencial i permetran una concepció de l'espai verd més unitària».<sup>156</sup> La infraestructura i els equipaments o bé s'amaguen o bé s'instal·len de puntetes en territori aliè. Davant el territori dominat estratègicament pel verd, els elements que s'hi endinsen ho fan amb aproximació tàctica. De fet, només s'accepten «[d]ues excepcions dins l'espai verd central: l'edifici singular de nova construcció en el costat mar de la plaça (museu del disseny), i la conservació com a equipament de l'edifici industrial existent al carrer de Cartagena».<sup>157</sup>

El moviment tàctic que efectua el Museu de Disseny HUB Barcelona (FIG. 14) exemplifica per via negativa la forma estratègica del verd. Tot i que l'edifici va ser dissenyat l'any 2013, el planejament ja prescrivía un seguit de límits d'ocupació del sòl, el vol i el subsol per aquest equipament. L'edifici estava obligat a prendre «una forma de gran voladís sobre els espais públics, amb una ocupació real en planta molt inferior a la projecció del cos emergent». És a dir, enmig d'una àrea verda aliena l'edifici s'encongeix a nivell de terra reduint l'ocupació de terreny verd i s'eixampla en el vol. La descripció segueix així: «però la superfície construïda principal es preveu sota l'espai públic, el qual conservaria el seu acabament com a zona verda en superfície».<sup>158</sup> No només augmenta de volum cap amunt, sinó també en el subsol; com si el verd guanyés terreny a l'edifici i

---

<sup>154</sup> Ajuntament de Barcelona, 10.

<sup>155</sup> Ajuntament de Barcelona, 19.

<sup>156</sup> Ajuntament de Barcelona, 16.

<sup>157</sup> Ajuntament de Barcelona, 14.

<sup>158</sup> Ajuntament de Barcelona, 15.

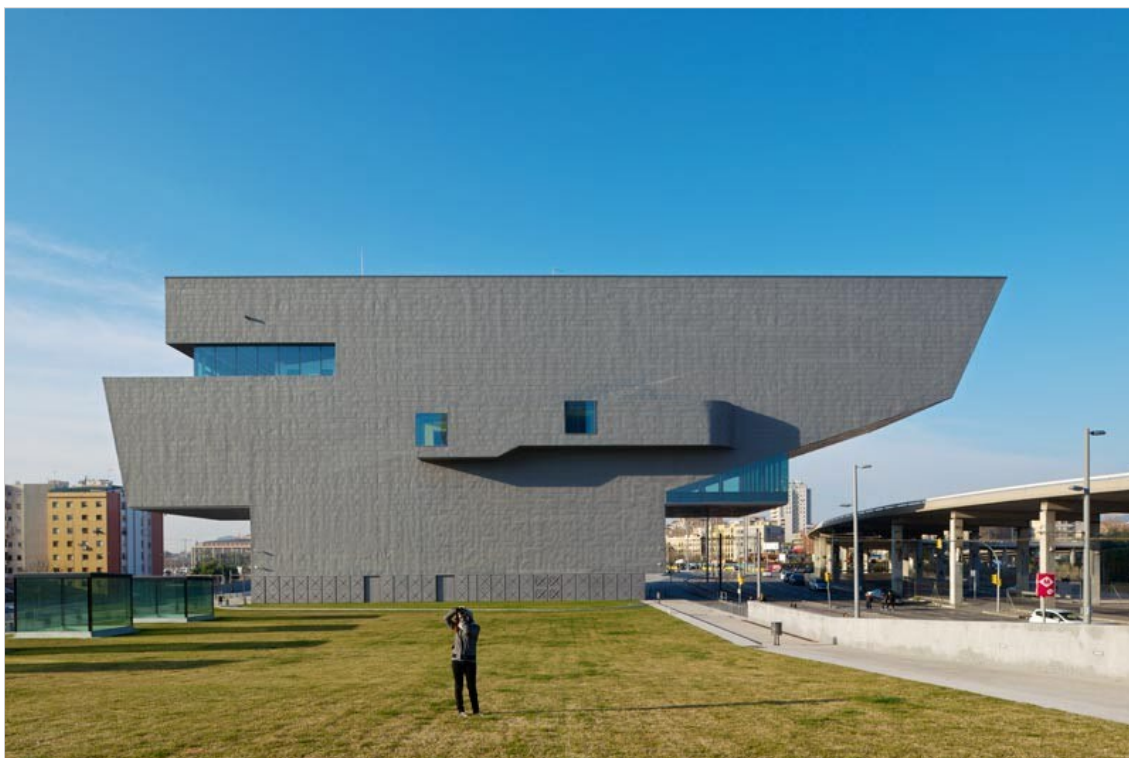


FIGURA 14. Museu de Disseny HUB a plaça de les Glòries Catalanes, 2020. FONT: ArchDaily.

l'escanyés a nivell de terra. La forma d'emplaçar-se el Museu de Disseny sembla correspondre a «*las características de astucias y sorpresas tácticas: buenas pasadas del 'débil' en el orden construido por el 'fuerte'*». Construït sobre el territori del verd, el museu esgrimeix el «*arte de hacer jugadas en el campo del otro*». Ha d'apanyar-se per créixer en vol i pel subsol ajudant-se de «*capacidades maniobreras y polimorfismo*» característiques de la tàctica.<sup>159</sup> En contraposició, això demostra la prioritat del verd i el seu control estratègic de l'espai.

A escala més general, si es compara la forma de dibuixar la proposta (FIG. 15) amb l'anterior planejament (FIG. 11) és evident el canvi de prioritats en la representació del verd i l'edificació. Per començar, s'atorga color i es dibuixa l'arbrat a tots els espais amb vegetació—abans ignorats—que no formen part de l'àmbit de planejament. En segon lloc, en comptes de ressaltar l'habitatge i els equipaments, col·locant de fons el verd—com feia l'anterior—, la zona verda fa un pas endavant i puja de to, mentre la resta de la proposta i context es dibuixa sols amb escala de grisos, en segon pla. Es reafirma el verd com estratègic, però l'aproximació és diferent de l'anterior proposta. En aquella, el límit estratègic de verd es definia en funció de l'edificació i, en el present, és el verd el que pren la iniciativa. Al centre de la proposta (FIG. 15) s'hi delimita un àmbit al qual se li

<sup>159</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 45-46.

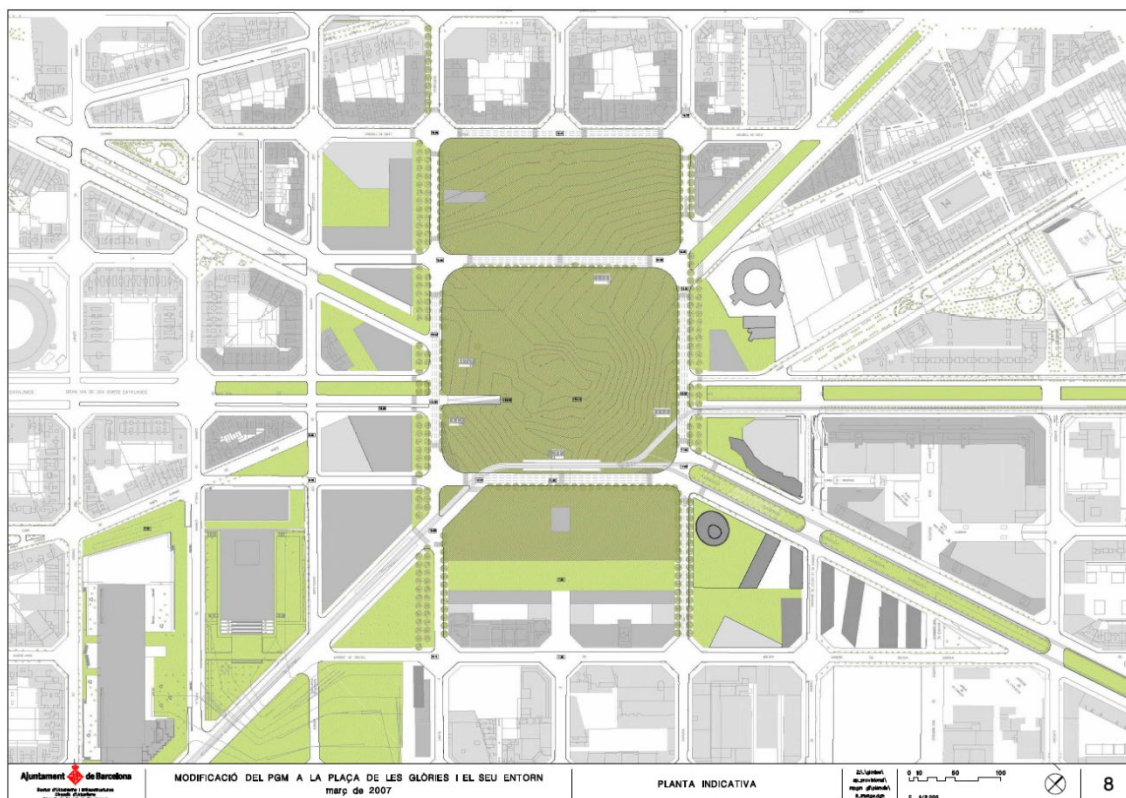


FIGURA 15. Planta general de la MPGM a la plaça de les Glòries i el seu entorn, 2007. FONT: Ajuntament de Barcelona.

atorga un color verd més fosc—ressaltant la centralitat i intensitat. Els voltants apareixen més clars i s'aprecia com, partint d'un centre estratègic, la superfície perimetral s'adapta a l'estructura de l'edificació, buscant l'oportunitat d'escolar-se entre el teixit urbà. Un moviment tàctic perimetral difon el límit entre verd i edificació mentre un centre resta immòbil i homogèniament verd. Un sòl punt de contacte amb la proposta de 1999: «La proposta de planejament assegura els sòls destinats a cada ús, però no prefigura la manera d'utilitzar aquestes reserves: no es fixa si la zona verda serà més dura o més vegetal, com tampoc determina si els carrers s'utilitzen a determinada velocitat o amb preferència de determinats vehicles».<sup>160</sup> Com en l'anterior, les qualitats del verd queden sense definir, més enllà de la taca fosca central que, suposadament, indica un verd de major intensitat.

Pel que fa a l'oposició mecànic-orgànic, cal explorar la manera en què descriu les parts d'aquest verd urbà, la relació entre elles i les seves qualitats. La memòria és breu i escarida en tractar aquestes qüestions. Sols en dos moments apunta algunes directrius genèriques sobre el tema. En primer lloc, cal «millorar la qualitat ambiental [...] i obtenir una important superfície d'espais lliures al servei dels ciutadans, amb unes dimensions generoses pel seu ús com a zona verda i un gran potencial per a la mobilitat de vianants i

<sup>160</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPGM Glòries 2007», 13.

bicicletes». <sup>161</sup> En segon lloc, «[e]l planejament busca aconseguir una nova permeabilitat [...], la millora del sistema de relacions entre els diferents fronts, [i] la creació d'un gran focus d'atracció cultural en Glòries». <sup>162</sup> Pel que fa a la qualitat del verd, aquesta gira entorn de la regulació de la humitat de l'aire i la captació de DIÒXID DE CARBONI, d'una banda, i de la mobilitat pacificada per accedir a un node cultural, de l'altra. Això ja dona indicis d'una concepció mecanicista del verd. Aquest es presenta com una infraestructura de regulació de les condicions de l'aire i un receptacle permeable que té per *funció* el trànsit de vianants. Com si es tractés d'una màquina, el verd «ha d'integrar els diferents requisits funcionals i ambientals que es plantegen com a objectius de la proposta». <sup>163</sup> Si es fixa l'atenció a la descripció de la relació entre espais verds es reafirma el mecanicisme: «Les modificacions [...] permetran la recuperació de notables peces de zona lliure d'ús públic distribuïda linealment al llarg de la Gran Via, amb amplades mitjanes entre 20 i 34 metres per peça, i superfícies entre 4.000 i 5000 m<sup>2</sup> per unitat, formant en conjunt un gran espai verd lineal». L'èmfasi que es fa en la possibilitat de control de la distribució del verd a partir de peces mesurables i sense cap mena de relació intrínseca entre elles, permet parlar d'una concepció mecànica d'aquest.

El concepte *Naturalesa*, segueix sense aparèixer. Es concep el verd de forma mecànica fins al punt en què tampoc es parla d'arbrat, vegetació o parterres vegetals. El verd urbà es veu més determinat per la seva funció (ambiental i connectiva) que per les seves característiques intrínseques. És genèric i abstracte. L'aplicació del planejament tant podria dur a un paisatge frondós amb terres permeables com podria resultar una plaça de paviment petri continu amb uns pocs parterres arbustius. Finalment, les zones verdes s'entenen més com una delimitació d'espai lliure estratègic que com a una forma concreta de verd urbà. L'interior queda indeterminat i obert a la contingència com en els anteriors planejaments. Tanmateix, en aquest cas, verd i edificació s'integren més en els voltants de l'espai lliure; el recurs tàctic perimetral difumina clarament el límit *Natura-Cultura*.

---

<sup>161</sup> Ajuntament de Barcelona, 6.

<sup>162</sup> Ajuntament de Barcelona, 10.

<sup>163</sup> Ajuntament de Barcelona, 16.

## 6. El carrer: el Poblenou

El districte de Sant Martí i en concret la zona del barri del Poblenou i voltants ha estat un indret de gran interès urbanístic durant els últims trenta anys. L'origen d'aquesta atenció apareix per les olimpíades, amb la construcció del front marítim i les promocions d'habitatge i equipaments del litoral, i explota sota la gran proposta tecnològica del 2000: el 22@.<sup>164</sup> Malgrat que el verd no apareix en si com a element central del discurs en aquest període, en canvi, podem trobar una bona quantitat d'espai lliure, arbrat, entre la massa de gratacels dedicada a les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) del Poblenou. En aquest capítol es tracten espais verds de petita dimensió, a escala de carrer però estesos a tot el llarg del teixit urbà del barri. És rellevant atendre el paper de l'espai lliure en el marc del 22@, però, sobretot, esdevé encara més interessant en posar-lo de costat de la revisió d'aquest planejament l'any 2021, amb la introducció del concepte d'eix verd sota el planejament 22@B, *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*.<sup>165</sup> Amb els assajos de les primeres *superilles* l'any 2017 es comença a coure un canvi radical en el tipus d'espai urbà del 22@. Les *superilles* s'estenen a diversos punts de Barcelona per acabar-se culminant en forma de planejament sota el nom d'eix verd. En lloc de concebre l'espai urbà com una addició de blocs autònoms de 9 illes amb verd interior, l'estructura verda s'entén com una trama ortogonal que travessa la ciutat. El 22@ introdueix un tipus d'espai públic i de carrer que Barcelona no coneixia, i el 22@B el transforma altra vegada amb un model de verd fins llavors també desconegut per a la ciutat.

---

<sup>164</sup> Ajuntament de Barcelona, *Modificació del PGM per a la renovació de les zones industrials del Poblenou. Districte d'activitats 22@BCN* (Barcelona, 2000), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000/--/--/ap/>.

<sup>165</sup> Ajuntament de Barcelona, *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible* (Barcelona, 2022), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>.

### 6.1. El verd entre gratacels (2000)



FIGURA 16. Àmbit de planejament del 22@, 2000. FONT: elaboració pròpia.

«L'única ciutat de la Mediterrània que [...] ha participat activament tant en la revolució comercial com en la revolució industrial, afronta ara el repte de la nova economia, de l'economia basada en el coneixement». És a través d'aquesta premissa que es justifica a escala de ciutat la necessitat d'intervenir sobre l'espai urbà del Poblenou. La seva economia i estructura urbana manufacturera topa amb una «nova realitat [que] no pot quedar al marge d'una reflexió urbanística relativa a l'ordenació d'una zona d'activitats productives».<sup>166</sup> La idea del 22@ apareix com a oportunitat per reurbanitzar l'obsolescència del barri industrial del Poblenou i els seus voltants tot reutilitzant els usos previstos pel Pla General Metropolità. La clau urbanística dedicada a la indústria es representa amb el codi 22a. Des de 1976 quasi tot el sòl d'aquest barri està qualificat sota aquest codi, però el seu sector econòmic va en detriment. En la màgica data del 2000 i davant d'un segle que es pregonava tecnològic, l'Ajuntament proposa transformar l'antiquada zona 22a en el subtipus d'indústria de l'àmbit de les TIC; la clau 22@, amb les seves “activitats @” associades.<sup>167</sup> D'aquesta manera, sense fer una profunda

<sup>166</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del PGM per a la renovació de les zones industrials del Poblenou. Districte d'activitats 22@BCN* (Barcelona, 2000), 5, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000/--/--/ap/>.

<sup>167</sup> Ajuntament de Barcelona, 1.

modificació dels usos preestablerts s'aconsegueix redirigir el sector industrial tradicional cap al contemporani.

L'exclusivitat de l'atenció que s'enduen els usos, activitats, edificis i equipament acompanyats del distintiu arrova fa ombra a qualsevol altra consideració urbana del planejament. Els objectius del planejament se centren en: a) «la creació de la subzona d'activitats clau 22@,» b) «la definició de les activitats [...] dins la subzona 22@,» c) «la definició d'un tipus específic d'equipament, [...] relacionat amb les activitats @,» d) «la reurbanització dels sòls industrials [...] per tal de dotar-los d'infraestructures adequades per a empreses i activitats,» i e) desenvolupar «eines operatives [...] per tal de possibilitar la participació de la comunitat en les plusvàlues que genera el planejament i [...] la distribució equitativa de beneficis i càrregues».<sup>168</sup> Les quatre primeres s'enfoquen a definir la invenció de l'arrova i les seves conseqüències en equipaments i infraestructures. La cinquena, en canvi, és l'única que no menciona la qüestió de la indústria. Aquesta, desenvolupada en més profunditat al llarg de la memòria, confia l'encàrrec de la urbanització al sector privat. És a dir, el promotor de la transformació no és l'Ajuntament sinó les empreses que vulguin col·locar-se al nou *hub* tecnològic de Barcelona. Això, amb el deure de finançar la urbanització de part dels carrers i amb el dret de percebre les plusvàlues de l'edificació generades per l'espai públic. Aquest aspecte serà clau en el tipus d'espai lliure i producció de verd en el barri.

Però, on queda el verd en el cos del planejament? Simplement, no hi apareix, no de forma directa. De fet, en un inici ja s'adverteix que «no es modifiquen les zones verdes o espais lliures concretats pel planejament vigent» de forma que s'evita «seguir la tramitació especial prevista a l'article 66.5 de la Carta de Barcelona».<sup>169</sup> No es toquen les zones verdes i s'esquiva així la supervisió del projecte per una comissió dedicada a la modificació de zones verdes, que prescriu la Carta de Barcelona.<sup>170</sup> No sols es deixarà intacte el verd existent, sinó que els carrers gairebé tampoc s'intervenien. Com s'aprecia en el retall del plànol de qualificacions proposades (FIG. 17), els perímetres blaus de les illes de l'eixample indiquen les àrees d'intervenció. S'obvia tot l'espai de vial quedant aquest fora del planejament. Tanmateix, apareixen indicacions menors sobre la producció

---

<sup>168</sup> Ajuntament de Barcelona, 1.

<sup>169</sup> Ajuntament de Barcelona, 1.

<sup>170</sup> Ajuntament de Barcelona, *Carta municipal de Barcelona* (Barcelona, 30 desembre 1998), [https://ajuntament.barcelona.cat/contractaciopublica/sites/default/files/carta\\_municipal\\_0.pdf](https://ajuntament.barcelona.cat/contractaciopublica/sites/default/files/carta_municipal_0.pdf).

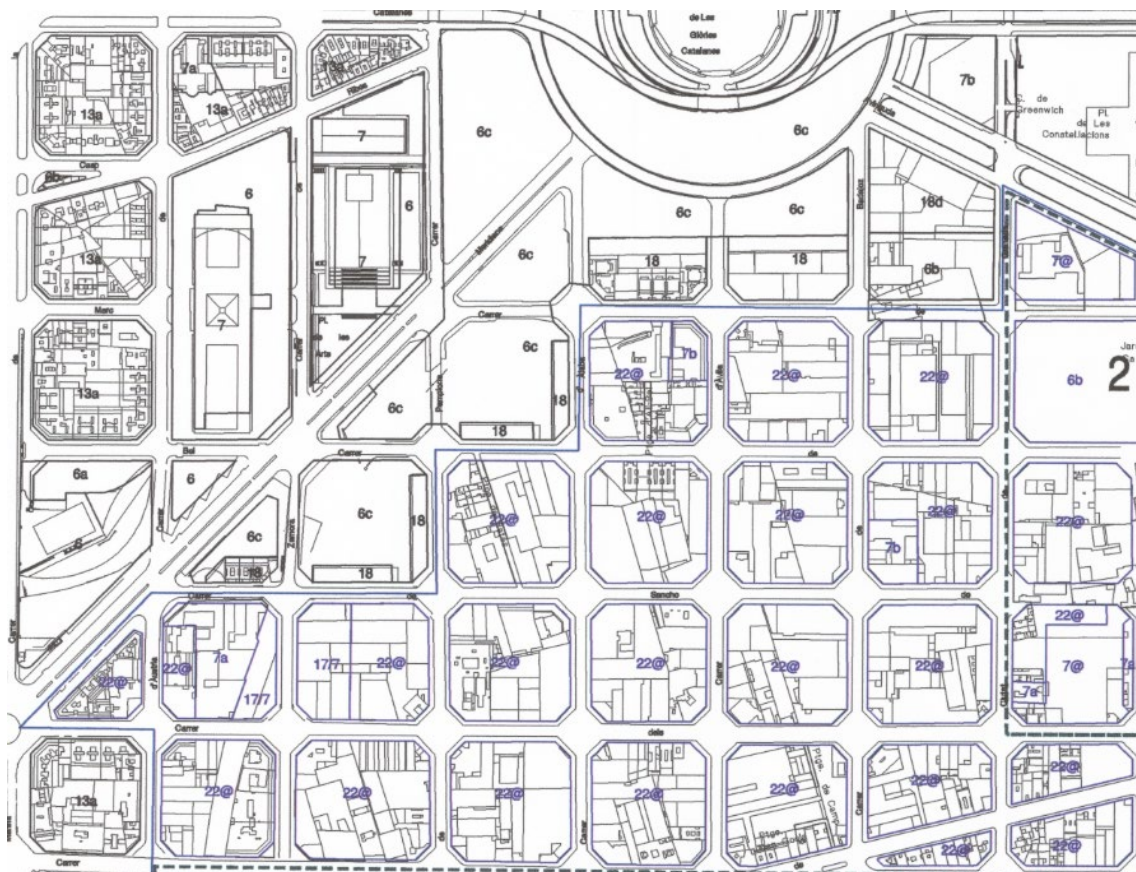


FIGURA 17. Detall de la planta de qualificacions del sòl del 22@, 2000. FONT: Ajuntament de Barcelona.

del verd i l'espai lliure. Això sí, sempre en relació proporcional amb l'habitatge, amb una notable semblança al projecte de Glòries de 1999.

A la gran plaça, el verd es produïa tot justificant la construcció d'habitatges al seu perímetre. Aquí succeeix quelcom similar. La proposta del 22@, a banda de reformar la indústria barcelonina també introdueix l'habitatge en l'equació, tot i que ho faci en quantitats irrisòries. D'una banda, es mantenen i legalitzen els habitatges existents, molts d'ells en situació d'irregularitat per trobar-se en zona industrial. De l'altra, es permet la reconversió de naus industrials en conjunts d'habitatge no convencional. I, finalment, «les operacions de transformació incorporaran de forma obligatòria» un percentatge determinat de superfície «destinat a habitatge en règim de protecció». És a dir, tota intervenció privada destinarà una part—percentualment molt baixa<sup>171</sup>—de l'edificació a habitatge social. Sota prescripció del planejament, tots tres models d'habitatge requereixen que el propietari cedeixi i urbanitzi «31 m<sup>2</sup> de sol per cada 100 m<sup>2</sup>

<sup>171</sup> Exactament de 0,3 m<sup>2</sup> de sostre per cada m<sup>2</sup> de sòl. Això vol dir que en parcel·les de, per exemple, 1000 m<sup>2</sup> amb grans d'altures edificables (on actualment hi ha construïts els gratacels de Barcelona) només s'hi podrien encabir quatre habitatges de 75 m<sup>2</sup>.

d'habitatge»: 18 m<sup>2</sup> de zona verda i 13 m<sup>2</sup> d'equipaments vinculats a activitats @.<sup>172</sup> La decisió de la quantitat de verd a produir simplement es calcula. És, com a Glòries, una variable «*resultado de las relaciones necesarias de causa y efecto*». És una conseqüència directa de la implementació d'habitatge en una relació altra vegada mecànica entre verd i edificació; «*ningún efecto podría ocurrir sin una causa necesaria previa*», sense l'habitatge que el justifiqués.<sup>173</sup>

La forma que ha de prendre la vegetació en l'espai lliure tampoc s'acaba de determinar ni es dota de qualitats específiques. Només s'apunta la necessària tasca 'd'enjardinar' l'espai públic cedit i urbanitzat pel sector privat. Enjardinar és, en aquest context, poc més que diversos arbres aïllats i alguns trams de gespa. La justificació quantitativa d'aquest verd és, com s'ha mencionat, una relació de proporció amb l'habitatge. Però també es presenta una segona raó, que entén «la qualitat mediambiental o la mateixa qualitat de vida [...] com a condicions necessàries». En un petit estudi annexat al planejament s'apunta que «els professionals solen ser molt més exigents en aspectes referents a la qualitat de vida» tal com es mostra a Nova York, en què «aquest era considerat un dels factors crítics, juntament amb el preu i la disponibilitat d'espais».<sup>174</sup> Entre molts aspectes que influeixen a la qualitat de vida, l'espai lliure enjardinat n'és un. El verd es planteja no sols com un paràmetre calculable segons percentatges, també com una eina per atraure el professional de l'àmbit de les TIC tot fent més plaents les seves condicions de treball. Així, esdevé també un element al servei de la producció de plusvàlua, en paraules de Moore; una *naturalesa social abstracta* posada en joc com un paràmetre per millorar el rendiment del treball intel·lectual.<sup>175</sup>

Doncs, quina morfologia pren finalment aquest verd? Una forma estesa i esmicolada per les illes de Cerdà. Com que no s'intervé a escala estrictament de carrer, el nou verd no apareix en l'espai públic, sinó en sòl privat cedit. Per tal de construir, el promotor privat ha de fer una cessió de part del seu sòl dedicat a espai d'ús públic. Tot plegat duu a la situació d'una sèrie d'edificacions en altura, privades i vinculades a les TIC amb nous espais lliures privats, però d'ús públic. Les formes en què el verd apareix

<sup>172</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPMG 22@», 15.

<sup>173</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 222.

<sup>174</sup> Ajuntament de Barcelona, «Annex: Processos urbans d'implementació de les TIC», *Modificació del PGM per a la renovació de les zones industrials del Poblenou. Districte d'activitats 22@BCN* (Barcelona, 2000), 17, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000/--/--/ap/>.

<sup>175</sup> Moore, *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*, 228-29.



FIGURA 18. Vegetació a l'espai públic del 22@. FONT: Google Maps.

entre els gratacels «no son coherentes respecto al espacio construido, escrito y prefabricado en el que se desplazan», no responen a l'ordre establert per Cerdà.<sup>176</sup> Travessen l'espai privat i l'obren a l'ús públic (FIG. 18). Nous carrers s'insereixen en les illes trencant la retícula de Cerdà, obrint—com diria De Certeau—«senderos en las junglas de la racionalidad funcionalista» en forma de trajectòries tàctiques.<sup>177</sup> El fet de rompre l'ordre urbà reticulat i generar carrers allà on es preveia edificació és eminentment tàctic. Tanmateix, cal posar sobre la taula un parell de qüestions. En primer lloc, és evident que aquests talls sobre l'ortogonalitat no tenen el contingut subversiu del qual De Certeau parla en referir-se a la tàctica. Els talls responen a un espai urbà d'ús públic, però explotat pel sector privat que se n'endú la plusvàlua. En segon lloc, el verd no es desenvolupa fins a les seves últimes conseqüències de forma tàctica. És cert que igual que «la táctica no tiene más lugar que el del otro», el verd del 22@ travessa i ocupa espais aliens, tallant les illes de l'eixample.<sup>178</sup> Tot i això, el verd pren una forma molt normativa d'implementació: un enjardinat d'escocells i parterres amb un espai clarament delimitat, com en l'estratègia. Amb aquestes dues advertències, es pot argumentar igualment que a escala de planejament la forma d'introduir el verd té una tendència més aviat tàctica i, malgrat que sigui en poca quantitat, introdueix el verd en espais mesclats entre l'edificació, en espais inesperats; només a «la táctica [...] le resulta posible estar allí donde no se la espera».<sup>179</sup>

Per tant, el planejament en aquest cas és ambivalent. D'una banda, desenvolupa el verd de forma mecànica, sempre en funció de l'habitatge però no necessàriament en contacte amb ell. Hi ha una relació abstracta entre ambdós termes, regida pel nombre i la proporció. Se'n té un imaginari utilitari, per justificar superfícies construïdes i augmentar la qualitat de vida i rendiment de les persones que treballen al nou *hub*. D'altra banda,

<sup>176</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 40.

<sup>177</sup> De Certeau, 40.

<sup>178</sup> De Certeau, 43.

<sup>179</sup> De Certeau, 43.

s'intervé l'espai construït de forma tàctica. S'introdueix vegetació pública en terrenys del sector privat, que s'encarreguen de pagar-ne la urbanització en els seus propis solars. En cas d'haver-se dut la intervenció tàctica més enllà, s'hauria pogut generar un contacte realment estret entre espai verd i espai construït. Els talls del 22@ sobre les illes de l'eixample haurien desdibuixat els límits entre carrer, verd i edificació de forma més radical. En definitiva, no sembla que es pugui delimitar amb concreció quin imaginari de Naturalesa implica aquest planejament. Si bé el verd es troba entre l'edificació i en espais originalment dedicats a ser construïts, la poca presència de verd fa difícil determinar si existeix escissió entre Natura i Cultura. Si més no, és un bon exemple d'intervenció tàctica en la forma de generar espai lliure i, amb ell, verd urbà a petita escala i físicament proper a l'espai construït.

## 6.2. L'urbanisme, tàctic; el verd, estratègic (2021)



FIGURA 19. Àmbit de planejament del 22@b, 2021. FONT: elaboració pròpia.

El 22@ es va desenvolupar durant quasi dues dècades fins que el govern d'*En comú podem* va començar a flirtejar amb la idea de les *Superilles* de l'eixample de Cerdà. El setembre de 2017 s'assaja sobre l'entorn del Poblenou la primera *Superilla* a través de "l'urbanisme tàctic". Aquest tipus d'intervenció informal és una pràctica "de baix a dalt" tradicionalment usada per fer apropiació de l'espai públic en mans d'agents no institucionals.<sup>180</sup> L'Ajuntament de Barcelona pren aquestes pràctiques i les institucionalitza per intervenir amb rapidesa—sense necessitat de redactar un planejament—i permetre la prova i error en les transformacions urbanes. El resultat al Poblenou és una sèrie d'intervencions efímeres amb mobiliari i pintura sobre els

<sup>180</sup> Diverses publicacions durant l'última dècada fan de catàleg de totes aquestes intervencions sense arquitectes o urbanistes. A vegades sota noms diferents, com "Guerrilla urbanism" o "Spatial agency". Vegeu: Nishat Awan, *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*, ed. Tatjana Schneider i Jeremy Till (London: Routledge, 2011); Jeffrey Hou, ed., *Insurgent Public Space: Guerrilla Urbanism and the Remaking of Contemporary Cities* (New York: Routledge, 2010); Pedro Gadanho, ed., *Uneven Growth: Tactical Urbanisms for Expanding Megacities* (New York: The Museum of Modern Art, 2015); Mike Lydon, *Tactical Urbanism: Short-Term Action for Long-Term Change*, ed. Anthony Garcia i Andres Duany (Washington, DC: Island Press, 2015).

paviments en col·laboració amb diverses universitats de la ciutat.<sup>181</sup> De l'acció se'n deriva un procés participatiu que va culminar amb la redacció d'un document oficial de criteris per al desenvolupament d'un *22@ més inclusiu i sostenible*, que dona nom al planejament vigent.<sup>182</sup>

Per començar, és interessant observar els acords relatius al verd urbà extrets del procés participatiu. Principalment, s'observa que la tàctica de generar verd a través del sector privat, de la proposta del 2000, no va acabar de funcionar. El planejament requeria més «control [del] disseny i l'execució dels espais privats d'ús públic».<sup>183</sup> A més a més, apareix repetidament la qüestió de la Natura. Cal passar «del verd urbà a la renaturalització de la ciutat»<sup>184</sup>, usar “l'economia verda” per «l'afavoriment de la qualitat ambiental [i] de la naturalització de la ciutat»<sup>185</sup> i fomentar «més natura a la zona de Provençals i Maresme on ha desaparegut el passat agrícola».<sup>186</sup> En totes s'invoca de forma vaga el concepte de Natura, Swyngedouw diria que apareix com a significant buit, acollint «una pluralidad de fantasías y deseos, como por ejemplo el sueño de una naturaleza sostenible, el deseo de hacer el amor en una cálida playa bajo el sol poniente»<sup>187</sup> o el desig d'un Poblenou sense gentrificar i fora del domini del sector privat i d'empreses de les TIC. S'esbossa la fantasia d'un barri que recuperi traces del desaparegut passat agrícola juntament amb les necessitats de la vida quotidiana; que recuperi una «verdadera armonía humana—originaria pero, presumiblemente, perdida en la actualidad—mediante la restauración del equilibrio ecológico del mundo».<sup>188</sup> La tendència en aquest cas és clarament organicista, ja que la Naturalesa s'imagina com una totalitat «bondadosa y benéfica que propocion[a] un universo ordenado y planificado convenientemente para atender a las necesidades humanas».<sup>189</sup>

---

<sup>181</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria informativa», *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible* (Barcelona, 2022), 5, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/-/ap/>.

<sup>182</sup> Ajuntament de Barcelona, 2022.

<sup>183</sup> Ajuntament de Barcelona, 59.

<sup>184</sup> Ajuntament de Barcelona, 63.

<sup>185</sup> Ajuntament de Barcelona, 79.

<sup>186</sup> Ajuntament de Barcelona, 7.

<sup>187</sup> Swyngedouw, «¡La naturaleza no existe!», 43.

<sup>188</sup> Swyngedouw, 43.

<sup>189</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 7.

A partir dels criteris recollits en aquest document es publica el nou planejament dos anys més tard. Aquest elabora una anàlisi meticulosa sobre l'estat del planejament anterior i el seu nivell d'execució per tal de treballar amb un sòlid coneixement sobre les condicions de partida. Tal com es mencionava en els criteris d'actuació s'identifica un resultat negatiu en la posada en pràctica de la promoció privada del verd. Malgrat que l'Ajuntament valora positivament l'espai lliure generat perforant el perímetre de les illes de l'eixample, considera que el verd s'ha col·locat amb poca coherència de conjunt, «generant zones deficitàries des del punt de vista de la funcionalitat que aporta el verd, sense desmerèixer les funcions que fa d'espai públic».<sup>190</sup> Aquest és un punt clau en la diferència entre els dos planejaments: la presència d'ordre en el verd. A això cal afegir-hi que, a diferència de l'anterior, el planejament vigent desplega una gran quantitat de documentació tant a escala d'extensió com de tipus d'abordatges tractats. El 22@ amb prou feines arriba al centenar de pàgines i a la mitja dotzena de plànols; el 22@B conté més de cent documents gràfics i depassa el miler de fulles, entre la memòria informativa, executiva, social i les anàlisis sobre urbanisme inclusiu.<sup>191</sup> El control sobre l'espai d'un i altre no tenen punt de comparació. El primer elabora la seva proposta urbana a partir de tan sols 4 qualificacions urbanes: verd urbà (6a), equipaments (7a), renovació urbana (17/6) i indústria “d'activitats @” (22@). En canvi, el segon usa més de quaranta qualificacions diferents.<sup>192</sup>

És contraintuïtiu com un planejament hereu de l'urbanisme tàctic pren un control tan exhaustiu sobre l'espai alhora que l'anterior—a primera vista més insert en el *business as usual*—deixa oberta la producció del verd i l'espai lliure a la contingència de l'acció dels agents privats. En el planejament de 2021 se cerquen generar «zones verdes de mida més gran» vinculades amb «una lògica de conjunt i amb criteris de centralitat», així com

---

<sup>190</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria informativa 22@ sostenible», 51.

<sup>191</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria informativa 22@ sostenible»; Ajuntament de Barcelona, «Urbanisme inclusiu», *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible* (Barcelona, 2022), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, «Informe ambiental», *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible* (Barcelona, 2022), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, «Memòria de l'ordenació urbanística», *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible* (Barcelona, 2022), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>.

<sup>192</sup> Per consultar les característiques principals d'aquests planejaments i el llistat de qualificacions usades, vegeu: Ajuntament de Barcelona, “Àmbit de planejament”, *Portal d'Informació Urbanística BCN*, <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/planejament/22@0000/>.

«criteris comuns d'ordenació per [...] als espais lliures privats d'ús públic».<sup>193</sup> El verd del 22@B no és tàctic, és estratègic. No és un verd furtiu entre l'edificació, és un verd amb nom propi: «un element urbanístic fonamental en la definició de l'estructura urbana de les ciutats».<sup>194</sup> El verd es podria definir de la mateixa forma que De Certeau descriu la ciutat: «*la ciudad, como nombre propio, ofrece [...] la capacidad de concebir y construir el espacio a partir de un número finito de [unidades] estables, aislables y articuladas unas sobre otras*».<sup>195</sup> S'articulen espacialment, sota «una lògica de conjunt i [...] centralitat»,<sup>196</sup> quaranta-sis qualificacions amb diverses nocions de verd que «*organizan operaciones [...] clasificadoras*»<sup>197</sup> de l'espai i la seva vegetació. La crítica que fa el nou planejament sobre l'antic és legítima: la tàctica peca de ser feble al pas del temps, a raó del seu dèbil control de l'espai. El 22@ és capaç de generar superfície d'ús públic (i de titularitat privada) de forma tàctica, però no ho és de dotar al verd d'una qualitat concreta i duradora. El 22@B aprofita els guanys d'espai verd del planejament anterior, consolidant-los i prenent-ne el control de forma estratègica.

Per dominar-ne les variables, la proposta es recolza sobre diversos estudis de la qualitat ambiental i del verd existents. Diverses representacions de la temperatura, l'accessibilitat al verd i la qualitat de la vegetació (a escala de captació de diòxid de carboni) esdevenen eines per valorar l'estat de l'entorn i planejar-hi les actuacions pertinents (FIG. 20). A través d'aquestes abstraccions gràfiques, la vegetació esdevé *naturalesa social abstracta*, fent-se calculable i podent ser sotmesa al control i transformació antròpica. Merchant, citant a Francis Bacon, apunta que «*por medio de las artes mecánicas la naturaleza revela más plenamente sus secretos... a diferencia de cuando disfruta de su natural libertad*». És a partir de les representacions en gradients de temperatura i qualitat de verd que la Natura esdevé un seguit de valors d'intensitat que n'extreuen els seus 'secrets', determinats des d'una lògica mecanicista. El projecte que es desenvolupa a partir d'aquestes dades pretén intervenir sobre la Natura per regular i homogeneïtzar la seva presència.

Un segon element també propi del mecanicisme és l'IDEEU (Índex de Devolució Ecològica de l'Espai Urbà). Elaborat en el marc d'un planejament del districte de

<sup>193</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria informativa 22@ sostenible», 10.

<sup>194</sup> Ajuntament de Barcelona, 51.

<sup>195</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 106.

<sup>196</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria informativa 22@ sostenible», 10.

<sup>197</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 106.

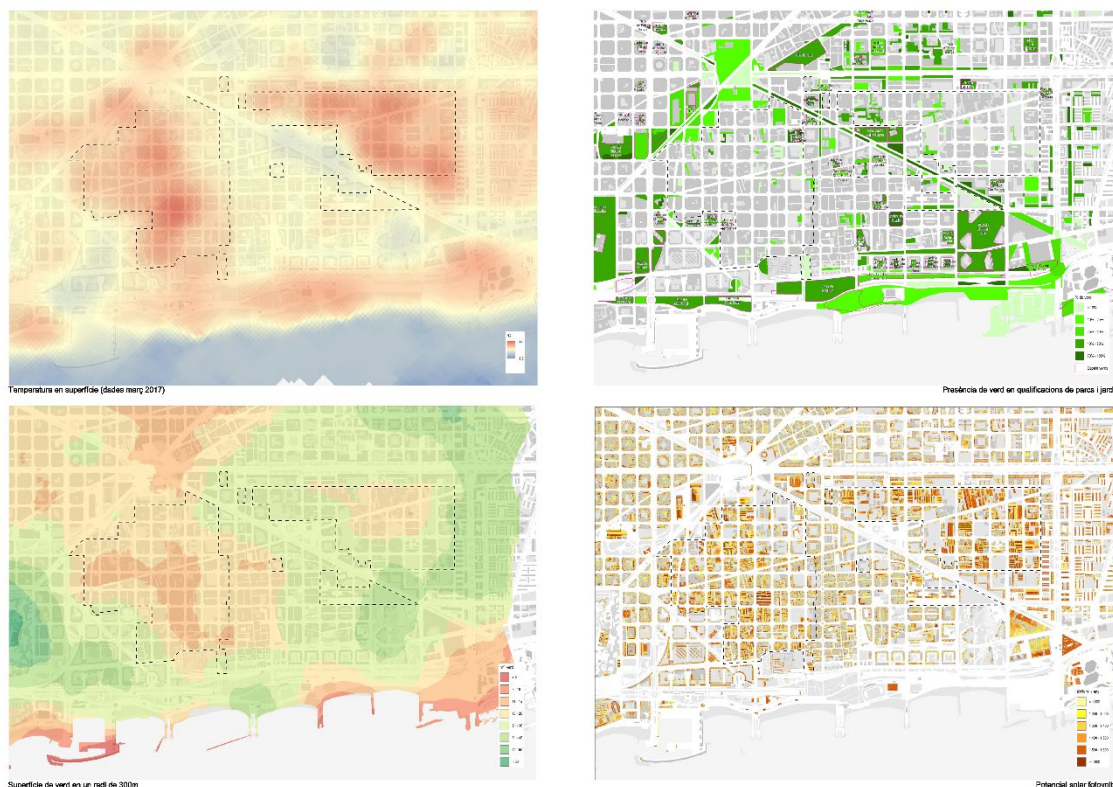


FIGURA 20. Esquemes de temperatura (dalt, esquerra), de percentatge de vegetació (dalt, dreta), de proximitat a espais verds (baix, esquerra) i de capacitat de captació fotovoltaica (baix, dreta). FONT: Ajuntament de Barcelona.

Gràcia<sup>198</sup>, és un índex que determina el valor ecològic de qualsevol intervenció urbana: sigui un gran parc urbà, un carrer o la coberta d'un edifici. A través d'una equació es determina un coeficient suposadament capaç d'indicar la qualitat ecològica de qualsevol intervenció.<sup>199</sup> En aquest cas, s'aplica com a mesura normativa a tota intervenció que es vulgui executar en aquest àmbit de planejament.<sup>200</sup> Tot i el clar tint mecànic que aquí es mostra, cal apuntar un aspecte que dona un contrapunt a aquesta forma d'entendre la natura. De forma similar als resultats del procés participatiu, la forma en què es descriu el verd en la proposta està lligada a un imaginari d'una Naturalesa divinitzada, plena de propietats quasi miraculoses i d'agència pròpia:

<sup>198</sup> Ajuntament de Barcelona, *Modificació del PGM per a la millora urbanística i ambiental dels barris de Gràcia* (Barcelona, 2022), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1657/--/--/ap/>.

<sup>199</sup> L'equació per calcular el retorn ecològic s'estructura a partir de diversos coeficients, entre ells: el percentatge de *permeabilitat del sòl* (capacitat de filtrar l'aigua al subsol), de quantitat de *verd en superfície* (gespa i arbusts) i de *vegetació en altura* (arbres). Fins a l'actualitat s'utilitza en la majoria d'intervencions i planejaments urbans de Barcelona.

<sup>200</sup> Ajuntament de Barcelona, «Informe ambiental 22@ sostenible», 11-14; Ajuntament de Barcelona, «Memòria d'ordenació 22@ sostenible», 17.



FIGURA 21. Planta de proposta del 22@B amb els espais verds ressaltats, 2021. FONT: Ajuntament de Barcelona.

«Beneficis com la millora en el benestar físic i psíquic, els espais d'esbarjo i descans que proporciona i la interacció amb la natura, l'increment de la biodiversitat animal, la disminució de la contaminació atmosfèrica i acústica i, fins i tot, la generació d'activitat econòmica. [...] millora el paisatge urbà, fomenta les relacions socials, crea espais d'identitat, permet la realització d'esdeveniments comunitaris i de voluntariat, incentiva l'educació ambiental i determinades activitats artístiques [...] entre d'altres funcions que en definitiva augmenten el benestar de la població».<sup>201</sup>

D'alguna manera s'assembla a la millora del rendiment que l'anterior proposta mencionava, la Natura fins i tot inexplicablement beneficia a la «generació d'activitat econòmica». Tanmateix, si l'anterior buscava simplement generar un reclam directe al treballador especialitzat en les TIC, en aquest cas es pot apreciar certa idealització de la Naturalesa en la forma d'enumerar els seus beneficis, que comprenen els àmbits d'allò físic, psíquic, fisiològic, biològic, ambiental, acústic, social, econòmic i artístic. Tot i usar l'IDEEU i altres formes d'anàlisi clarament mecanicistes, es pot apreciar que el planejament també està impregnat d'una concepció d'una Naturalesa plena, orgànica, que uneix «*al individuo con la sociedad y con el cosmos [...] en una interdependencia entre*

<sup>201</sup> Ajuntament de Barcelona, «Informe ambiental 22@ sostenible», 9-11.

*todas las partes*».<sup>202</sup> Tot i tenir un imaginari idealitzat i organicista de la Natura, aquesta no apareix com quelcom a preservar separatament dels humans, com si ho era en el cas dels Tres Turons (2010) i Collserola (2021). L'aproximació estratègica pot dur fàcilment a la separació clara dels usos i, per tant, a concebre separatament els dos conceptes. En aquest planejament, però, s'aprecia una clara barreja entre els espais verds de gran dimensió, els eixos verds i els passatges privats d'ús públic que s'entremesclen amb l'edificació dins de les illes (FIG. 21). Això pot deure's, en primer lloc, a la preexistència d'aquests espais verds esmicolats, herència del 22@. Però, com es preveia a les hipòtesis, la difuminació del límit Natura-Cultura també pot ser causa de la petita escala de la intervenció. La dimensió reduïda del carrer evita l'escissió que pot generar-se en espais de més envergadura, on apareix una Naturalesa a preservar a distància de l'ésser humà, com s'ha vist en els diversos parcs analitzats (capítols 3 i 4). Aquest podria ser un dels planejaments analitzats en què el verd apareix més integrat i mesclat dins la ciutat.

---

<sup>202</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 7.

## 7. La parcel·la: l'Eixample i la ciutat

Aquest darrer capítol s'enfoca a dos projectes que, malgrat que engloben un àmbit de gran part de la ciutat, l'escala de les seves unitats d'intervenció és la més reduïda de totes les que aquí es presenten. Es tracta d'un planejament a l'interior de les illes de l'Eixample de l'any 2000, i el projecte urbà anomenat *Pla Buits*, impulsat des del 2012.<sup>203</sup> Ambdós delimiten i prescriuen formes d'intervenció sobre la ciutat, però cap d'elles es duu a terme en mans de les institucions públiques. En el cas de les illes de l'eixample, són els propietaris particulars els que es veuen obligats a transformar l'interior d'illa en espai verd privat i, pel que fa al *Pla Buits*, són associacions sense ànim de lucre les que intervenen els espais indicats en el projecte de l'Ajuntament. La diferència més rellevant, a primera vista, és la titularitat del sòl. Privada en el cas dels interiors d'illa i pública en el cas dels buits urbans. La singularitat d'aquestes dues propostes, que intervenen de forma disseminada i discontinua sobre la ciutat dona el contrapunt als planejaments de major dimensió. Aquests dos planejaments de petita escala arriben fins als racons més remots de la ciutat. Remots, no en un sentit de llunyania perifèrica, sinó en profunditat; ubicats arreu i endins de la ciutat.

---

<sup>203</sup> Ajuntament de Barcelona, *Modificació del PGM puntual de les Normatives Urbanístiques per a l'adequació el règim urbanístic del Conjunt Especial de l'Eixample* (Barcelona, 2000), <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/BE201A/--/ap/>; Ajuntament de Barcelona, «Pla Buits. Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social», Mesura de govern (Barcelona, 2012), <http://hdl.handle.net/11703/84712>.

### 7.1. Verd a l'espera de Cerdà (2000)

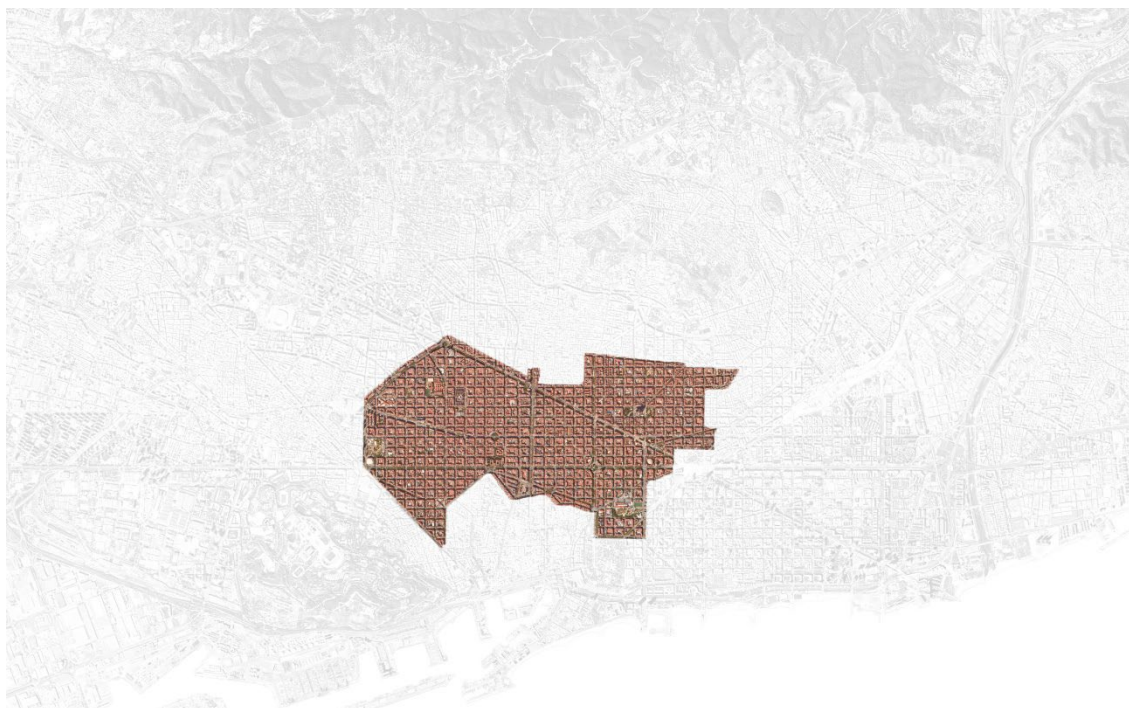


FIGURA 22. Àmbit de planejament dels interiors d'illa de l'Eixample, 2000. FONT: elaboració pròpia.

El mateix any que s'aprova el planejament del 22@, aquesta proposta veu la llum a l'Eixample amb denotades semblances a la intervenció a Poblenou. La intervenció arrova transformava les àrees destinades a indústria, amb clau 22a, a l'ús derivat d'indústria del sector de les TIC. En paral·lel, el present projecte transforma la Zona de densificació urbana (13) en la subzona de densificació de l'Eixample (13E). L'objectiu, però, no és fer més densa aquesta àrea, ans al contrari; limitar-ne la densificació per afavorir el verd urbà a l'interior de les illes de l'Eixample. La idea dels interiors verds no és original d'aquesta proposta, el seu origen rau en el projecte original d'expansió de la ciutat elaborat per Cerdà. Des d'una perspectiva clarament mecanicista, Cerdà va ser un dels primers urbanistes de la història a concebre un planejament a partir de paràmetres estadístics i funcionalistes. L'ample de vial respon a la salubritat domèstica i urbana, així com a permetre la intervenció militar a l'interior de la ciutat; els xamfrans de les illes faciliten la visibilitat i el gir als vehicles de mobilitat rodada (Cerdà, en el seu moment, tenia al cap carruatges i tramvies); l'estructura reticular dona peu a la repetició i expansió indefinida de la trama urbana; i els interiors d'illa els imaginava verds i directament oberts a l'espai públic (FIG. 23), també per a la salubritat de la ciutat i per combatre l'asimetria

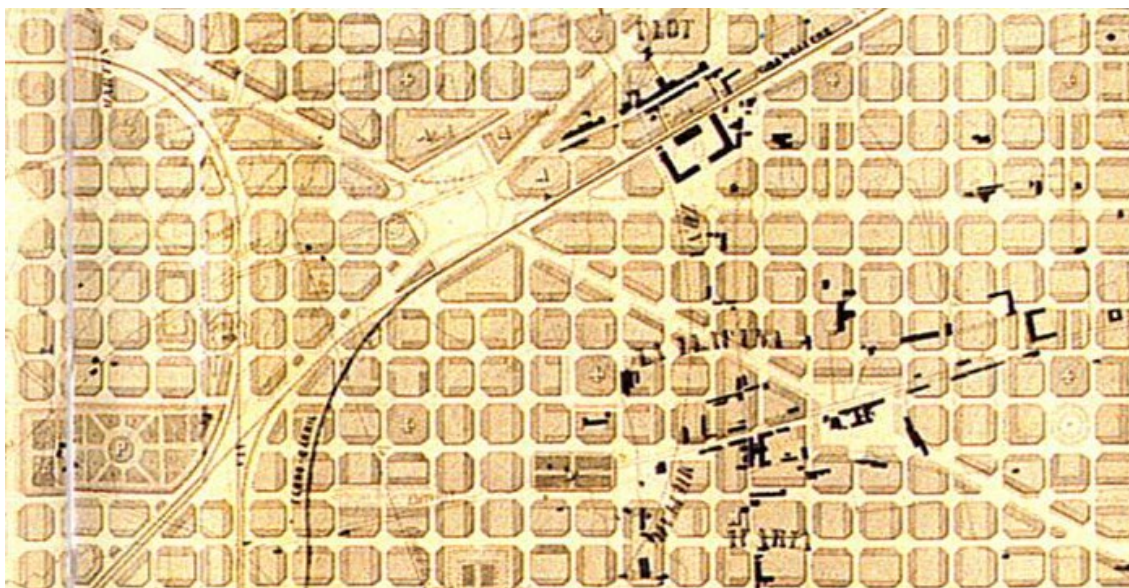


FIGURA 23. Detall de la planta original de l'Eixample de Barcelona d'Ildefons Cerdà, 1859. FONT: AHCB.

urbana-rural, explicitada sota el famós epígraf «*urbanizar el campo y ruralizar la ciudad*».<sup>204</sup>

Tanmateix, l'Eixample va prendre una forma radicalment diferent respecte del seu plantejament inicial. Per començar, el projecte finalment aprovat va reduir de manera considerable l'espai verd de Cerdà, tancant els interiors d'illa i desconnectant-los del carrer. A continuació, l'alt valor del sòl d'ús productiu—enfront del verd, més aviat lúdic—va fomentar l'ocupació de l'espai interior d'illa amb tallers, magatzems i altres activitats vinculades a l'ús comercial de les plantes baixes. El resultat ha estat, com es pot veure avui en dia, un perímetre d'illa de notable alçada amb un interior completament construït en planta baixa. Enfront d'aquesta tendència, la proposta del 2000 es posa com a objectiu «permetre la recuperació dels espais centrals d'illa» com a espais verds i «la resolució dels problemes derivats del procés històric de densificació que ha sofert aquesta àrea central de la ciutat».<sup>205</sup> Aquesta recuperació es pretén incorporar, de forma generalitzada, com a espai verd privat de propietat particular o col·lectiva (en el cas de comunitats veïnals verticals), i com a espai lliure públic, de manera més puntual.

Pel que fa al sòl privat, s'intervé fent més restrictiva la normativa vinculada a l'ocupació de sòl d'interior d'illa. En l'anterior legislació, tampoc era permès edificar l'espai central d'interior d'illa, però el compliment d'aquesta premissa només estava

<sup>204</sup> Cerdà, *Teoría general de la urbanización*.

<sup>205</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPGM Eixample», 11.

vinculada a «actuacions de substitució total de l'edificació existent».<sup>206</sup> És a dir, en cas d'enderrocar l'edifici sencer no es permetia a la nova construcció ocupar l'espai posterior de la parcel·la. En contraposició a això, la nova proposta obliga a respectar la previsió d'espai verd en cas de: 1) «substitució de l'edificació, encara que es mantingui la façana o algun altre element estructural», 2) «increment de volum o sostre» edificat, 3) «increment del nombre de departaments o unitats funcionals anteriorment existents o redistribució general d'espais» i 4) «canvi d'ús de l'edificació principal».<sup>207</sup> Tot propietari ha de generar espai verd a la part interior de la seva parcel·la de l'Eixample sempre que s'intervingui físicament substituint o augmentant la mida de l'edificació en qüestió i sempre que es modifiqui substancialment l'ús o la seva ordenació en l'espai.

A través d'aquestes premisses l'Ajuntament s'assegura la transformació gradual del conjunt de les parcel·les de l'eixample, intervingudes una a una en mans dels seus propietaris. La redacció del projecte fa èmfasi en el caràcter a llarg termini de la proposta, que s'entén com «un procés que es preveu dilatat en el temps».<sup>208</sup> En aquest sentit, el planejament no «preveu mesures concretes per executar l'enderrocament de les construccions ni l'erradicació de les activitats que ocupen l'espai central de l'interior d'illa».<sup>209</sup> Pren el control normatiu sobre de l'espai central de les illes i, d'aquesta manera, no s'ha de preocupar pel pas del temps ni per l'execució immediata del planejament. El verd té un lloc «susceptible de circunscribirse como un lugar propio y luego servir de base a un manejo de sus relaciones con una exterioridad distinta» (l'exterioritat del perímetre construït). Aquest lloc propi, estratègic per definició, «permite capitalizar las ventajas adquiridas» afegint verd als interiors d'illa al llarg dels anys, i «preparar las expansiones futuras y darse así una independencia con relación a la variabilidad de circunstancias», és a dir, autonomia respecte de la variabilitat de casos de cada una de les illes de l'Eixample. Delimitant de forma abstracta l'interior d'illa de l'Eixample, cada una d'aquestes illes esdevindrà verda, amb independència de les seves circumstàncies particulars presents i futures. Es tracta, en paraules de De Certeau, del «dominio del tiempo por medio de la fundación de un lugar autónomo».

---

<sup>206</sup> Ajuntament de Barcelona, 2.

<sup>207</sup> Ajuntament de Barcelona, 7.

<sup>208</sup> Ajuntament de Barcelona, 3.

<sup>209</sup> Ajuntament de Barcelona, 10.

Fins ara s'ha pogut determinar la forma estratègica d'intervenció, tot i que encara no s'ha mencionat l'aparició del verd en la memòria. Tal com s'ha pogut apreciar en la majoria de planejaments del segle XX i els estrictament primerencs del XXI, el verd es caracteritza de forma molt vaga. En aquest cas, la descripció més llarga que se'n dona és com a «espais lliures enjardinats en l'interior de l'illa» de caràcter privat o de «destí públic» segons el cas.<sup>210</sup> S'insisteix en tot moment en l'adjectiu 'enjardinat', sense parlar de verd, arbrat, vegetació o flora, en cap moment. Tampoc es determina el tipus de sòl que cal proveir, si bé ha de ser orgànic i permeable ni en quina proporció ha de ser-ho. Només s'especifica que els usos previstos en el subsòl—d'una àmplia gamma, com l'ús d'aparcament i magatzems entre d'altres—hauran de permetre l'enjardinament de l'espai lliure interior d'illa.<sup>211</sup> Altra vegada, aquest enjardinament no es determina i, per tant, no requereix una alta qualitat del sòl. És permisible construir múltiples plantes soterrades d'aparcament sempre que a dalt de tot s'hi col·loquin un seguit de torretes amb vegetació o alguns decímetres de terra on es puguin estendre les arrels de plantes de mida mitjana o menor.

És evident l'imaginari que es té del verd si es compara amb la proposta anterior. A la proposta de l'Eixample s'entén el verd simplement com a espai enjardinat, al 22@B se li atribueixen propietats quasi miraculoses per a la ciutat. Aquí, el verd es concep de forma mecànica, amb certa herència del projecte original de Cerdà. L'enjardinament és una part més d'una gran màquina urbana que regula la mobilitat, la salubritat, etc. El concepte 'enjardinat', a més a més, li extreu a la Naturalesa tota la seva agència. En pensar en quelcom enjardinat, es projecta abans l'acció de l'ésser humà sobre el jardí, ordenat segons la voluntat antròpica, que la mateixa acció dels vegetals que hi creixen. Merchant podria al·legar que s'usa una “*metàfora vegetativa*” de la Naturalesa; com a element que està viu, però que no és “*incontrolable o impredecible*” ni té l'agència pròpia que li atorga l'organicisme.<sup>212</sup> No cal descriure-la, al cap i a la fi, se li pot donar la forma que es vulgui, intervenint-la des de l'exterior «*del mismo modo que el humano puede controlar la máquina*».<sup>213</sup>

<sup>210</sup> Ajuntament de Barcelona, «Memòria MPGM Eixample», 17.

<sup>211</sup> Ajuntament de Barcelona, 28.

<sup>212</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 261.

<sup>213</sup> Merchant, 244.

A tall de conclusió, l'estratègia fomenta un límit molt contrastat en cada illa. Un perímetre determina de forma estricta què es pot edificar i on s'ha de col·locar el verd. Tanmateix, es tracta d'espais força reduïts de verd i escampats arreu de l'Eixample de forma homogènia. Vist a escala de ciutat, el contrast d'aquest límit desapareix. Sembla que el verd s'imagina com quelcom fortament integrat a la vida urbana, el dualisme es presenta més suau que en altres projectes. Altra vegada, l'escala de l'espai verd hi té el seu paper. La menor dimensió del verd debilita el límit entre ell i l'espai construït, en una barreja més homogènia. Tot i això, encara cal donar una última volta a l'imaginari de la Naturalesa d'aquest projecte. L'estratègia té la virtut de resistir el pas del temps, suposadament algun dia tot l'Eixample serà verd. Però la seva manera d'implementar-lo és lenta. Ja fa més de vint anys d'aquest planejament i una proporció mínima d'illes han estat intervingudes en matèria de verd. Caldrà esperar encara molts anys per veure-ho.

Malgrat que hi ha una clara integració Natura-Cultura, el verd apareix pobre en aquest projecte. Sols cal comparar-lo amb la proposta del 22@B, que partia d'un imaginari més orgànic. L'imaginari mecanicista de la naturalesa genera, en molts casos (com a la proposta de Glòries de 1999 o del 22@), un verd poc definit i secundari, sempre accessori a l'entorn construït. Es proposa la hipòtesi que, en aquests casos, el dualisme és dèbil simplement perquè la quantitat de verd és irrisòria respecte de l'entorn construït. L'Ajuntament imagina més un espai lliure amb una mica de vegetació, que un espai explícitament verd. Perquè no es considera central la producció de verd, el dualisme queda amagat darrere la prioritat de la Cultura enfront de la Natura.

## 7.2. Verd fugaç al *Pla Buits* (2012)

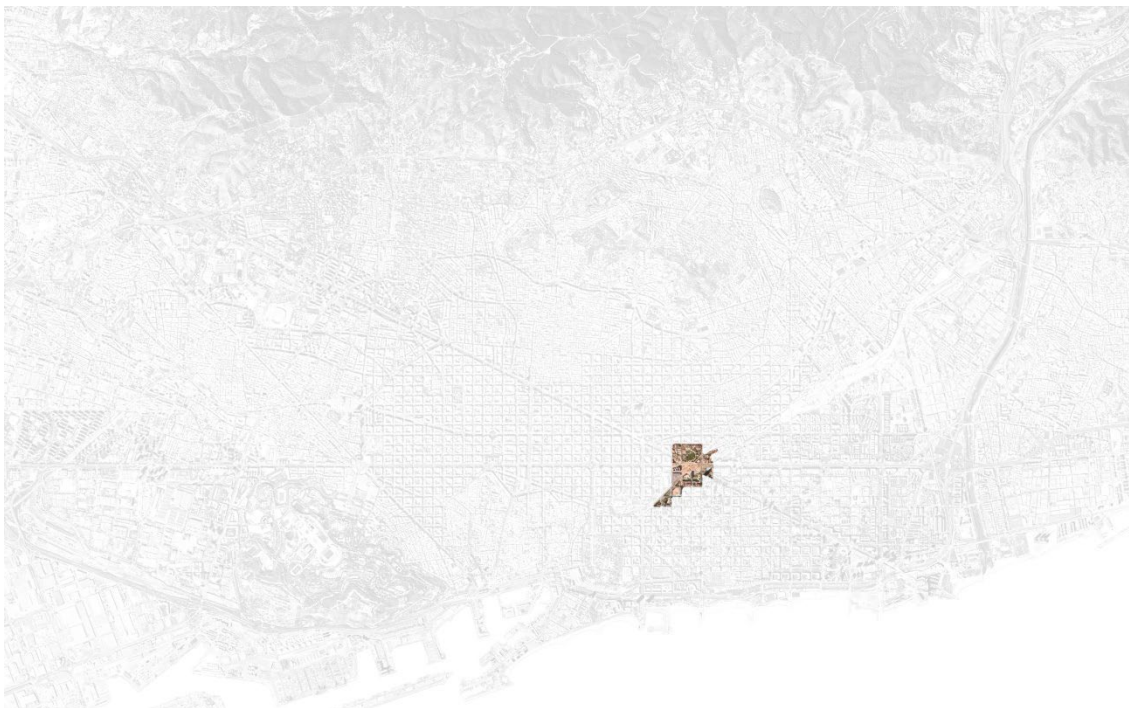


FIGURA 24. Parcel·les actuals sota el projecte Pla Buits, 2024. FONT: elaboració pròpia.

El *Pla Buits* és una proposta lleugerament diferent de la resta, ja que no es tracta d'un planejament com a tal, sinó d'una mesura de govern, això sí, de caràcter estrictament urbà. El 2012, sota l'efecte de la crisi econòmica, augmenten els solars buits a la ciutat. «Propietaris privats i Administracions Públiques retard[en] l'execució dels projectes» que hi tenien previstos i, amb això, aquests buits urbans «sovint cauen en una dinàmica d'oblit, excloent-se de la vida urbana quotidiana i, a vegades, concentrant problemàtiques socials que cal abordar».<sup>214</sup> Sobre aquest escenari l'Ajuntament de Barcelona decideix intervenir convertint «un problema a resoldre» en «una oportunitat» i es proposa a omplir els buits de titularitat pública amb un «programa de dinamització social d'aquests espais».<sup>215</sup> El punt clau d'aquest projecte és el seu caràcter efímer. S'intervé en solars afectats per causes econòmiques i urbanes que han paralitzat la seva urbanització, per tant, tota activitat que s'hi generi té una data de caducitat (de 2 anys amb possibles pròrrogues). Tant per fer particip a la ciutadania de l'espai urbà, com per evitar acumular despeses públiques en projectes efímers, la solució es presenta delegant la dinamització d'aquests espais a la població.

<sup>214</sup> Ajuntament de Barcelona, «Pla Buits», 2.

<sup>215</sup> Ajuntament de Barcelona, 3.

Es convida a entitats i associacions sense ànim de lucre a desenvolupar intervencions «autogestionades, sense generar una despesa a subvencionar per l'Ajuntament de Barcelona».<sup>216</sup> Aquestes propostes ciutadanes se sotmeten a concurs públic per acabar assignant una vintena de projectes a parcel·les repartides homogèniament entre els deu districtes de la ciutat. Els criteris de selecció segueixen tres requisits. En primer lloc, el «caràcter efímer i provisional». Es valora positivament que tota transformació de l'espai sigui fàcilment reversible, desmuntable i que això quedi evidenciat en la descripció de la proposta. En segon lloc, la «implicació i capacitat de gestió i manteniment de l'espai». És a dir, l'autosuficiència del projecte respecte de l'Ajuntament, que sols en casos singulars podria arribar a adequar l'espai, sempre «en funció de la proposta i les característiques de l'emplaçament».<sup>217</sup> En tercer lloc, un «alt impacte i rendiment social», en activitats que mostrin un clar benefici sobre l'espai i el «dinamisme social de l'entorn».<sup>218</sup> En resum, es busquen projectes autònoms temporals amb retorn social.

La tàctica es presenta aquí de forma quasi literal. L'Ajuntament utilitza «ingeniosidades del débil, para sacar ventaja» d'una situació problemàtica d'espais buits amb situacions d'exclusió social.<sup>219</sup> «Aprovecha [la] ocasió[n]»<sup>220</sup> davant del problema de la crisi buscant altres «maneras de emplear los productos impuestos por el orden económico dominante».<sup>221</sup> Malgrat que el sòl on s'apliquen aquestes intervencions és públic, la forma d'intervenir i de fer aparèixer el verd, és tàctica. «Las tácticas ponen sus esperanzas en una hábil utilización del tiempo, en las ocasiones que presenta», de la mateixa manera que el *Pla Buits* utilitza hàbilment espais buits amb projectes efímers durant períodes curts, de dos anys.<sup>222</sup> Cal matisar, però, que aquesta acció de caràcter tàctic apareix com a resposta a altres pràctiques, també tàctiques, que succeeixen quotidianament en els buits urbans. Un dels objectius finals del projecte és omplir d'usos normatius aquests espais a on es «concentren pràctiques incíviques, usos no desitjats i, a vegades, situacions greus d'exclusió social [...] com el fenomen social del 'barraquisme'

---

<sup>216</sup> Ajuntament de Barcelona, 9.

<sup>217</sup> Ajuntament de Barcelona, 8.

<sup>218</sup> Ajuntament de Barcelona, 9.

<sup>219</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, XLVIII.

<sup>220</sup> De Certeau, 43.

<sup>221</sup> De Certeau, XLIII.

<sup>222</sup> De Certeau, 45.



FIGURA 25. Hort del projecte *Pla BUIITS* (esquerra); hort *okupat* 'Ca la Trava' al barri de Gràcia (dreta), 2024.  
 FONTS: Ajuntament de Barcelona; imatge cedida per 'Ca la Trava'.

i ocupació de solars i naus». <sup>223</sup> La millor forma que l'Ajuntament troba per fer-ho és amb projectes verds autogestionats que, de fet, abans de la proposta ja existien a la ciutat en forma d'horts *okupats* en parcel·les abandonades (FIG. 25).

La forma que pren el projecte en si, és tàctica, tanmateix, el verd no apareix descrit en la proposta. Inicialment, s'escull el *Pla Buits* com un dels casos d'estudi d'aquesta recerca sota la creença infundada que les seves bases tenen per condició treballar els buits urbans a través del verd. S'esperava poder analitzar la manera en què l'Ajuntament descriu aquesta vegetació efímera que ocupa les parcel·les en desús i mirar d'entendre la raó per la qual és més adient omplir de verd els buits que amb altres activitats. Per a sorpresa de l'autor d'aquest treball, en cap moment es menciona res relacionat amb l'horticultura, jardineria o la naturalesa. Les bases no requereixen, i ni tan sols mencionen a tall de suggeriment, la implementació de vegetació. En canvi, és xocant veure, en consultar el recull de projectes en actiu i històrics, que tots i cada d'ells han tractat la qüestió del verd com a eix vertebrador dels projectes. Sense prescripció ni cap menció per part de l'Ajuntament, tots els projectes han omplert de verd urbà els buits de la ciutat. <sup>224</sup> Això, tot i esquinçar els supòsits inicials, sembla tocar un nervi en l'imaginari social del verd, que cal atendre.

En consultar cada un dels projectes s'aprecia que, a grans trets, tots els usos dels buits urbans són pràcticament els mateixos. Aquestes semblances es poden desglossar en un seguit d'afinitats clau. Per començar, l'activitat de totes les parcel·les no sols gira entorn del verd, sinó concretament al voltant de l'horticultura. Sempre hi ha algun hort

<sup>223</sup> Ajuntament de Barcelona, «Pla Buits», 3.

<sup>224</sup> «Espais en actiu», s.d., Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits>.

present malgrat que a vegades s'enfoqui cap a ús més productiu i altres de caràcter més aviat educatiu. La major part els acompanya també un espai de compostatge, on metabolitzar el residu orgànic de l'hort i aprendre el funcionament del cicle natural de la matèria orgànica. Seguidament, una característica també comuna—i poc concreta o ben definida—és treballar l'espai per als sentits, amb plantes aromàtiques o 'tallers', 'museus' i "horts sensorials", amb l'objectiu d'acostar-se a la Natura per un mitjà sensorial.<sup>225</sup> També és comuna la presència "d'hotels d'insectes" i de "fauna útil"; insectes que prenen partit en la cura de l'espai, reduint el risc de plagues i de malalties per a l'horta.<sup>226</sup> Finalment, és un tret comú l'objectiu d'inserció social, fent partícips dels horts a persones amb discapacitat cognitiva, gent a l'atur i altres perfils amb risc d'exclusió.

En general, la tendència vira cap a una forma d'entendre la Naturalesa com quelcom al que cal connectar-se, com a éssers humans, per tal d'aprendre un seguit de valors: «per aprendre de la natura i els cicles naturals»<sup>227</sup>, «difondre els valors del cultiu ecològic de proximitat [...] teixint xarxes de relacions entre persones i naturalesa»<sup>228</sup>, posar-se «en contacte amb el medi natural» per introduir «valors de respecte amb el medi ambient i a la natura»<sup>229</sup> així com per potenciar «els valors de convivència i intergeneracionals, la inclusió social, la sostenibilitat i el respecte mutu al voltant de les parcel·les de cultiu ecològic»<sup>230</sup> i, fins i tot, en un hort del Poblenou es volen generar «sinergies entre els valors de l'hort urbà i els valors de la SuperillaP9», entorn dels «valors

---

<sup>225</sup> «Hort d'en Queni» i «Espai Caliu», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu>.

<sup>226</sup> «Espai Gardenyes», «Hort Ecovincles», «Hort la Ferroviària» i «Hort Selva de Mar», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu>.

<sup>227</sup> «Hort Jardinet de Montserrat», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/hort-montserrat>.

<sup>228</sup> «Hort de la Font de la Guatlla», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/hort-font-de-la-guatlla>.

<sup>229</sup> «Hort la Ferroviària», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/la-ferroviaria>.

<sup>230</sup> «Hort del Cànem», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/hort-la-vanguardia>.

d'estima al barri i a la ciutat, per fer-la més social i saludable».<sup>231</sup> En aquests imaginaris, la Natura és una mena d'espai de coneixement on aprendre els valors del compostatge i els “cicles naturals” i, fins i tot, els d'inclusió social i de respecte mutu.

La Naturalesa en aquest cas es presenta com una «*imagen de [...] un organismo vivo y una madre nutricia que constitu[ye] un marco cultural que constri[ñe] las acciones de los seres humanos*».<sup>232</sup> Aquests exemples d'horticultura prescriuen formes d'actuar ‘correctes’ i estan inserits clarament en «*el marco organicista [que] en sí mismo, como sistema conceptual, implic[a] todo un sistema de valores*».<sup>233</sup> Apareix altra vegada—com en el projecte del 22@B—una idealització del que és capaç la Naturalesa, estructurada al voltant d'un marc normatiu que ens hauria de dur a una harmonia entre els éssers humans i amb la mateixa Natura. Les descripcions dels projectes del *Pla Buits* mostren «*la expresión más clara de la estructura fantástica en el sentido lacaniano*».<sup>234</sup> És impossible determinar de forma exacta que significa la Naturalesa, la Sostenibilitat o «els valors de l'hort urbà», ja que són significants buits. I és justament aquesta manca de determinació del sentit el que «*es capturado por una serie proliferante de fantasías, de historias e imaginaciones que tratan de rellenar el hueco constitutivo [...] [d]el deseo siempre frustrado de algún tipo de vida socio-ecológica armoniosa y equitativa [...] que, al fin y al cabo, no existe*».<sup>235</sup> Malgrat que hi ha una voluntat d'apropar-se a la Naturalesa en l'imaginari aquesta apareix a través d'un marc organicista que remarca amb més claredat la falla entre ella i la Cultura. La Natura apareix com un indret perdut—i ontològicament separat—a on retornar i s'espera que sigui possible a través «d'activitats [hortícoles] que ens connectin [altre cop] amb la terra, la natura i les persones».<sup>236</sup>

Tot això, val a dir, és en referència a l'imaginari de la gent que cultiva els horts del *Pla Buits*, i no a l'imaginari de l'Ajuntament. Segons informa la mesura de govern del *Pla Buits*, l'Ajuntament no tenia present introduir cap forma de naturalesa dins les parcel·les abandonades. La tàctica «*crea sorpresas*» d'aquesta mena, «*se introduce por*

<sup>231</sup> «Horts Isabel Vila», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/horts-placa-isabel-vila>.

<sup>232</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*, 9.

<sup>233</sup> Merchant, 11.

<sup>234</sup> Swyngedouw, «¡La naturaleza no existe!», 53.

<sup>235</sup> Swyngedouw, 53.

<sup>236</sup> «Hort del Cànem», Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d'agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits/espais-en-actiu/hort-la-vanguardia>.

*sorpresa dentro de un orden*». S'obren parcel·les abandonades per fer-hi activitats efímeres indeterminades i, sense prescriure-ho, una vintena de solars s'omplen de vegetació en contacte estret amb la població. El projecte s'adapta als desitjos i necessitats dels usuaris que, en aquest cas, es presenten unànimement en forma d'horts. A diferència de l'anterior planejament, aquest no peca d'estendre's massa en el temps, sinó de ser fugaç. La tàctica és capaç d'adaptar-se a una determinada circumstància, però no ho és de romandre en les mateixes condicions durant gaire temps. Els interiors d'illa estratègics de l'Eixample es fan esperar i els buits urbans no poden perdurar.

Cal afegir també que, malgrat que l'imaginari que mostren les descripcions duu a posicions dualistes (d'una Natura idíl·lica), físicament mostren un trencament de la barrera entre verd urbà i espai construït. És a dir, és possible que el dualisme Natura-Cultura no tingui per què coincidir entre imaginari i realitat física. En part, per la repetida qüestió de l'escala del projecte. La menuda escala dels horts permet el trencament del límit verd-edificat. Per tant, si un imaginari com el dels horts urbans (que reivindica la cura d'una Natura idealitzada) s'implantés a escala de Parc Natural, es generaria un dualisme més radical sobre l'entorn físic? Apareixerien llavors límits estratègics per separar la Natura de la ciutat i preservar-ne la seva 'essència'?

## 8. Conclusions

A primer cop d'ull es detecta una tendència que ja es preveia en el marc teòric. La majoria de planejaments generen un verd que es col·loca de forma estratègica sobre la ciutat. Com s'havia apuntat, aquesta afinitat és pròpia de la disciplina de l'urbanisme. El mateix succeeix amb el mecanicisme, que a grans trets configura l'imaginari social des de l'inici de la modernitat. La disciplina i l'època structuren unes tendències generals. Dit això, ara cal fer atenció a altres aspectes menors, però significants, que han despuntat al llarg del treball. En un inici s'han esmentat dues variables clau que han estructurat la recerca: el temps i l'espai. En relació amb el temps, es confirma una de les hipòtesis inicials: sí que hi ha un canvi en la forma de concebre el verd entre la primera i la segona etapa. En tots els projectes de la primera franja temporal, fins al 2000, es descriu la Naturalesa des d'un imaginari mecanicista: des del planejament dels Tres Turons de 1967 fins a la proposta dels interiors d'illa verds de l'Eixample del 2000. En canvi, a partir del segle XXI els planejaments incorporen imaginaris més organicistes. El segon projecte dels Tres Turons, la revisió del 22@ i el *Pla Buits* mostren una Naturalesa més orgànica, com un tot harmònic amb qualitats que li atorguen certa agència.

Aquest imaginari orgànic de la Naturalesa es presenta amb agència sota la forma d'una alteritat. En alguns casos, apareix en forma d'entitat normativa: un ens exterior a l'ésser humà que conté 'valors' ètics i ambientals que cal seguir com a societat. El 22@B i el *Pla Buits* en són un exemple. En altres casos, com els Tres Turons, la Natura es presenta com una alteritat respecte de la història. Com una entitat ahistòrica i immutable sobre la qual l'ésser humà ha intervingut de manera nociva. En ambdós casos es reafirma el dualisme. En canvi, el mecanicisme es presenta des d'una perspectiva notablement diferent. En lloc d'idealitzar una Naturalesa prístina, simplement la fa desaparèixer. És força evident en el cas de Glòries de 1999 o el 22@ del 2000. La conversió del verd en paràmetres calculables (superfície de sòl, proporció d'habitatges, etc.) elimina les qualitats i característiques de la vegetació a implementar. Com no es descriu qualitativament el verd, ni s'hi fa referència directa—sempre és *en funció de*— simplement s'esfuma tot rastre de natura. En alguns d'aquests casos s'ha fet més difícil afirmar o negar el dualisme entre Natura i Cultura, sobretot quan no apareixia una frontera clara entre l'espai verd i el construït. La hipòtesi presentada a l'apartat 7.1 apunta al fet que el mecanicisme és dualista, però amb una naturalesa subjugada i poc aparent. Si no

s'invoca la Natura, si no apareix ni es descriu el verd urbà, no pot detectar-se el dualisme encara que hi sigui present.

Pel que fa a la variable de l'espai, també s'identifica una tendència, aquesta vegada amb relació a l'altra parella de conceptes. Els planejaments de gran escala se sostenen principalment sobre posicionaments estratègics. Els quatre parcs i les propostes a la plaça de les Glòries s'estructuren a partir de delimitar un entorn, subscriure'l com espai propi del verd i eliminar o reduir al màxim tota entitat aliena que penetri aquest àmbit. L'estratègia «*constituye una victoria del lugar sobre el tiempo*», és capaç de fer perdurar el que custodia inscrivint-lo en un indret determinat.<sup>237</sup> En aquest sentit, és raonable que sigui la forma de protegir el verd de gran escala, que es considera més pur, més natural. El concepte de Parc Natural és, per definició, estratègic. La qüestió és preguntar-se quina forma de Naturalesa s'està preservant exactament i la forma urbana que pren aquesta preservació. L'estratègia té per eina el límit i, per tant, la morfologia urbana del parc és profilàctica. Separa un interior d'un exterior que han estat normativitzats. Per distingir les dues essències cal caracteritzar-les i tota definició comporta una exclusió, en aquest cas, de *naturaleses històriques*—coproduïdes al llarg del temps i no com un ens ahistòric— que es consideren 'antropitzades' o de poca 'naturalitat' (apartat 3.1).<sup>238</sup>

A banda d'això, s'ha identificat un matis en els planejaments de gran escala. Aquests es regeixen per l'estratègia, però en alguns casos presentaven certs moviments tàctics, bàsicament, de dos tipus. Alguns tenien un centre estratègic—amb l'espai ben definit per parts i usos—acompanyats d'un perímetre més aviat tàctic, adaptatiu a la forma urbana dels voltants. D'altres, delimitaven una vora molt contrastada (estratègica) amb un interior completament indefinit, delineant un gran buit urbà. El primer cas es troba exclusivament en planejaments del segle XXI (3.2, 4.2 i 5.2) i el segon en projectes de la primera època (4.1 i 5.1). Per tant, també hi ha un canvi històric en l'ús de la tàctica i l'estratègia: el tipus d'imaginari dels grans espais verds s'inverteix. Es passa de concebre un espai verd negatiu—ben delimitat—que nega l'edificació, a un espai positiu que afirma el verd i desborda els seus límits, ocupant l'espai edificat. El dualisme és present en ambdós, però es decanten cap a pols diferents. La primera època, mecanicista, usa el verd de forma negativa; la segona, organicista, usa el verd en positiu.

---

<sup>237</sup> De Certeau, *La Invención de lo cotidiano*, 42.

<sup>238</sup> Moore, *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*.

D'altra banda, els planejaments d'escala reduïda són més ambivalents i fomenten l'ús de la tàctica. El 22@, amb els seus talls verds sobre les illes de l'eixample, o el *Pla Buïts*, amb l'horticultura efímera, són més propensos a desplegar-se en espais de petites dimensions i formes menys regulars, però amb un control menor sobre l'espai. El verd d'aquests tipus d'espai no es considera que hagi d'estar protegit, no és una Naturalesa amb pedigrí, sinó que són naturaleses menors que es produeixen i desapareixen (en el cas dels horts) sense més ni més. La manca de necessitat de protecció li atorga mobilitat i heterogeneïtat. El verd tàctic penetra en l'edificació, genera formes urbanes 'polimòrficas', i «combina elementos heterogéneos». Per definició, i com s'ha pogut comprovar, és menys dual que l'estratègia en matèria de forma urbana.

A tall de conclusió, s'ha pogut aproximar una tendència per a cadascun dels quatre conceptes. L'*estratègia* fomenta un dualisme entre Natura i Cultura més evident i es presenta amb més facilitat en planejaments de gran escala. Per tant, l'imaginari de la Natura en projectes de grans dimensions acostuma a ser més dual.

L'*organicisme* també duu a una idealització de la Naturalesa que emfatitza la falla amb la Cultura, tanmateix, en l'espai urbà no es manifesta de forma tan clara. Tant el 22@B com el *Pla Buïts* tenen tendència organicista i, en canvi, generen una forma urbana mixta. Malgrat que l'imaginari de la Naturalesa com a organisme mostri una forta polaritat, aquesta no prescriu un urbanisme dualista.

El *mecanicisme* emmascara la naturalesa, fent-la secundària, i sovint posant per davant l'espai construït. Encara i això, en el cas del *PEPNat* (apartat 3.2), el mecanicisme li permet desprendre's la fantasia d'una Naturalesa harmònica organicista,<sup>239</sup> reduint lleugerament l'actitud proteccionista del verd i difuminant així el dualisme Natura-Cultura. Aquí s'obre una pregunta a respondre en futures recerques: pot el mecanicisme, en alguns casos, limitar la dualitat, a diferència del que Merchant considera?<sup>240</sup>

La *tàctica* és el concepte que més es vincula, per definició, a una barreja heterogènia d'elements en l'espai urbà. A diferència de l'estratègia, la tàctica es troba en formes de verd de menor dimensió o, en alguns casos, a les vores de grans elements verds, en contacte i barreja amb l'espai construït. Cal tenir en compte, però, que la tàctica és sempre efímera, a diferència de la perdurabilitat de l'estratègia. Els horts del *Pla Buïts* estan destinats a desaparèixer i el verd del 22@ no s'hauria consolidat tant sense la

<sup>239</sup> Swyngedouw, «¡La naturaleza no existe!»

<sup>240</sup> Merchant, *La muerte de la naturaleza*.

posterior revisió del 22@B. L'imaginari de les naturaleses dels espais residuals, fronterers i fugaços, tenen una aparença menys dualista. No es consideren Natures prístines i, per tant, simbòlicament s'ubiquen en intersticis entremig dels dos pols.

Pel que fa a la metodologia, els conceptes han estat útils per esbrar el contingut dels planejaments i enfil·lar un argument sobre l'imaginari de la Naturalesa. Han fet de punts de referència des d'on comparar cada una de les propostes. Amb això, s'ha pogut corroborar certa relació entre l'imaginari social de la Naturalesa i la producció de verd urbà, però amb diferències entre les dues parelles de conceptes. El binomi tàctica-estratègia ha aportat un vincle més evident amb l'argument del treball, possiblement per les seves característiques espacials. El correlat espacial d'aquests conceptes permet una traducció més fluida i menys ambigua sobre l'espai urbà. Pel que fa a la parella mecànic-orgànic, té una relació teòrica directa amb la qüestió de la naturalesa. En canvi, no s'ha generat una correlació del tot evident amb el dualisme Natura-Cultura. Dit això, no s'han de descartar per futures recerques, més aviat caldria revisar l'elecció dels casos d'estudi.

Aquest treball ha temptejat el funcionament d'una sèrie de conceptes aplicats a una constel·lació de planejaments. En retrospectiva, es considera apropiada l'aproximació transversal de la investigació, que ha escombrat un ampli marc temporal i un nombre considerable de projectes a escales diverses. Aquesta perspectiva ha aportat una visió panoràmica de l'aplicació dels conceptes i el seu diàleg amb l'imaginari i la realitat física dels diversos casos d'estudi. El present treball ha servit de brúixola i compàs, per cartografiar el potencial d'un mètode d'anàlisi d'àmbit interdisciplinari. Tanmateix, en futures recerques, seria apropiat acotar l'àmbit d'anàlisi i aprofundir amb més exhaustivitat en algun dels planejaments. Seleccionar d'aquest mapa general una àrea, una escala o un període i analitzar-les de nou des de dues perspectives. D'una banda, cada cas d'estudi podria acollir una anàlisi més estructurada, dividint cada planejament per capes: l'anàlisi del context, els objectius, la proposta, les eines d'intervenció, la cartografia, el tipus de grafisme, etc. Destil·lant individualment i en paral·lel, cada una d'aquestes capes, pel sedàs de la tàctica, l'estratègia, el mecanicisme i l'organicisme. D'altra banda, es podria accentuar l'anàlisi de forma longitudinal (i no transversal). En lloc de prendre una constel·lació de casos, escollir-ne un i recórrer tot el seu recorregut: des del planejament d'àmbit més general (PGM) fins a l'execució física del projecte i, fins i tot, el seu ús quotidià. Així es podrien identificar matisos dels quatre conceptes i de l'imaginari de la Natura al llarg de tot el procés d'elaboració d'un projecte, de la normativa territorial a l'ús efectiu de l'espai verd.

## Bibliografia

### Bibliografia primària

- Angelo, Hillary. *How Green Became Good: Urbanized Nature and the Making of Cities and Citizens*. Chicago: The University of Chicago Press, 2021.
- Anguelovski, Isabelle, i James J. T. Connolly. *The Green City and Social Injustice: 21 Tales from North America and Europe*. Routledge Equity, Justice and the Sustainable City Series. Abingdon, Oxon: Routledge, 2022.
- Aristóteles. *Retórica*. Traduït per Quintín Racionero. Biblioteca clásica 142. Madrid: Gredos, 1994.
- Aristòtil. *Física*. Traduït per Guillermo R. de Echandia. Madrid: Gredos, 1995.
- Berlin, Isaiah. «Two Concepts of Liberty». En *Liberty Reader*, 33-57. Routledge, 2006.
- Castoriadis, Cornelius. *La Institución imaginaria de la sociedad*. Barcelona: Tusquets, 2013.
- Clausewitz, Karl Von. *De la guerra*. Santa Fe, Argentina: El Cid Editor, 2003.
- De Certeau, Michel. *La Invención de lo cotidiano*. Editat per Luce Giard i Pierre Mayol. México, D.F: Universidad Iberoamericana. Departamento de Historia, 1996.
- Descartes, René. *L'homme, et la formation du foetus*. Paris: T. Girard, 1677.
- Detienne, Marcel. *Las Artimañas de la inteligencia: la metis en la Grecia antigua*. Traduït per Antonio Piñero. Ensayistas 285. Madrid: Taurus, 1988.
- . *Les Ruses de l'intelligence: la mêtis des Grecs*. Champ philosophique 36. Paris: Flammarion, 1978.
- Freud, Sigmund. *El Porvenir de una ilusión ; El Malestar en la cultura y otras obras*. Traduït per José Luis Etcheverry. Obras completas 21. Buenos Aires: Amorrortu, 1986.
- Gandy, Matthew. *Natura Urbana: Ecological Constellations in Urban Space*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 2022.
- Heynen, Nik, Maria Kaika, i Erik Swyngedouw. *In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism*. Questioning Cities Series. London: Routledge, 2006.
- Hobbes, Thomas. *Leviatán o la materia, forma y poder de una república eclesiástica y civil*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 1980.
- Khawam, René R. *El Libro de las argucias: relatos árabes*. Traduït per Antonio López Ruiz. Paidós orientalia 33. Barcelona: Paidós, 1992.
- . *Le Livre des ruses: la stratégie politique des Arabes*. Domaine arabe. Paris: Phébus, 1991.
- Lydon, Mike. *Tactical Urbanism : Short-Term Action for Long-Term Change*. Editat per Anthony Garcia i Andres Duany. Washington, DC: Island Press, 2015.
- Machiavelli, Niccolò. *Del arte de la guerra*, traduït per Marta Vassallo. Biblioteca de obras maestras del pensamiento 16. Buenos Aires: Losada, 2004.
- Merchant, Carolyn. *La muerte de la naturaleza: mujeres, ecología y revolución científica*. Comares historia. Granada: Comares, 2020.
- Moore, Jason W. *El capitalismo en la trama de la vida : Ecología y acumulación de capital*. Madrid: Traficantes de Sueños, 2020.
- Philonenko, Alexis. *Théorie et praxis dans la pensée morale et politique de Kant et de Fichte en 1793*. 2e ed. Bibliothèque d'histoire de la philosophie. Paris: Librairie philosophique J. Vrin, 1976.

- Platón. *Fedro*. Santa Fe: El Cid Editor, 2004.
- Salatiello, Luigi. «Algunas correlaciones entre táctica y estrategia». Traduït per Marino González Pascual. *Boletín de información*. Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional del Ministerio de Defensa, 1974. <http://dialnet.unirioja.es/servlet/oaiart?codigo=4770904>.
- Swyngedouw, Erik. «¡La naturaleza no existe! La sostenibilidad como síntoma de una planificación despolitizada». *Urban (Madrid, Spain)*, núm. 1 (2011): 41-66.
- Tzu, Sun. *El Arte de la guerra*. Arca de sabiduría 1. Madrid: Edaf, 1993.
- Vindel, Jaime. *Estética fósil: imaginarios de la energía y crisis ecosocial*. Primera edición. et al. 07. Barcelona: Arcadia, 2020.
- Whitehead, Alfred North. *Proceso y realidad: un ensayo de cosmología*. Traduït per Miguel Candel. Girona: Atlanta, 2021.
- . *Process and Reality: An Essay in Cosmology*. Editat per David Ray Griffin i Donald W. Sherburne. New York: Free Press, 1979.
- Zizek, Slavoj. *El Sublime objeto de la ideología*. Madrid: Siglo XXI, 2010.

## Bibliografia secundària

- Aureli, Pier Vittorio. *Less Is Enough: On Architecture and Ascetism*. Moscow: Strelka, 2013.
- Awan, Nishat. *Spatial Agency: Other Ways of Doing Architecture*. Editat per Tatjana Schneider i Jeremy Till. London: Routledge, 2011.
- Barad, Karen Michelle. *Meeting the Universe Halfway: Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning*. Durham: Duke University Press, 2007.
- Cerdà, Ildefons. *Teoría general de la urbanización y aplicación de sus principios y doctrinas a la reforma y ensanche de Barcelona*. Barcelona: Instituto de Estudios Fiscales, 1968.
- Clément, Gilles. *Manifiesto del tercer paisaje*. Editat per Maurici Pla i Susana Landrove. Barcelona: Gustavo Gili, 2018.
- Congressos Internacionals d'Arquitectura Moderna. *La Carta de Atenas: discurso liminar de Jean Giraudoux*. Buenos Aires: Contemporánea, 1957.
- Deleuze, Gilles. *Diferencia y repetición*. Biblioteca de filosofía. Buenos Aires: Amorrortu, 2002.
- . *Différence et répétition*. 8e éd. Epiméthée. Paris: Presses Universitaires de France, 1996.
- Figueredo, Sergio M. *Architecture and the smart city*. Editat per Sukanya Krishnamurthy i Torsten Schroeder. AHRA Critiques 15. London: Routledge, 2020.
- Fogué, Uriel. *Las Arquitecturas del fin del mundo: cosmotécnicas y cosmopolíticas para un futuro en suspenso*. Barcelona: Puente Editores, 2022.
- Fogué, Uriel, Anna Pérez Català, i David Ibáñez. «Ciutat quasi zero». Debat presentat a La Biennial del Pensament, Barcelona, 12 octubre 2022. <https://www.biennialdepensament.barcelona/ca/activitats/ciutat-quasi-zero>.
- Foster, John Bellamy. *La Ecología de Marx: materialismo y naturaleza*. Barcelona: Ediciones de Intervención Cultural, 2004.
- Foster, John Bellamy, Brett Clark, i Richard York. *The Ecological Rift: Capitalisms War on the Earth*. New York: New York University Press, 2010.

- Gadanhó, Pedro, ed. *Uneven Growth : Tactical Urbanisms for Expanding Megacities*. New York: The Museum of Modern Art, 2015.
- Giorgios Kallis. *Límits : Ecologia i llibertat*. Barcelona: Arcadia, 2021.
- Hall, Peter. *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*. Cambridge, MA: Basil Blackwell, 1990.
- Haraway, Donna. *Simians, Cyborgs, and Women: The Reinvention of Nature*. New York: Routledge, 1990.
- Harvey, David. *Ciudades rebeldes : del derecho de la ciudad a la revolución urbana*. Editat per Juan María Madariaga. Pensamiento crítico 22. Madrid: Akal, 2013.
- Hou, Jeffrey, ed. *Insurgent Public Space : Guerrilla Urbanism and the Remaking of Contemporary Cities*. New York: Routledge, 2010.
- Latour, Bruno. *Nunca fuimos modernos: ensayo de antropología simétrica*. Sociología y política. Buenos Aires: Siglo XXI, 2007.
- . *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Clarendon Lectures in Management Studies. New York: Oxford University Press, 2005.
- Lefebvre, Henri. *La Producción del espacio*. Entrelíneas. Madrid: Capitán Swing, 2013.
- Meadows, Donella H. *Los Límites del crecimiento: informe al Club de Roma sobre el predicamento de la humanidad*. Colección popular 116. Mèxic, D.F: Fondo de Cultura Económica, 1972.
- Mumford, Eric Paul. *The CIAM Discourse on Urbanism, 1928-1960*. Cambridge: MIT Press, 2000.
- Neuman, Michael. «Ildefons Cerda and the Future of Spatial Planning: The Network Urbanism of a City Planning Pioneer». *Town Planning Review* 82, núm. 2 (2011): 117-43.
- O'Connor, James. *Natural Causes: Essays in Ecological Marxism*. Democracy and Ecology. New York: The Guilford Press, 1998.
- Ortner, Sherry B. «Is Female to Male as Nature Is to Culture?» *Feminist Studies* 1, núm. 2 (1972): 5-31.
- Oyón Bañales, José Luis. «Dispersión frente a compacidad: la paradoja del urbanismo protoecológico». *Ciudad y Territorio-Estudios Territoriales* 169-170, núm. otoño-invierno (2011): 515-32.
- Oyón, José Luis, ed. *Vida obrera en la Barcelona de entreguerras : 1918-1936*. Urbanitats 5. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, 1998.
- Rowe, Colin. *The Architecture of Good Intentions: Towards a Possible Retrospect*. London: Academy Editions, 1994.
- Saitō, Kōhei. *La Naturaleza contra el capital: el ecosocialismo de Karl Marx*. Traduit per Javiera Mondaca. Serie general universitaria. Manresa: Bellaterra Edicions, 2022.
- Smith, Neil. *Uneven Development: Nature, Capital and the Production of Space*. Oxford: Basil Blackwell, 1984.
- Stengers, Isabelle. *Cosmopolitiques*. Sciences humaines et sociales 160. Paris: La Découverte, 2003.
- Vives, Antoni. *Smart City Barcelona: The Catalan Quest to Improve Future Urban Living*. Brighton: Sussex Academic Press, 2018.
- Williams, Raymond. *Culture and Materialism: Selected Essays*. Radical Thinkers 11. London: Verso, 2005.

## Referències urbanístiques

## Capítol 3

- Ajuntament de Barcelona. «Annex II. Fitxes de l'espai funcional». *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola*. Barcelona, 2021. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.
- . «II. Memòria descriptiva i justificativa». *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola*. Barcelona, 2021. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.
- . «III. Normativa». *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola*. Barcelona, 2021. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.
- . «IV. Estudi ambiental estratègic i document resum». *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola*. Barcelona, 2021. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1604/--/--/ap/>.
- . «Memòria». *Modificació puntual del Pla general metropolità en l'àmbit del Parc Natural de la Serra de Collserola*. Barcelona, 2020. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1603/--/--/ap/>.
- . «Memòria». *MPGM d'ordenació urbana (1976) dins l'àmbit del Parc de Collserola*. Barcelona, 1990. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/COLLSERO/--/--/ap/>.
- . «Memòria». *Pla especial d'ordenació i de protecció del medi natural del Parc de Collserola*. Barcelona, 1991. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/PEPCO/--/--/ap/>.
- Sotoca, Adolf, i Òscar Carracedo, ed. *Naturbà: Barcelona, Collserola : una relació retrobada*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, 2015.

## Capítol 4

- Ajuntament de Barcelona. «Memòria». *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit dels Tres Turons*. Barcelona, 2010. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/B1090/--/--/ap/>.
- . «Memòria». *Plan Parcial de ordenación de los cerros de la Montaña del Carmelo, Turó de la Rubira y Montaña Pelada y sus zonas de adyacentes*. Barcelona, 1967. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/HTA178/--/--/ap/>.
- Porcel, Sergio. «La producción social del espacio urbano: tensiones y ajustes en la (re)ordenación urbana de los Tres Turons de Barcelona». Treball Final de Màster, Universitat Autònoma de Barcelona, 2010. <https://portalrecerca.uab.cat/es/studentTheses/la-producci%C3%B3n-social-del-espacio-urbano-tensiones-y-ajustes-en-la>.

## Capítol 5

- Ajuntament de Barcelona. «Memòria». *Modificació del Pla General Metropolità a Plaça de les Glòries i el seu entorn*. Barcelona, 2007. <https://dtes.gencat.cat/rpucportal/#/consulta/detallExpedient/234244/documents>.
- . «Memòria». *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de 'Plaça de les Glòries-Meridiana Sud'*. Barcelona, 1999. <https://dtes.gencat.cat/rpucportal/#/consulta/detallExpedient/95272/documents>.

### Capítol 6

- Ajuntament de Barcelona. «Annex: Processos urbans d'implementació de les TIC». *Modificació del PGM per a la renovació de les zones industrials del Poblenou. Districte d'activitats 22@BCN*. Barcelona, 2000. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000/--/--/ap/>.
- . «Informe ambiental». *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*. Barcelona, 2022. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>.
- . «Memòria». *Modificació del PGM per a la renovació de les zones industrials del Poblenou. Districte d'activitats 22@BCN*. Barcelona, 2000. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000/--/--/ap/>.
- . «Memòria de l'ordenació urbanística». *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*. Barcelona, 2022. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>.
- . «Memòria informativa». *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*. Barcelona, 2022. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>.
- . «Urbanisme inclusiu». *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*. Barcelona, 2022. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/es/fitxa/22@0000B/--/--/ap/>.

### Capítol 7

- Ajuntament de Barcelona. «Pla Buits. Buits Urbans amb Implicació Territorial i Social». Mesura de govern. Barcelona, 2012. <http://hdl.handle.net/11703/84712>.
- . «Memòria». *Modificació del PGM puntual de les Normatives Urbanístiques per a l'adequació el règim urbanístic del Conjunt Especial de l'Eixample*. Barcelona, 2000. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/BE201A/--/--/ap/>.

### General

- Ajuntament de Barcelona. *Carta municipal de Barcelona*. Barcelona, 30 desembre 1998. [https://ajuntament.barcelona.cat/contractaciopublica/sites/default/files/carta\\_municipal\\_0.pdf](https://ajuntament.barcelona.cat/contractaciopublica/sites/default/files/carta_municipal_0.pdf).
- . «Memòria». *Modificació del PGM per a la millora urbanística i ambiental dels barris de Gràcia*. Barcelona, 2022. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/B1657/--/--/ap/>.
- . *Pla General Metropolità d'Ordenació Urbana de Barcelona*. Barcelona: Comisión Provincial de Urbanismo de Barcelona, 1976. <https://ajuntament.barcelona.cat/informaciourbanistica/cerca/ca/fitxa/PGM/--/--/ap/>
- . *Plan de ordenación de Barcelona y su zona de influencia*. Barcelona: Comisión Superior de Ordenación Provincial, 1953.

## Índex d'il·lustracions

PORTADA. FONT: Elaboració pròpia.

- FIGURA 1. Àmbit de planejament del Parc de Collserola, 1991 ..... 32  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 2. Àmbit de planejament del Parc de Collserola, 2021 ..... 37  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 3. Esquema d'Espais funcionals (verd)..... 39  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «II. Memòria descriptiva i justificativa», *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), 162.
- FIGURA 4. Esquemes d'Espais funcionals, nodes d'oci, Illes de tranquil·litat i zones agrícoles ..... 40  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «II. Memòria descriptiva i justificativa», *Pla especial de protecció del medi natural i del paisatge del Parc Natural de la Serra de Collserola* (Barcelona, 2021), 373, 383, 384, 493.
- FIGURA 5. Àmbit de planejament del parc dels Tres Turons, 1967 ..... 44  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 6. Planta general del *Plan Parcial de los cerros*, 1967..... 46  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Planos de ordenación», *Plan Parcial de ordenación de los cerros de la Montaña del Carmelo, Turó de la Rubira y Montaña Pelada y sus zonas de adyacentes* (Barcelona, 1967), 2.
- FIGURA 7. Àmbit de planejament del parc dels Tres Turons, 2010 ..... 488  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 8. Planta general del *MPGM en l'àmbit dels Tres Turons*, 2010 ..... 511  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Plànols d'ordenació», *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit dels Tres Turons* (Barcelona, 2010), 40.
- FIGURA 9. Àmbit de planejament de la plaça de les Glòries Catalanes, 1999 ..... 544  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 10. Resum comparatiu de qualificacions del sòl (MPGM Glòries), 1999..... 566  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de 'Plaça de les Glòries-Meridiana Sud'* (Barcelona, 1999), 10.
- FIGURA 11. Planta general MPGM a l'àmbit de plaça de les Glòries, 1999 ..... 588  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del Pla General Metropolità en l'àmbit de 'Plaça de les Glòries-Meridiana Sud'* (Barcelona, 1999), 30.
- FIGURA 12. Àmbit de planejament de la plaça de les Glòries Catalanes, 2007 ..... 600  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 13. Esquema de continuïtat del verd urbà a plaça de les Glòries Catalanes, 2007 ..... 611  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Memòria», *Modificació del Pla General Metropolità a Plaça de les Glòries i el seu entorn* (Barcelona, 2007), 9.

- FIGURA 14. Museu de Disseny HUB a plaça de les Glòries Catalanes, 2020.....63  
 Font: “Gallery of DHUB. Barcelona Design Center / MBM Arquitectes”, ArchDaily, 2020, últim accés el 19 d’agost de 2024, [https://www.archdaily.com/381612/dhub-barcelona-design-center-mbm-arquitectes-photo](https://www.archdaily.com/381612/dhub-barcelona-design-center-mbm-arquitectes/51a2e7c2b3fc4b902700015d-dhub-barcelona-design-center-mbm-arquitectes-photo).
- FIGURA 15. Planta general de la MPGM a la plaça de les Glòries i el seu entorn, 2007 .....644  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Plànols», *Modificació del Pla General Metropolità a Plaça de les Glòries i el seu entorn* (Barcelona, 2007), 8.
- FIGURA 16. Àmbit de planejament del 22@, 2000.....677  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 17. Detall de la planta de qualificacions del sòl del 22@, 2000.....69  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «Plànols», *Modificació del PGM per a la renovació de les zones industrials del Poblenou. Districte d’activitats 22@BCN* (Barcelona, 2000), 1.
- FIGURA 18. Vegetació a l’espai públic del 22@ ..... 711  
 FONT: Google Maps, «Google Maps», 2019 <https://www.google.com/maps/@41.4062789>.
- FIGURA 19. Àmbit de planejament del 22@B , 2021 ..... 733  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 20. Esquemes de temperatura, de percentatge de vegetació, de proximitat a espais verds i de capacitat de captació fotovoltaica .....777  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «XIII. Plànols», *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*, (Barcelona, 2022), 46.
- FIGURA 21. Planta de proposta del 22@B amb els espais verds ressaltats, 2021 ..... 788  
 FONT: Ajuntament de Barcelona, «XIII. Plànols», *MPGM per un 22@ més inclusiu i sostenible*, (Barcelona, 2022), 59.
- FIGURA 22. Àmbit de planejament dels interiors d’illa de l’Eixample, 2000..... 811  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 23. Detall de la planta original de l’Eixample de Barcelona d’Ildefons Cerdà, 1859 .....822  
 FONT: AHCB (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona) C02.02 (Subcol·lecció de plànols urbans generals) 10055. *Plano de los alrededores de la ciudad de barcelona y proyecto de su reforma y ensanche*.
- FIGURA 24. Parcel·les actuals sota el projecte Pla Buits, 2024.....866  
 FONT: elaboració pròpia.
- FIGURA 25. Hort del projecte *Pla BUITS*; hort *okupat* ‘Ca la Trava’ al barri de Gràcia, 2024..... 888  
 FONT: «Espais en actiu», s.d., Urbanisme, Transició Ecològica, Serveis Urbans i Habitatge, últim accés el 8 d’agost de 2024, <https://ajuntament.barcelona.cat/ecologiaurbana/ca/pla-buits>; imatge cedida per l’espai ‘Ca la Trava’.